

Wilhelm Von Rubruk

Çeviren: Ergin Ayan

moğolların büyük hanına seyahat 1253-1255

ayışığıkitapları

ayışığıkitapları • 35

Kapak: Minyatür 522 75 22
Dizgi-İçdüzen: Beyaz Balina
Baskı: Çalış Ofset
Cilt: Bayrak Matbaası
İstanbul, Şubat 2001

ayışığıkitapları bir KİTABEVİ ürünüdür.

ISBN 975-7321-28-1

ayışığıkitapları

Çatalçeşme Sok. No: 52/A Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 -511 21 43 • Faks: 513 77 26

Moğolların Büyük Hanına Seyahat
1253-1255

Wilhelm von Rubruk

Çeviren: *Ergin Ayan*

ayışığıkitapları

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7
Önsöz 11
ÖNSÖZ 25
İstanbul'dan Kırım'a 27
Kırım'dan ayrılış 31
Moğolların evleri (yurt) 32
Çadır yaşamı ve dinî adetler 34
Beslenme ve süt ekonomisi 35
Yenilir hayvanlar, giyim ve av 36
Estetik zevkleri hakkında 39
Erkeklerle kadınlar arasında iş bölümü 40
Aile 41
Moğol yasaları –hastalık ve ölüm 41
Yılışık ve nankör Moğollar 43
Çağatay'ın huzurunda
Hıristiyanlar ve at sütü 45
Alanların ziyarete gelmesi 46
Denizle stepler arası 47
Don nehri 49
Sertak'ın ülkesi ve halkı 51
Sertak'ın muhteşem sarayı 52
Kral Johannes 56
"Demirci" Cengiz-Han 59
Volga ve Hazar Denizi 61
Batu'nun karargâhında 62
Yeni ülkeler yeni kavimler 65
Yolculuğun sıkıntıları 68
Buri'nin ölümü ve bir Alman yerleşim yeri 69
Nasturîler, Müslümanlar ve Putperestler 71
Uygurlardan Büyük Çin'e kadar 75
Entrikalar ve Güyük Han'ın sonu 78
Möngke Han'ın karargâhına varışımız 80
Bir Hıristiyan kilisesinde Keşiş Sergius 82
Möngke Han'ın huzurunda 84
Metz'li Kadın Paşa ve Paris'li Kuyumcu Buchier 88
Möngke'nin sarayında elçiler 89
Prensesin sarhoş olması 90

Möngke ve ailesiyle birlikte 94
Rahibin Koka'yı takdis etmesi 97
Han'ın komşu ülkeleri 99
Doğuluların ikinci orucu 101
Wilhelm Usta'nın sanat eseri ve Karakurum'da Han sarayı 104
Karakurum'da Paskalya 105
Wilhelm Usta ve Papaz Jonas'ın hastalanması 108
Karakurum, Möngke'nin kardeşi ve münakaşa 111
Dinî bir konuşma 114
Han'ın huzuruna son kabul 120
Moğolların sihirbaz ve kâhinleri 123
Möngke'nin Fransız kralına mektup yazması 126
Batu'ya dönüş 130
İskender'in "Demir Kapı"sı 133
Doğu Anadolu Dağlık Bölgesinde 135
Son Yolculuk 139
Doğunun Vaziyetine Dair Ek 141
Wilhelm von Rubruk'un Seyahatinin Kronolojisi 143
Bibliyografya 144

Sunuş

XIII. yüzyılın keşiş seyyahlarından Rubruk'un eseri ilk defa tam olarak Richard Hakluyt tarafından 1598'de basılmıştır. Bu seyahatnâme daha sonra çeşitli dillere tercüme edilmiştir.

Bizim çevirimiz, Hans D. Leicht'ın yayınladığı Almanca tercümesi (Stutgart, 1984) esas alınarak yapılmıştır. Hans D. Leicht'ın kendi ifadesine göre mümkün mertebe aslına sâdık kalmıştır. Biz de tenkitli çevirimizde bu üslubu takip ettik. Ayrıca, seyahatnâmenin İngilizce ve kısaltılmış Almanca versiyonlarını da elimizdeki eserle karşılaştırdık. Metnin değişik tercümelerini karşılaştırırken, diğer taraftan İslâm ve batı kaynaklarıyla karşılaştırıldı

Büyük Moğol istilâsı Müslüman doğu dünyasını olduğu kadar, Hıristiyan batı dünyasını da korku içinde bırakmıştı. Moğol orduları Macaristan'ı geçip, Adriyatik kıyılarına dayandıkları vakit, başta Papa olmak üzere batı dünyası bu sel gibi ilerleyen müthiş istilâ karşısında tedbirler düşünmeye başladı. Moğol tehlikesi karşısında yapılacak ilk iş onlarla dostane münasebetler tesis etmek gibi görünüyordu.

Moğolistan'a kadar gidecek olan elçiler, aynı zamanda Moğolların bundan sonra ne yapmak istediklerine dair bilgiler de edineceklerdi. Papa, gönderilecek elçilik heyetlerinin misyonerlik sayesinde, Moğollara Hıristiyan dinini kabul ettirebileceğini ve böylelikle maruz kalabilecekleri felâketleri de önleyebileceklerini ummaktaydı.

Çeşitli tarikatlara mensup rahiplerin bir çoğu, kimi Papa'nın kimisi kralların emriyle ya da kendi özel gayretleriyle misyonerlik yapmak üzere doğuya yollanıyorlardı. Bunlardan birisi de Fransa Kralı'nın emriyle yola çıkmış olan tanınmış seyyah Rubruk'dur. Lombardia'lı Dominicus rahibi Anselmus, Johannes de Monte Corvino, Pardenon'lu

Odericus Marignoli, Venedik'li tâcir Maffeo Polo bunlardandır. Bu sonuncusu bir seferinde yeğeni Marko Polo'yu da beraberinde götürmüştür ki, Orta Asya ve Çin'i dolaşan bu seyyah çok önemli bir eser bırakmıştır.

Bunların arasında Rubruk seyahatnâmesinin önemi, Moğolların ülkeleri, tarihleri ve sosyal hayatları hakkında Carpini'den sonra ilk köklü bilgileri yaşadığı tecrübelere göre vermiş olmasındandır. Bu birinci el kaynak çevirisinin Moğolların siyasî ve toplumsal tarihini çalışmak isteyenler için mutlaka faydalı olacağı kanaatıyla, eksiklerimiz hususunda yapılacak eleştiriler için, bizi daha iyisini yapmaya teşvik edeceği düşüncesiyle, şimdiden teşekkür ederiz.

Eserin Yazma Nüshaları

Rubruk'un eserinin muhtelif yerlerde bulunan doğru yazma nüshaları beş tanedir. Bunların biri Londra'da, üçü Cambridge'de ve biri de Leyden'dedir. Bunlar, A,B,C,D,E nüshaları olarak karşılaştırmalı notlarla iktibas edilmiştir. Aynı yazmalar *Recueil*'de 1839'da Michel ve Wright tarafından neşredilmiştir.

Londra nüshası (A), British Museum'dadır (Reg. 14 C. XIII). Tek sütun halinde kapalı ve zor bir elyazması olup, her sayfa 50 satırdan ibarettir. Kısaltılmış halde bulunan bu nüsha, C nüshası gibi birdenbire biter. Seyyâhın notlarından sonra Çin'in ve İslâm ülkelerinin tasvirine başlar (*Recueil,* s. 291). Hakluyt'un esas aldığı metin bu nüsha, XIV. Yüzyılın ortalarında yazıldığını tahmin ediyoruz

Rubruk Seyahatnâme'sinin Cambridge'deki nüshasının ilki (B), Corpus Christi Kütüphanesi 66 numarada kayıtlıdır. XIV. Yüzyılın ilk üç yılında yazılmış olup, 2 sütun halinde ve her sayfada 39 satırdan ibarettir. Elyazısı oldukça büyük fakat zordur. Bölüm başlıkları tam değildir, fakat daha sonra kenarlara el yazısıyla ilâveler yapılmıştır. Bu ilâvelerden bazıları başlıklardan oluşmaktadır; meselâ *Ibat ad incredulos, Sarthac. De mari non profundo, De terris tributariis Tartariis.* Bu nüsha iki renkli resimle donatılmış en iyi örnektir; 1) İki rahip Rubruk ve Bartholomeo de Cremona, seyahatnâmelerini Fransa Kralı Louis (IX.)'ye sunuyorlar. 2) Aynı iki rahip yolculukları sırasında görünüyorlar. Bunlar oldukça iyi bir şekilde *Recueil*'in 212. sayfasından sonra kopya olarak tabedilmiştir (*Rec.* Vol. IV., 1839). Bu bölüm eskiden beri Bury St. Edmund Manastırı'nda bulunmakta olup, Nasmith tarafından tanıtılmıştır (*Catalogus libr. Manuscr. Quos Coll. Corp. Christ legavit M. Parker,* 1777, s. 44-46).

Seyahatnâme'nin Cambridge nüshalarının ikincisi (C), Corpus (Külliyat) kolleksiyonda 407 numarada kayıtlıdır. XV. yüzyılın ilk yıllarına ait olan yazısı, ortaçağ döneminin, zor, kapalı ve küçük yazı üslubunu yansıtır. A nüshası gibi kapalıya benzeyen yazım stiliyle, eksik, hatalı ve tuhaftır. C nüshası bize sadece eksik bir metin verir. Metnin sonundaki notlarda alenen B nüshası referans olarak verilir. C nüshasında birçok yanlış okumalar görülmekle beraber, A nüshasında diğer yazmalarda olmayan notlar bulunmaktadır.

Cambridge nüshalarının üçüncüsü (D), Külliyat Kolleksiyonu nr. 181'dedir. XIII. Yüzyılın son çeyreğinde yazılmıştır. Tek sütun halinde olup, 321. sayfadan 398'e kadar devam eder. Bu nüsha, kendisinden bir evvelki yazma olan Carpini'nin eseri gibi çok iyi bir yazıyla yazılmıştır. Bu, *Recueil*'deki standard metnin esasını teşkil eder. Michel ve Wright tarafından 1839'da neşredilmiştir ve (B) nüshası gibi Rubruk'un tamamını ihtiva eder. Fakat, (B)'ye nazaran cidden daha kalitelidir. Buna rağmen kullanışlı olmakla birlikte tam değildir. Rubruk'un metni s. 398'de sona erer, aynı sayfada Pope Martin'in ilâvesi başlar ve bu sayfanın alt yarısından 399'un alt yarısına kadar devam eder.

Rubruk Seyahatnâmesi'nin Leyden nüshası (E), XIV. yüzyılda yazılmış olup, Leyden Üniversite Kütüphanesi nr. 77'de bulunmaktadır. Önceden Isaac Vossius'un kitaplığında iken, bu alimin ölümünden sonra, 21 Şubat 1689'da Leyden Üniversitesi tarafından satın alınmıştır. D nüshası ile biribirine öyle uyarlar ki, adeta bu yazmadan kopyalandığı intibaını verir. Rubruk'un metni tek sütun halindedir; bütün metin 191 sayfa olup, ilk sayfasında *po Petavius* imzası bulunur.

Rubruk Seyahatnâmesi'nin –XV. yüzyıla ait- diğer bir nüshasının bulunduğu Michel ve Wright tarafından 1839'da zikredilmiştir. Önceleri John Cochran'ın sahip olduğu bu yazma, Sir Thomas Phillippe'in Worcestershire'daki kütüphanesinde bulunmakta ve *Rescriptio unius Cordigeri qui abiit in regionem Tartrorum ex precepto pape et regis Francie, quomodose habuit inter Tartaros et etiam in itinere* adını taşımaktaydı. Eseri takdim eden naşirin bu nüsha hakkında daha fazla bilgisi yoktur. O, mümkün olduğu kadar dikkatli bir şekilde yukarı-

da belirtilen ilk dört yazmayı (A, B, C, D) karşılaştırmış ve *Recueil*'deki editörlerin çizgisinden ayrılmamaya gayret etmiştir. Bununla birlikte Michel ve Wright'ın bütün yanlışlıklarını not etmiş ve London nüshasının bütün satırlarıyla, Cambridge nüshalarının üçünü, Hakluyt'un basılan Carpini'nin metniyle mukayese yapmıştır[1].

Ordu, Ocak 2001

Yrd. Doç. Dr. Ergin AYAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ordu Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1 Rubruk'un eserinin yazma nüshaları hakkında daha fazla bilgi için bak. C. Raymond Beazley, *The Text and Versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis*, London 1903, s. XVIII-XX.

Önsöz

Asya Kasırgası Avrupa Sınırlarında

Elçiler, tâcirler ve mülteciler Doğu Avrupa'nın, Güney Rusya'nın, Macaristan'ın ve Polonya'nın sadece istila edilmediğini, aynı zamanda bir kan gölü içinde olduğunu haber verdiler. Nereye bakılsa binlerce acımasız Moğol görülmekteydi. Hemen hemen üzerinde büyüdükleri bozkır atlarının üzerinde, karşılarında duran her şeyi imha ediyorlardı. Moğollar bir kasırga gibi Avrupa üzerine çöreklenmişlerdi.

Aşağı Şilezya'da Herzog Heinrich (II.), bir Polonya-Alman ordusu toplayarak, İç Asya'dan gelen bu belanın önüne geçmek istedi. Yaklaşık 3 yıl kadar önce, bu yabancı kavim hakkında Macaristan Kralı Bela [IV., 1235-1270]'dan bazı haberler alınmıştı. Onun isteği üzerine Rahıp Julian, Kuzeybatı Rusya'nen istilâ edildiği sıralarda iki kez Volga'ya kadar seyahat yapmıştı. Sonra bu bilgilerin gerçek olduğu ortaya çıktığı gibi Herzog Heinrich'in etrafında da 30.000 savaşçı toplanmıştı.

Kısmen gönüllü olan bu askerler, Moğollara karşı haçlı seferine hazırlandıkları sırada, Çağatay'ın oğlu Baydar'ın kumandasındaki Moğol ordusu Lublin ve Krakou'u tahrip etti. Breslau'dan kaçan Hıristiyan halk, Liegnitz'de Moğollara yakalandı. Herzog Heinrich şehrin koruyucu surlarını terkederek, hayli kalabalık olan Moğol ordusunun önüne çıkma cesaretini göstermesine rağmen, 9 Nisan 1241'de büyük bir bozguna uğrayarak, kaçmağa mecbur oldu. Bu zaferden sonra Avrupa kapıları istilâcılara açılmış gibi görünmekteydi. Fakat o anda inanılmaz bir olay gerçekleşerek, Moğollar güneye yöneldiler. Baydar'ın Avrupa içlerinde daha fazla ilerlemeye cesaret edemediği, Şilezya'yı tahripten sonra Moravya üzerinden Macaristan'a sonra da Batu'nun Altınordu Devleti'ni kurduğu Güney Rusya'ya intikal ettiği anlaşılıyor. Keza 1241

Şubat'ında Moğollar Karpatları aşarak Macaristan'a girmiş idiler. Kral Bela bunlara mukavemet etmek istediyse de 11 Nisan 1241'de Sayo ırmağı kenarında müthiş bir bozguna uğradı.

Avrupalılar arasında hüküm süren panik, Kral Friedrich (II.)'in 20 Haziran 1241 tarihli bir genelgesindeki satırlardan daha iyi okunmaktadır: "*Sizlere samimi ve dosdoğru olarak bildiririz ki, tehditkâr Moğol akınları krallığımızın hudutlarına ulaşmıştır... Şüpheci ve endişenâk olmamıza rağmen biz bunlardan bir süreden beri haberdar idik.... Bunun nedenlerinden birisi, Moğollarla aramızda haber alma açısından çok uzun mesafelerin bulunması, diğeri de aramızda çok güçlü kralların ve kavimlerin ikamet etmesidir.*"[2]

Bir imparatorun haber alma eksikliğini bu cümlelerden daha iyi hiçbir şey açıklayamaz. Tarih ona, yüksek kültür seviyesinde bulunan İslam'la temas ettiğini gösterdi. İslâm medeniyeti içerisinde örnek devlet olarak İspanya, bir hayli ileri gitmişti.

O zamana kadar ne o, ne de çağdaş kronikçiler İç Asya'nın fokurdayan kavimler kazanı hakkında bilgi sahibi değillerdi. Güney Rusya nehir yatakları ve Akdeniz kıyıları ile ilgili coğrafî-etnoğrafik bilgiler yüzyıllardır donuktu. Bunun arkasındaki sır, Yunan ve Roma yazarlarının bu yabancı ülkeler hakkındaki kendi bilgisizliklerini bir takım efsanevi anlatımlarla gizlemeye çalışmalarıdır.

Burada başka bir ilişkiyi açıklayan "Karanlık Ortaçağ" deyimine değinmek isabetli olur. İslâmın yanında, batıya ışık sızdıracak bir pencere açan Moğollar vardı.

Eyerden Dünya Fatihliğine

Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Ortaçağ Avrupası, Romalıların çizdiği sınırın ötesindeki uzak ülkeler hakkında malumat sahibi olmamıştı. Moğol saldırıları ilk değişikliği getirdi. Önasya'da İslâm tarafından teşkil edilen engeller dolayısıyla Hıristiyanlar, Asya kıtasında ilerleyemediler. Akdeniz'de gittikçe daralan alanlarında Haçlılar, İslâm kültür ve medeniyetinin kutsadığı değerlerden hoşlanmağa başladılar. Bunu bizzat kendileri isteseler de doğu ülkelerinin keşfini başaramadılar.

Moğol tehlikesini ifade eden bir dizi mektup hakkında bakınız *Historia Diplomatica Friderici Secundi*,V, neşr. J.L.A. Huillard-Breholles, Paris 1852-1861, s. 360-841, 921-985.

Orta Asya ise coğrafî olarak, denize olan uzaklığı ve akarsularıyla tasvir ediliyordu. Yeryüzü yapısı ve iklimi, büyük kısmında az yağışlı ve kuraktı. Yeryüzünün en yüksek dağları, bir çok yerinde geçit vermekle beraber, tarih içinde önemli ölçüde izole edilmiştir, çünkü Çin'den batıya giden deniz yolu, sadece kıtayı çevreleyen kıyı bölgelerinden geçiyordu.

Bu dağların kuzeyinde orman bakımından zengin Sibirya taygaları bulunurken, güney tarafında büyük boğazlarla sınırlıydı. Bu dağlar, Bütün Asya kıtasını boyluyor ve Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya kadar uzuyordu. Orta Asya, Mançurya ormanları ve Çin seddi ile doğuda denizden ayrılıyordu. Buna karşılık batıda Avrasya stepleriyle Romanya ve Macaristan'a açılıyordu.

Burada İç Asya ile antik Yunan ve Roma'nın temas noktaları vardı. Pers İmparatorluğu'nun kurucusu olan Kiros [M.Ö.555-530] ve halefleri, verimli Amuderya ile Sirderya (Ceyhun-Seyhun) nehirleri arasında [Mâverâünnehr[3]] hüküm sürdüler. Kiros bizzat, antik kültür dünyasının bir üyesi olan Asyalı kavim Massagetlerle savaştı ve Herodot'da Darius [I., M.Ö.522-486]'un Karadeniz'in kuzeyinde İskitya'ya girdiğini okuyoruz.

Orta Asya step kavimlerinin tipik bir hayat tarzları vardır. Sadece tabiata muhtaç olan göçebelik, ziraat istemez ve insanlara sabit bir yerleşim olmadan yaşamayı mümkün kılar. Otlaktan otlağa sürülen muhtelif hayvanlar, hayatın beslenme, giyinme, çadırda barınma ve yakacak ihtiyaçlarını karşılayan vaz geçilmez unsurları idi ve hala öyledir. Böylelikle göçebe, hayvanlarına tam olarak bağımlıdır ve bu onun atı ve deveyi hem nakliye hem de savaş aracı olarak geliştirmesine vesile olmuştur. At ile olan sürekli mesaisi ve ok ve mızrağıyla göçebeler, Avrupa'nın ağır teçhizatlı ordularını mağlup ettiler. Baskın yapma ve savaş anındaki taktikleri, yaşam tarzlarından dolayı daima hareketlilik olmuştur.

---

3 Mâverâünnehr, coğrafî anlamı ile Ceyhun'un kuzeyinde Araplar tarafından fethedilmiş ülkelere verilen addır. Buranın kuzey ve doğu hudutları kati olarak belli olmamakla beraber, Seyhun (Sir-Derya) havzasını içine aldığı anlaşılmaktadır. W. Barthold, "Mâverâünnehr", *İA*, VII, s. 408 vd.; Mukaddesî (*Ahsenü't-tekâsîm fî Ma'rîfetü'l-akâlîm,* İng. Trc. Basil Anthony Collins, Lübnan 1994, s. 238 ve harita s. 239), Mâverâünnehr'i 6 bölgeye ve 4 kazaya ayırdıklarını yazmaktadır. Bunlardan bölgeler doğuya Türk sınırlarına doğru Fergâne, İsbîcâb, Şâş, Usruşâne, Soğd ve Buhârâ'dır. Kazalar ise, İlâg, Kiş, Nesef ve Saganiyân'dır. Ancak, anlaşıldığına göre, bir X. yüzyıl müellifi olan Mukaddesî'den sonra durum değişmiştir. Farklı yüzyıllarda coğrafyacılar, değişik bilgiler vermektedirler.

Göçebelerin sosyal temelleri aile ve kabile birliği esasına dayanır. Bu bir kabileden bir kavme kadar genişler. Yiyecek arama, göçler ve komşularla savaş münasebetleri, özellikle de otlak yüzünden olursa sert olmayı gerektiriyordu. Bunun yanında otoriteyi sağlayan bir yeteneğe sahip olmak, hükmedici bir rol oynuyordu. Çok geçmeden buradan adeta bir feodalizm ortaya çıktı. Bu, Cengiz Han'ın ailesi ve halefleri arasında "*Yasa*" denilen, hatta mukaddes ilişkilere dayanan, özel bir biçim buldu. XII. yüzyıldan önce Moğollar, Orta Asya kavimleri arasında önemsiz ve çok az göze çarpan bir kavim idiler. Baykal gölünün güneydoğusunda Onon ve Kerulen nehirleri arasında oturuyorlar ve sürülerini Kerayit ve Tatar kabileleri toprakları arasında otlatıyorlardı. Onların sürekli hareketli ve düzensiz varlıkları, Çinlileri sonunda büyük seddin yapımıyla beliren sabit askerî hazırlıklara zorladı.

1155/1156'da doğan Cengiz Han, bu göçebe fakat feodal kavim içinde yetişti. O'nun asıl adı "demirci" anlamına gelen Temuçin idi. Avrupalı tarih yazıcılığı onu vahşi barbar olarak nitelendirdi. Hakikatte o, Borçigin kabilesinin ileri gelen bir ailesine mensup, başarılarıyla kendisini babasının yerine koyabilen gerçek bir aristokrattı.

Adamlarıyla beraber Tatarları itaate almayı ve neticede bütün Moğol kabilelerini birleştirmeyi başardıktan sonra, onların tartışmasız önderi oldu. 1206'da Onon nehri kaynağındaki Büyük Kurultay'da Kağan unvanını ve Cengiz Han adını aldı.

Elli yaşlarında olan Cengiz Han, "*Tanrı'nın'ın yeni kırbacı*" olarak dünyayı fethe giriştiğinde genç bir maceraperest değildi. Çin'den Türkiye'ye ve Polonya'ya kadar çevik atlarının nalları her şeyi yerle bir ettiler ve tarihin o güne kadar yazmadığı bir imparatorluk kurdular.

Kuzey Çin'in istilasını, Müslüman Harezm Sultanlığı'nın alınması takip etti. Böylece ordular, ilerlemek için kilit noktaları ele geçirmiş oldular. Kısa süre içerisinde Türkistan ve İran Moğolların eline geçti. İstila Kafkasya üzerinden Rusya'ya doğru ilerledi. Kiev Büyük Knezi 1223'de mağlup ve esir edildi. Fakat, Avrupa için tehlike bir kez daha atlatıldı. Moğollar,Hazar Denizi'nin kuzeyinden yeniden doğuya döndüler.

Cengiz Han devletin merkezini Moğolistan'ın kuzeyinde Karakurum'da kurdu. Halefleri zamanında da burası "Büyük Hanlar"ın resmi başkenti oldu. 1227'de Pasifik'ten Karadeniz'e kadar uzanan dev imparatorluğun kurucusu öldü. Her biri yurt-otlak-vergi sahibi olan dört

oğlundan, 2 yıl sonra Ögedey, Büyük Han oldu. O, 1229'dan 1241'e kadar hüküm sürdü ve bu süre içerisinde Kuzey Çin'in, Çin Krallığı'nın ve Müslüman İran'ın fethini tamamladı.

Devletin batı kısmını Cengiz Han'ın torunu Batu, silah arkadaşı Subutay ile birlikte yönetiyordu. Kuzey Çin'in zaptından sonra önemli ölçüde serbest kalan ordularla Batu şimdi Avrupa'ya yöneldi ve zikredilen Liegnitz savaşında en ileri noktasına ulaştı. 1241 sonlarında Ögedey öldü. Moğolların istila hareketi duraklamıştı. Çeşitli bölgeleri ellerinde bulunduran Moğol hanları ve şehzadeleri sadece kendi çıkarlarıyla, lokal güçlerini nasıl artıracaklarını düşünmekteydiler. Böylece Batu, Büyük Han'a tabi olmakla beraber Altun-Ordu devletini teşkil etti.

Ögedey'den sonra ilk karısı [Turakina Hatun] imparatorluk naibesi olarak hüküm sürdü ve tarihte ender rastlanmayan bir şekilde oğlu Güyük'ün tahta çıkmasını sağladı. Fakat o, 1246'dan 1248'e kadar tahtta kalabildi. Batu'nun desteğiyle Cengiz Han'ın torunlarından Mengü Han, Moğolların Büyük Hanı seçilmeyi başardı. Wilhelm von Rubruk'un çok büyük zorluklarla gerçekleştirdiği ama çağdaşlarına ve kendisinden sonra gelenlere çok önemli bilgiler aktardığı seyahati, bu hükümdâr zamanında gerçekleşti.

İlişki ve İttifak Kurma Çabaları

Moğol tehlikesi Avrupa için sadece askeri unsurlar ihtiva etmiyordu. Ortaçağ-Hıristiyan bakış açısından bu inançsız düşmanların Haç ile karşılaşmaları söz konusu idi. Papazlar ülkeleri dolaşıp, savaş çağrıları yaptılar. Böylece Kral Konrad (IV.)[4], 1241 Paskalya Yortusu'nda bizzat haçı eline aldı. Bu, Templier şövalyesi Ponce de Auban'ın, Fransa Kralı Ludwig (IX., 1226-1270[5])'e şunları yazmasına neden oldu: "*Bütün Alman soylularının, bizzat kralın, bütün din adamlarının, keşişlerin haçlı elbiselerini giydiğini biliniz. Bütün tarikat biraderleri Macaristan'a kadar giderek Tatarlara karşı haçlı seferi için vaazlar yaptılar.*".

Haçlı seferi çağrıları çok çabuk etkisini kaybetti. Liegnitz savaşından sonra Moğolların geri dönüşünden sonra, bu Asyalılardan daha fazla korkmaya gerek kalmamıştı. Ayrıca, Ön Asya'da yeni bir strateji

4 Alman İmparatoru 1228-1254.
5 Fransızca Louis.

gelişti. Moğollar kendilerini, İslâm'ın müşterek düşmanı olan Haçlıların muhtemel müttefikleri olarak görmekteydiler. İran ve Ermenistan'da Akdeniz'e kadar olan Müslüman devletlerin değişmez komşuları olmuşlardı.

Emevî halifeleri zamanında peygamberin kumandanları Mekke ve Medine'den batıya doğru yöneldiler. Kuzey Afrika'nın fethinden sonra Cebelitarık boğazından geçip, 711'de Laguna de la Janda'da Vizigot ordusunu perişan ettiler. Kısa bir süre içinde hemen hemen bütün İspanya'nın hakimleri olduktan sonra 732 yılında Fransa önlerindeydiler. Burası Karl Martel'in onları mağlup ederek İslâm'ın ilerlemesini durdurduğu Puvatya'dır.

İslâm, yüzyıllarca Hıristiyan-batılıların korkulu rüyası oldu. Nasıl ki bu inancın çok sayıda mensupları yoluyla kültürel ve medenî verimlilikler Avrupa'nın gelişimini yönlendirmişse, askerî düşmanlık "kapıların önünde" bir tehdit olarak öyle kalıcı olmuştur. Bu sadece İspanya için geçerli olan bir durum değildi, bilâkis Sicilya ve İtalya gibi imparatorluğun Müslümanlarla karşı karşıya geldiği bütün Akdeniz sahasında aynı durum söz konusudur. Muhtelif Alp geçitleri bizzat Müslümanların kontrolünde bulunuyordu ve tanınmış İsviçre bölgesi Pontresina bugün o devrin adını taşımaktadır: Pons Saracinorum, Müslüman Köprüsü.

İdeolojik, siyasî ve iktisadî sebeplerden dolayı, misillemeye ara verdi. Kudüs'ün kurtarılması için yapılan Haçlı vaazlarına, doğunun zenginliklerine ihtiyaç duyan iktisadî ilgiler de katıldı. O sırada sürekli zenginleşen ve güçlenen Venedik tacirleri Haçlı şövalyelerini ve Hıristiyan kralları kendi amaçları için teşvik ettiler. İslâma karşı savaş içinde bu sebepten dolayı her müttefik- hepsinden önce de askerî güçleri malum olan Moğollar memnundu.

Bir seferinde Papa tarafından kutsanmış olan İmparator Friedrich [II. 1218-1250]'e, Mısır Sultanı el-Kâmil [1218-1238] ile Kudüs, Beytlehem ve Nazareth Hıristiyanları için bir anlaşma yapmak nasip olmuştu. Bundan 15 yıl sonra 1244'de Kudüs Müslümanların eline geçti. Batı için yeni uğraşlar gerekiyordu.

Friedrich (II.)'in Güney İtalya yönetimine duyduğu sempati dolayısıyla yaşanan iç siyasi çekişmelerde güçsüz olduğundan, Papa Innosenz [IV., 1243-1254] ve Fransa Kralı Ludwig (IX.), Ön Asya sorunlarını ele almaya çalıştılar. Müslümanlarla komşu olan Moğollarla doğrudan ilişki kurmayı ve Kudüs'deki Müslüman hükümdârlara -tıpkı sonradan Ludwig'in Mısır'a çıkarma yaptığı gibi- darbe indirmeyi umuyorlardı.

1245'de Papa Innosenz (IV.), Moğollarla münasebet tesis etmek üzere Lyon'dan iki elçilik heyeti gönderdi. İlk heyete Fransisken rahip Lorenz von Portugal başkanlık ediyordu. Görevi Suriye üzerinden İran'a varmaktı. Fakat bu, onun hakkında bilinenlerin hepsidir. Onların hiçbir başarı elde edemedikleri kesindir.

Fransisken rahibi Giovanni de Plano Karpini, 16 Nisan 1245'de Lyon'dan başka bir elçi heyeti ve Papa'nın "Moğolların hükümdârına yazılan mektubu ile yollandı. Karpini, Güney Almanya'dan Polonya'ya ve Rusya'ya gidip, 1246 yazında Cengiz'in torunu Güyük'ün Karakurum'daki sarayına ulaştı. Karpini'nin arkadaşlarından Bedekt von Polen, "*Historia Mongolorum*" adlı raporunda bu seyahatine dair önemli bilgiler bıraktı. 1247 sonbaharında bu heyet geri döndü ve Papa'ya Güyük'ün cevabını getirdi. Bu cevap siyasi olarak tatmin edici değildi. Zira Güyük Han, ittifak için Papa'nın ve Avrupalı prenslerin kendisine tabi olmasını talep etmekteydi. Bu amaçla sarayına gelmeleri gerekiyordu. Güyük'ün talepleri mektubunun giriş kısmında gayet açıktı: *"Bütün Dünyanın en büyük ulusunun "Denizler Hakanı" olan biz, ebedi gökyüzünün (yani Tanrı) gücüyle şu emri verdik; bu görmesi ve anlaması için muhterem papaya yolladığımız emirdir"*. Papa'nın arzu ettiği gibi, kendisinin ve halkının Hıristiyan olmasını ise Güyük Han kesinkes red etmiştir.

Buna rağmen bu teklif mektubu başarısızlık değildi. Benedict'in raporu sayesinde Avrupa'nın liderleri Moğol kavmi hakkında önemli bilgilere ulaştılar. Ayrıca, bu sınırsız imaparatorluk ve kıta hakkında bir takım tasavvurlar yapma imkanı doğdu.

Karpini'nin raporu Papa'nın Moğollarla anlaşma gayretlerini devam ettirmesine sebep oldu. Böylece bir sonraki heyetini hazırladı. Bu heyet doğrudan Büyük Han'a gönderilmedi. Önce yolu üzerinde karşılaşacağı Moğol şehzadeleriyle görüşecekti. Kendilerine güneyde İran'daki Moğol bölgesi hedef gösterildi. Heyetin başkanı Dominik rahibi Ascelinus (veya Anselm) idi. Heyette Birader Simon von St. Quentin bulunuyordu. Simon uzunca bir rapor kaleme almış olmakla beraber, bugün bundan sadece bir bölüm kalmıştır. Heyet herhangi bir başarı elde edemeden 1250'de geri döndü.

Papa'nın yanında Fransa kralı Ludwig (IX.) de Moğollarla siyasi ve diplomatik ilişkiler kurma çabası içerisine girdi. Papa Innosenz (IV) kendisini elçi heyetlerinin faaliyetleri hakkında bilgilendirdikten sonra 1248'de İslâm'a karşı Haçlı seferi yapmak üzere Güney Fransa'da gemiye bindi. Bu olay Karpini'nin gizli bir misyonu ile cereyan etti. Ertesi kış Ludwig, ordularıyla Kıbrıs'da karargâh kurdu. Gelişinden kısa bir süre sonra, Kıbrıs Kralı Heinrich [1218-1253] Ermeni Sinnibald'dan aldığı bir mektup hakkında onu bilgilendirdi. Ermenistan Kralı Hayton [1226-1269], Güyük Han'a bir elçi heyeti göndermişti. Elçi heyetlerinin raporlarında nasıl yanlış yorumlar yapıldığı malum değildir. Her halükârda Sinnibald mektubunda, Hıristiyanlığın Moğollar arasında gittikçe yayıldığını ve Büyük Han'ın bizzat Hıristiyan olduğunu yazmaktaydı. Böylece Ludwig ve ordusu, Hıristiyan Moğollar ve hükümdârlarıyla müşterek düşman Müslümanlara karşı ittifak etmeyi umdular.

Bu tasavvurları başka olaylar da destekledi. 1248 yılı sonuna doğru, Kıbrıs'ın Nikosia şehrine bir moğol elçi heyeti geldi. Bunlar Ludwig'e, İran ve Ermenistan naibi Elçigitay Han'dan haber getirdiler. Elçiler Hıristiyan David ve Markus idiler. Mektubun muhtevasının inanılmaz olması hayret verici idi. Han, ülkesindeki bütün Hıristiyanlara tebasıyla aynı hakları tanıdığını ve Büyük Han'ın Hıristiyan inancına girdiğini taahüt ediyordu. Ayrıca Ludwig'e Moğol hükümdârlarıyla elçiler vasıtasıyla münasebet kurması teklif ediliyordu. Nihayet Moğol İmparatorunun, Ludwig'in ordusuyla Mısır'a saldırmasını uygun gördüğü bildiriliyordu.

Bu gibi teklifler Ludwig'e yüksek bir moral vermiş olmalıdır. Burada sadece Hıristiyanlığın yayılması değil, İslâm'a karşı ortak bir cephe kurulması da söz konusu idi. Böylece dost konumuna giren Elçigiday Han'a, Ocak ayı sonunda zengin hediyelerle birlikte Kutsal Haç'tan bir odun parçası gönderildi. Elçi heyeti gizli bir mektupla Kıbrıs'tan hareket etti. Dominik rahibi Andreas von Longiumeau heyetin başkanlığına tayin edildi. Ona Dominik tarikatı biraderleri Johannes ve Wilhelm eşlik ediyorlardı. Andreas, Elçigitay tarafından Büyük Han'a gönderildi. Fakat, hükümdâr 1248'de vefat etmişti. Ludwig'in elçileri nazikâne karşılandı. Onlara arzularının, Fransa kralının tabi olmak istemesi şeklinde değerlendirilmesi gerektiği bildirildi. Andreas'ın geriye getirdiği ilgili cevap olumsuzdu. O, 1251'de geri dönerek Ludwig'le Caesarea'da buluştu.

Kral arkasında askerî bir felaket bırakmıştı. Nil deltasında Mansura'da sadece ordusu yenilgiye uğramakla kalmamış, kendisi de Müslümanlara esir düşerek, yüksek bir fidye karşılığında kurtulabilmişti. Buna rağmen Moğollarla ittifak yapma planlarından vaaz geçmedi. Hala Asyalı kavmin Han'ının Hıristiyan olduğu söylentilerine inanmaktaydı. Kesin haber Philipp de Toucy başkanlığındaki İstanbul heyetinden geldi. Bu heyette Karakurum'a kadar giden ve Güney Rusya'nın durumu hakkında bilgi verebilecek olan Şövalye Balduin von Hennegau da vardı.

Kral, bir elçi heyeti daha göndermeye karar verdi. Geçmişte genellikle olumsuz tecrübeler yaşandığı için, bu kez değişik bir yolla başarıya ulaşmak istendi. Hedef, Volga boylarında hüküm süren Sertak Han idi. Yeniden kralı teba olmayı arzu eden bir hükümdâr gibi gösteren siyasetten vaz geçilmeli idi. Daha ziyade, sözde Büyük Han Hıristiyan olduktan sonra halkının Hıristiyanlığı ilk elden öğrenmesine ilgi duyacağı şeklindeki bir misyonerlik faaliyetine konsantre olmalıydı. Böylelikle heyete gerçekten dar bir vazife çerçevesi çizilmişti. Buna rağmen görevleri sınırlarını önemli ölçüde aştı. Sonuçta Rubruk'un yazılarıyla Avrupa, İç Asya ilişkileri hakkında ilk detaylı bilgileri edindi.

Bu heyetin başkanlığına Fransisken rahibi Wilhelm von Rubruk tayin edildi. Adamlarıyla beraber 7 Mayıs 1253'de İstanbul'dan hareket etti. 15 Ağustos 1255'de yeniden Akdeniz'e, bugünkü Kuzey Beyrut'daki liman şehri Tripoli'ye döndü.

Flandernli Wilhelm Adında Bir Adam

Sonraki kuşakların Fransiskenler hakkındaki bilgileri hemen hemen sadece onun seyahatinden ve ara sıra belirli dönemlerini aydınlattığı hayatından alınmıştır. Sadece adının yazılması bile insanı şaşırtabilir. Değişik versiyonlarından Wilhelm von Rubruk formu, en gerçek ve mutad şekil olarak ortaya çıkar. Ortaçağda kullanılan biçimiyle Rubruk'lu Wilhelm adında bir adam. Rubruk, o devirde Fland'da St. Omer'de, bugünkü Fransa'da Deparment du Nord'da bir köy. O, ana dil olarak Almanca öğrendi. Tarikat biraderi Jacobus'un "Flandricus" kelimesiyle tasdik ettiği gibi o bir Flam. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ne kaynaklarda ne de kendi verdiği bilgilerde yılı tespit edilememekte. 1210 ile 1220 arasındaki uzun zaman diliminde herhangi bir yıl olabilir. Bu bilgilerden seyahatini olgun bir yaşta yaptığına hükmedilebilir.

Wilhelm von Rubruk, uzun bir boya ve dış görünüm itibariyla etkileyici bir yapıya sahip olmalıdır; zira kendisi ağırlığı dolayısıyla gayet kuvvetli bir ata ihtiyacı olduğunu belirtiyor.

Paris'le ve Fransa kralıyla iyi bir ilişkisi olduğu görülüyor. Nitekim başkentteki arkadaşlarından ve Ludwig ile annesi Blanche'den aldığı hediyelerden bahs ediyor. Kendisini Karpini'nin tekrarı olarak gördüğü için, onun seyahatnamesini iyice okumuş ve bunları Fransisken biraderlerine şahsen anlatmış olmalıdır.

Hazırlıklarını ve dini malzemelerini İlçigitay Han'ın elçileriyle Kıbrıs'da karşılaştığı ve Ludwig'e de refakat ettiği zaman tamamladı. Aynı şekilde Mısır'daki Haçlı fiyaskosunu da yaşadı. En azından kendi kralının mağlubiyetini gördü.

Kutsal ülkede, kendisine tecrübeleriyle öğütler veren Andreas'dan ve Balduin'den önemli bilgiler edindi. Wilhelm von Rubruk, kendisine lazım olabilecek her şeyle meşgul oldu ve hatta lisan çalışmaları yaptı. Asyalıların Güney Rusya ve Doğu Avrupa'ya taarruzlarını yaşayan adı geçen Moğolistan seyyahları ve rahiplerin yanında o, Solinus ve Isidor'un antik gelenekleriyle de ilgilendi. Onların fantezi tasvirlerini teyid etti.

Seyahatine başlama noktası İstanbul olmalıydı. Kral Ludwig'in Sertak Han'a yazdığı, Türkçe ve Arapça'ya tercüme edilen mektubunu Rubruk 1252'de İstanbul'da aldı. Oradaki tacirlerden yabancı ülkelerdeki münasebetlerin özellikleri hakkında önemli tecrübeler edindi. İmparator Balduin (II.), bizzat ona Kırım'daki Moğol komşusu kumandan Skatatay'a sunulmak üzere referans mektubu verdi.

Wilhelm von Rubruk tek başına seyahat etmedi. Heyetinde tarikat biraderi Bartholomeus von Cremona, rahip Gosset, adı Nikolaus olan İstanbul'da satın alınmış bir köle, adı Turgemannus veya Homodei ya da Arapça Abdullah olan bir tercüman bulunuyordu. Bu tercüman heyetin işlerini kolaylaştıracak bir şekilde görevini yerine getiremiyordu.

Asya'nın Kitabı Açılıyor

Rubruk'un seyahati siyasî olarak hiçbir önem arz etmiyordu. Daha sonra Fransa'ya dönen Kral Ludwig'in Moğollarla münasebet kurması söz konusu değildi. Buna ilgi de duyulmuyordu.

Buna rağmen Rubruk'un heyeti İç Asya'dan eli boş dönmedi. Heyetin getirdiği etkisi uzun zaman sonra anlaşılacak olan bol miktardaki bilgiler ve o sınırlara kadar gelen kavme bakış açısıdır. Fransisken, şarka ait seyahatnamesini yazdığında izlenimleri sadece taze değil, aynı zamanda öyle tafsilatlı idi ki, Avrupa'da Moğol kavmi hakkında canlı bir resim elde edilmişti. Rubruk'tan sonra Asya ile irtibat kesilmedi. Sayısız rahip ve tacirlerden sonra bu tecrübeyi değerli seyyah Marko Polo yaşadı. Meşakkatli, uzun ve tehlikesiz olmayan Çin yolculuğu, çok geçmeden deniz yoluyla çözüme kavuştu. Rubruk'dan 100 yıl sonra Tanca'lı Arap seyyahı İbn Batuta, sonsuz yolculuğuna çıktı ve ülkesine ilk olarak 27 yıl sonra döndü. Beş cildi bulan ve şark kütüphanelerinde unutulan eseri, yakınçağlarda yeniden ortaya çıkarıldı. Yazıları büyük yankı yapan Rubruk ve Marko Polo'da durum farklıdır. Kristof Kolomb daima batıya doğru giderek Asya'ya ulaşmak isteyip, Amerika'yı keşfettiği yolculuğunda, Venediklilerin seyahat notlarını çantasında taşıyordu.

Asya'da Moğollar tarafından yapılan iç değişiklikler yoluyla Hıristiyanlığın toleransları silinip, ticaret yolları kuşatılınca, ticarette öncülük yapan Portekizliler Uzak Doğu'ya gitmek için deniz yolunu seçtiler, ticaret merkezleri kurdular ve kendilerinin de içinde bulunduğu batılılar için kıtanın zenginliklerini açtılar. Böylece yüzyıllarca devam eden sömürgeciliğe başladılar. Neticede bütün Avrupa'lı güçler askerî imkanları vasıtasıyla kendi paylarını emniyete aldılar.

Wilhelm von Rubruk'u anlayıp takdir eden bir insan şu yargıya varır: "Eğer ben en azından resim yapabilseydim!. Her şeyi fırça ile yapardım.". Bir insan ancak bundan sonra tecrübelerini ne kadar gerçekçi bir şekilde aktardığını söyleyebilir. Onun raporu, Ortaçağ yazarları tarafından sevilen popüler efsanelerden farklıydı. Seyahatnamesi süslü ve kıymetsiz bilgiler içermiyordu ve bir gözlemcinin objektif ifadeleriydi.

Bu yüzden Rubruk'un eseri zamanının İç Asya ilişkileri bakımından nesnel ve doğru bir kaynaktır. Don ve Volga'yı tasviri karşısında insan canlı bir seyir yapmış gibi olur. O zamana kadar geçerli olan Hazar Denizi'nin okyanusun bir parçası olduğuna dair görüş onun tarafından teyid edilmiştir. Karakurum ve Moğolistan'ın yanında ilk defa Kore, Tunguzlar ve diğer kavimler hakkında bilgiler edinilmiştir.

Onun bilgi aralığı tarihi coğrafyadan, etnolojiye kadar uzanır. Ondan itibaren Moğollarla Tatarlar arasındaki fark anlaşılmıştır. Ayrıca

Kumanlar, Kırım'daki bakiye Got kabileleri, Tuna Bulgarları hakkında çağdaşlarıyla aynı bilgileri paylaşmaktadır. Özellikle dikkatlice Asya'nın Hıristiyan kısımlarına ama Lamalar ve Budistlerle de meşgul olmuştur.

Bizzat filoloji kendisine önemli açıklamalar için müteşekkirdir. Böylece muhtelif Slav kavimlerinin birbirleriyle olan akrabalığını bir tarafa bırakıp, Türkçe'yi diğer dillerle karşılaştırmış ve Çin yazısı ve Tibetçe'nin bundan sapması hakkında gerçekten detaylı bilgiler vermiştir. Onun bilimsel çalışma sistemi ve araştırma sonuçlarının tamamına bilinçsizce bakılırsa, batıda Marko Polo'nun "dünyayı tasviri"genişletilemez zannedilebilir.

Diplomatik Statü

7 Mayıs 1253'de Rubruk, maiyetiyle birlikte denize açıldı. Karadeniz yoluyla Kırım'a vardı. Karayoluyla Güney Rusya üzerinden Sertak'ın huzuruna çıktı. Sertak heyeti nezaketle karşıladı, fakat krallık mektubuna ilişkin yetkili olmadığını ifade etti ve rahiplerin dini misyonerlik yapmalarına müsaade etmedi. Onları Saray şehrindeki Altun-Ordu Hanı Batu'ya gönderdi. Fakat, Rubruk hedefine burada da ulaşamadı. Bunun üzerine yoluna devam etmek üzere Karakurum'daki Büyük Han'a gönderildi. Böylece çok sınırlı bir görev sonucu dünya seyahati meydana geldi.

Elçi heyeti bir hükümdârdan diğerine gönderildi ve bu münasebetle diplomatik statüye göre talepleri dinlenmek üzere, Moğol teşkilatları vasıtasıyla uzak mesafeleri katettiler. Böylece Rubruk ve maiyeti, üzerlerinde atlarını değiştirebilecekleri istasyonlar bulunan elçi yollarını kullandılar. Yiyecekleri temin edildi ve kendilerine Moğol kılavuzlar verildi. Bu türlü yardımlara rağmen çok önemli sıkıntılarla karşılaştılar. Rubruk bunları çok net bir şekilde ifade etmektedir.

Altı aydan fazla bir süre heyet Karakurum'da kaldı. Rubruk bu sayede ülke, halk, gelenekleri ve görenekleri hakkında kendisinden önce kimsenin bilmediği şeyleri öğrenme imkanı buldu. Onun bu konularda çağdaşlarına aktardığı bilgiler, batılıların görüş açılarını genişletti. O, Karakurum'da sürekli olmasa da daha uzun zaman kalmak istediğini söylediği zaman, Büyük Han Mengü, samimiyetle ona red cevabı verdi.

Bunun üzerine Rubruk, geri dönüş yolculuğuna başladı. 1255 yazında Suriye'ye geldi. Kral Ludwig (IX.)'e rapor vermesi gerektiği için kendisini Fransa'da buldu. Mensup olduğu Tripoli'deki tarikatın bir toplantısı olduğundan dolayı, Paris'e değilde Akka'ya gitmesi hakkında emir aldı. Büyük bir ihtimalle sonraki kuşaklar, Fransisken tarikatının bu emri vasıtasıyla önemli bir hizmet elde ettiler; zira Rubruk şimdi sükunet içinde seyahatini yazacak fırsatı bulmuştu. Böylece onun tecrübeleri doğruluğunu ve tazeliğini yitirmedi ve güvenilir bir kaynak olarak modern bir araştırmacının dahi saygısına layık oldu.

Zikredilen rahip Gossel'e yazılarını vererek Fransa'ya gönderdi. Bir de not yazarak, Kral Ludwig'den kendisini Fransa'ya yerleştirmesini talep eyledi. O sırada herhalde Fransa'da olan tarikat yoldaşı Roger Bacon'un işaret ettiği gibi bu adamın hayat hikayesi eseriyle birlikte de yüzyıllarca sürmüştür.

Rubruk, eserinin Cambridge'deki Corpus Christi College kütüphanesindeki en eski el yazmasında bölümler koymamıştır. Bununla birlikte, muhtelif istasyonlara ve her defasında heyetin yaşadığı tecrübelere göre, bölüme benzer bir düzenleme yapılmıştır. Özel isimler ve coğrafî tasvirler genel olarak resmî-modern anlayışla kullanılmış veya parantez içerisine konmuştur.

Şimdi söz sırası 730 yıl sonra Wilhelm von Rubruk'un kendisindedir.

Hans D. Leicht

Fransisken Wilhelm von Rubruk'un Doğuya Seyahati (1253-1255)

Ö N S Ö Z

BÜTÜN HIRİSTİYANLARIN HÜKÜMDÂRI MAJESTE LUDWİG, TANRI'NIN LÜTFUYLA ŞEREFLİ FRANSA KRALI; KÜÇÜK KARDEŞLERİN TARİKATINDAN WİLHELM VON RUBRUK, SAĞLIK, ZAFER VE HIRİSTİYANLIKTA EBEDÎ MAKAM DİLER. İNCİL'DE SÖYLEDİĞİ GİBİ: " YABANCI ÜLKELERDEKİ İNANÇSIZ İNSANLARA GİDECEK VE O İNSANLARIN ARASINDA İYİYİ VE KÖTÜYÜ YAŞAYACAK". SAYIN EFENDİM VE KRALIM BEN BUNA TEŞEBBÜS ETTİM. BUNU BİR BİLGE VE AKILSIZ OLMAYAN BİRİ GİBİ YAPTIĞIMI ÜMİT EDERİM. ZİRA, BUNU BİR BİLGE GİBİ AMA AYNI ŞEKİLDE AKILLICA DEĞİL AKILSIZCA YAPANLAR ÇOKTUR. ONLARIN ARASINA GİRMEKTEN KORKARIM. KUŞKUSUZ, EMİRLERİNİZE -SEYAHATİMDE BANA VERDİĞİNİZ GÖREV GİBİ, MOĞOLLAR HAKKINDAKİ BÜTÜN TECRÜBELERİMİ ÇEKİNMEDEN TAFSİLATIYLA YAZACAĞIM-, SAYGIYLA DAİMA AMADEYİM.

Wilhelm von Rubruk

İstanbul'dan Kırım'a

Kutsal majesteleri bilmelidirler ki biz 7 Mayıs 1253'de Karadeniz'den çıktık. Bu deniz halk dilinde Büyük Deniz diye de adlandırılır. Tâcirlerden öğrendiğime göre bu deniz uzunlamasına 1400 mildir. Aslında iki denizden oluşmaktadır; ortasından kuzeyde ve güneyde iki burun vardır. Bu burunlardan hem batıya İstanbul'a ve hem de doğuya Iberia yani Gürcistan[6] eyaletine 700 mil uzaklık bulunur. Güneydeki burun Sinopolis (Sinop) adını taşır. Burası bir hisar ve limana sahip olup, Türkiye (Selçuklu İmparatorluğu) sultanına[7] aittir. Karşısındaki kuzey burnu ise Latinlerin Gasaria dedikleri eyaletin bir kısmıdır. Orada kıyılarda yaşayan Grekler buraya Cassaria (Kırım) derler ama aslında Caesarea'dır. Çeşitli kıyı dağları, denize yani güneye Sinopolis'e doğru uzanırlar. Sinopolis ile Kırım arasında 300 mil uzaklık vardır[8].

Gemimiz, bir üçgen şeklinde olan Gasaria ya da Cassaria'ya doğru rota aldı. Buranın batı tarafında Aziz Clemens'in din uğruna şehitliğe ulaştığı Kersona şehri bulunur. Onun önünden yelken sürerken, üzerinde herhalde meleklerin elleriyle yapılmış bir tapınak bulunan bir ada gördük.

---

6 Marko Polo [*Seyahatname*, I, haz. Filiz Dokuman, İstanbul (tarihsiz), Tercüman 1001 Temel Eser, s. 22 vd.], Gürcistan'ı özetle şöyle anlatmaktadır: "Gürcistan Krallıkla idare ediliyor. Krallarına da daima Melik Davit diyorlar. Kralları Büyük Selçuklu hükümdârının tebâsı. Rivayet olunur ki, Gürcistan kralları hep omuzlarında bir kartal işaretiyle doğarlarmış. Gürcülerin çoğu Hıristiyan olup, Grek kilisesine bağlıdırlar. Çoğunluğu, din adamlarının yaptığı biçimde saçlarını örerler.

Gürcistan iki deniz arasına sıkışmıştır. Batısında Karadeniz, doğusunda da Hazar denizi var. Aslında göl, fakat denizden farkı yok. Bir kıyısından diğerine 12 günde gidiliyor. Gürcistan'ın belli başlı şehirlerinden biri de Tiflis. Halkının çoğu Ermeni ve Gürcü, pek az da Yahudi yaşıyor. Tiflis ipekli kumaşları ve dokumalarıyla tanınmıştır.

7 Rubruk'un seyahati esnasında Türkiye Selçuklu Sultanı olarak İzzeddin Keykâvûs (II., 1246-1259) hüküm sürmektedir. Karş. İbn-i Bibi, *el-Evâmirü'l-'alâiye fi'l-Umuri'l-'alâiye (Selçuk-Nâme)*, II, Ankara 1996, s. 12.

8 Bugün Kırım yarımadasının en uç noktası ile Sinop arası yaklaşık 350 mildir.

Güney ucunun ortasında Sinopolis'in karşısında Soldaia[9] şehri bulunur. Buraya Türkiye'den gelen tacirler gider ve kuzeye doğru seyahat etmek isterler. Aynı şekilde tam tersine Rusya'dan ve Kuzey ülkelerinden Türkiye'ye gitmek isteyenlerle karşılaşırlar. Bunlar muhtelif ve değerli kürkler getirir, buna mukabil diğerleri keten ve pamuklu eşyalar, ipek mendiller ve baharat satarlar[10]. Bu eyaletin doğusunda, ağzı 12 mili bulan Don nehrinin Pontus denizine döküldüğü yerde Matrica kenti yer almaktadır. Nehir, ağzında önce kuzeyde ayrıca bir küçük deniz teşkil eder. Bu deniz uzunluğuna ve genişliğine 700 mili bulur, fakat hiçbir yerde 6 ayak derinliği geçmez ki büyük gemiler bunun üzerinde gidemezler. İstanbul'dan gelen tâcirler Matrica'da karşılaşırlar ve kayıklarını Don'a kadar göndererek, kurumuş büyük balıklardan; Mersin balığı, Mayıs balığı, Yılan balığı diğer çeşitlerden satın alırlar.

Zikredilen Cassaria (Kırım) eyaleti üç tarafından denizle çevrilmiştir; batısında Kutsal Clemens'in şehri Kersona, güneyinde Soldaia (Sudak) şehri ve doğusunda Don nehri (Assow) bulunur. Burada Matrica[11] şehri ile Don'un ağzı vardır. Bu ağzın öbür tarafında Ziquia bölgesi uzanır. Burada Moğollar[12] yoktur. Buradan doğuya doğru Suanlar ve Gürcüler de Moğollar tarafından tabiiyete alınmamışlardır. Devamla

9 İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil fi't-Târîh*, XII, Türkçe terc. A. Ağırakça-A. Özaydın, İstanbul 1987, s. 346), Cebe ile Subutay Noyan'ın 1223 Kıpçak seferi konusunda şöyle demektedir: "Sudak, Kıpçakların her şeylerini temin ettikleri önemli bir şehir olup Hazar (doğrusu Karadeniz) denizi kıyısında idi. Onlar ihtiyaçlarını buraya gelen gemilerden temin ederler. Ayrıca bu aldıkları karşılığında gelen tâcirlere cariyeler ve esirler verdikleri gibi, hayvan kürkleri ve özellikle sincap derisi ve memleketlerinde bulunan diğer eşyayı satıyorlardı. Bu Hazar denizi dediğimiz yer, Konstantiniyye (İstanbul) boğazıyla bitişen bir yerdi. Moğollar Sudak şehrine varınca burayı ele geçirmişler ve halkını darmadağın etmişlerdi.

10 Bu ticaret genellikle Anadolulu Türk, Arap veya İranlı tâcirlerin elinde bulunurdu. Bu alım satım faaliyetinde Alan tâcirleri de büyük rol oynarlardı. Bu ticâri ilişkiler Kuman Hanlarının idari teşkilâtına ve bu teşkilâtta önemli görevler alan Kuman beylerinin ekonomik durumunu olumlu bir şekilde etkilemiştir. Bak. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Ankara 1992, s. 12.

11 Kerc'in doğusundaki Taman şehridir.

12 Bozkır halkı, boylara, bunlarda aile birliklerine ayrılmış olup, bir araya gelmekle ulusu meydana getiriyorlardı. Meselâ Moğol devrinden önce Tatar adı, başka bir çok kabileler tarafından da kullanılmıştır. Çünkü kabileler kendilerini harice karşı, daha büyük birliğin adı ile tanıtmakta idiler. Cengiz Han'ın aile adı Kiyan olduğu halde, onun mensup bulunduğu Borçigin soyu, başka kabileleri de itaat altına alıp, birliği sağladıktan sonra Moğol adını almıştır. Moğolların idaresi iki hükümdâr sülalesi arasında değişip durmuştur. Kabilelerin içerisinde üstünlüğü elinde tutan Tayçiut soyu, Yesügey'in ölümünden sonra Temuçin'in yükselmesine engel olmak istemiştir. Fakat Temuçin muhtelif mücadelelerden sonra bağımsız bir birliğin reisi sıfatıyla Han ilan edilmiştir. Buna rağmen Temuçin, ancak Camoka'yı yenip, Tayçiutları imha ettikten sonra, kendi kabilesine mensup olan bakiyeleri kazanabilmiştir. Bk. Manghol-un Niuça Tobça'an, *Moğolların Gizli Tarihi*, I, terc. A. Temir, Ankara 1995, prg. 148. 1206'da cengiz Han'ın bütün bozkır kavimleri üzerine hükümdâr ilan edilmesinden sonra (prg. 202), Moğol adı bu yeni birliğe teşmil edilmiş ve böylece daha geniş bir anlam kazanmıştır.

güneye doğru Trapezunt[13] (Trabzon) gelir. Buranın Guido[14] adındaki kendi hükümdârı, Bizans İmparatoru'nun [İoannes Dukas Vatatzes (III., 1222-1254)] akrabası olup, Moğollara vergi vermekle mükelleftir. Ayrıca Sinopolis de Moğollara bağlı olan Türk sultanı tarafından idare edilmektedir. Bundan sonra Vatatzes'in ülkesi gelir. Onun oğlu anne tarafından dedesine nisbetle Ascar[15] adını taşır.

Don nehrinin ağzından batıya Tuna'ya kadar her şey Moğolların ülkesine aittir. Ayrıca, İstanbul istikametine doğru Assanların ülkesi[16] Walachia[17] ve Küçük Bulgarya, Slovenya'ya kadar onlara vergi öderler. Tesbit edilen vergiye göre, son yıllarda Moğollar her evden birer balta ve henüz işlenmemiş ham demirin hepsini almaktadırlar.

Biz 21 Mayıs'da Soldaia ülkesine gittik. Bizden önce oraya ulaşan Bizans tâcirleri, kutsal ülkeden elçilerin gelerek, Sertak'ı[18] ziyaret edeceklerini bildirmişler. Fakat ben, Palmsonntag (Paskalyadan önceki Pazar) günü, Ayasofya kilisesinde, ne elçi olarak ne de herhangi bir kimsenin emriyle seyahat etmediğimi, bilakis sadece tarikat kurallarımıza göre misyonerlik için inançsızlara karşı gittiğimi belirtmiştim. Şimdi burada konakladığım zaman, bazı tâcirler beni daha fazla dikkatli olmam hususunda uyardılar, çünkü ben elçi olarak takdim edilmiştim. Şayet elçi olmadığımı beyan ettiğim takdirde, daha ileriye gitmek için izin alamayacağımı da eklediler. Bunun üzerine, bizzat kışın Batu[19]'ya vergi

13 Gerek doğu ve Bizans kaynaklarından gerek Rus kroniklerinden anlaşıldığına göre, XI-XIII. Yüzyıllarda ve hatta Moğol devrinde Alan tâcirleri ticaret hayatında önemli bir yer tutuyorlardı. Bu devirde Bulgar alanı ile Orta Asya, Kafkasya, İran ve Uzak Doğu arasında Volga yolu vasıtasıyla büyük bir ticaret yapıldığı gibi, Kırım'a giden bozkır yolunda da geniş bir alım satım faaliyeti olurdu. Kırım ile bir yandan Trabzon, bir yandan da istanbul arasında büyük bir ticaret yapılırdı. Rus prenslikleriyle de ticaret kurulmuştu. Bak. Yakubovskiy, *a.g.e;*, s. 6.

14 Bu tarihte Trabzon Pontus İmparatorlu'ğunun hükümdârı olarak Manuel (I., 1238-1263) gözükmektedir. Trabzon hükümdârları 1243'den itibaren Moğollara tabi olup, vergi vermekte idiler. Manuel (I.) dördüncü hükümdâr olup, İoannes (I.) Axukhos'un oğlu idi. Yukarıda Rubruk'un zikrettiği Guido adına ise rastlamadık. Sadece ikinci hükümdâr Andronikos (I.) Gidos (1222-1235) adı bu isme yakındır. Karş. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, III, Ankara 1996, s. 421, 451.

15 Burada bahsedilen İoannes (III.) Dukas Vatatzes'in oğlu Theodoros (II. 1254-1258) Laskaris, babasından önceki İznik İmparatoru Laskaris'in kızının oğludur. Karş. Y. Öztuna, *a.g.e.*, III, 419, 443; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1991, s. 410 vd.

16 Tuna'nın güneyinde Makedonya'dan Arnavutluk'a kadar uzanan bölge.

17 Ulahya, Eflak

18 Sertak, Batu'nun en büyük oğlu olup, babasının ölümünden sonra Altın-Ordu'nun idaresi bunun idaresine geçmiştir. Fakat, babalarının yerine geçen Sertak, diğer oğlu Ulağçi birbiri peşinden aynı tarihte ölmüşlerdir. Bu nedenle 1257'de Cuci'nin üçüncü oğlu ve Batu'nun kardeşi olan Berke Han, Altın-Ordu tahtına çıktı. Bk. Reşîdüddîn, *Câmi' ü't-tevârîh*, I, neşr. Muhammed Rûşen-Mustafa Mûsevî, Tahran 1373 hş. s. 721, 723, 738; Karş. Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 39.

19 Batu Han hakkında daha geniş bilgi için bk. Henry H. Howorth, *History of the Mongols*, II, London 1880, s. 36-92.

ödemeğe gitmiş ama henüz geri dönmemiş olan şehir hâkiminin temsilcisine şunları söyledim: "Kutsal ülkede, hükümdârınız Batu'nun Hıristiyan olduğuna dair bir haber aldık. Bu habere ve her şeyden evvel bizi kutsal topraklara sefere götüren ve orada Müslümanlara karşı savaşmakta olan Fransız Kralı'nın [Louis (IX.)[20], kutsal şehirleri zaptedeceğine Hıristiyanlar çok sevindiler. Bu yüzden Sertak'a ve ona (Batu), içerisinde bütün Hıristiyanlığın mutluluğu için neler yapabileceği konusunda tavsiyeler bulunan kralın mektubunu getirdim"[21].

Biz valinin vekili tarafından gayet dostça karşılandık. Kendimize piskoposluk kilisesinde bir yer temin ettik. Bu kilisenin piskoposu daha önce Sertak'ın yanında bulunmuş olduğundan, onun hakkında bize güzel şeyler anlattı. Fakat, daha sonra ben bu hususta aynı kanaate varamadım.

Sonra bize eşyalarımızı taşıtmamız konusunda öküzlerin koşulduğu arabaları mı yoksa yük atlarını mı tercih edeceğimiz soruldu. Bizans tâcirleri bana, ya araba tercih etmemizi ya da Rusların derilerin nakliyesinde kullandıkları güverteleri olan arabalardan satın almamızı önerdiler. Fakat ben, yük hayvanlarını tercih edecektim, çünkü her at değişiminde eşyalarımızı da nakledecektim. Bundan başka, yavaş bir tırısta öküzlerin yanında gidebilecektim. Onların tavsiyesine uydum. Fakat, sonuç gerçekten de talihsizce oldu, çünkü ben bu durumda Sertak'a kadar iki ay yolculuk ettim, halbuki atlarla gitseydim bu yol için sadece bir ay yeterli olacaktı.

Yine tâcirlerin önerileriyle İstanbul'dan meyve, misket üzümü şarabı ve kumandanlar için hediye olarak iyi peksimetlerden almış ve beraberimde getirmiştim. Böylece seyahatimin daha rahat geçeceğini umuyordum, zira kim onlara boş ellerle giderse dostça karşılanmazdı. Şehrin valisiyle karşılaşamadığım için, bütün eşyalarımı bir arabaya yükledim. Bana söylendiğine göre bu armağanlar Sertak tarafından çok iyi muamele görmemize vesile olacaktı.

20 Kral Louis (Aziz), 1250'de 7. Haçlı seferinin başkumandanı olarak gittiği Mısır'da Mansûre Meydan Muharebesi'nde esir düştükten sonra Akkâ'da 4 yıl kaldı. 24 Nisan 1254'de memleketine dönmek üzere buradan denize açıldı. Bk. S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, çev. F. Işıltan, Ankara 1992, s. 227-231; Karş. Y. Öztuna, *a.g.e.*, V, s. 48.

21 1253 yılı başlarında Kral Louis (IX.)'nin bulunduğu Akkâ'ya Sertak'ın Hıtristiyanlığı kabul ettiğine dair haberler gelince kral, Rubruk'u onun yanına göndererek, Suriye'deki Hıristiyan kardeşlerine yardıma gelmesini ısrarla talep etti. Karş. *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, s. 238 vd

Kırım'dan ayrılış

Dört yüklü ve bunlardan başka gece battaniyelerimizi taşıtmak için aldığımız iki arabayla Haziran başında yola çıktık. Binmek için bize beş at verilmişti. Biz de zaten beş kişiydik: ben ve yol arkadaşım Cremona'lı tarikat biraderi Bartholomeus, bu yazıların kâtibi Gosset, tercüman Homodei ve İstanbul'da satın aldığım genç oğlan Nikolaus. Ayrıca bize arabaları süren ve öküzlerle atlara bakan iki kişi verilmişti.

Kersona'dan Don ağzına kadar deniz kıyısında geniş ve yüksek dağlar vardır ve Kersona ile Soldaia arasında her bir halkı farklı diyalektle konuşan 40 yer vardır. Aralarında Almanca konuşan pek çok Got vardır.

Bu dağların kuzeyinde sık bir orman ve arkasında kaynaklar ve ufak derelerin bulunduğu zengin ovalar vardır. Burası Kırım eyaletinin dış sınırına kadar beş günlük mesafeye kadar uzanır. Doğuda ve batıda denizle hudutlanır ve denizden denize büyük hendekler sınırı teşkil eder.

Moğol istilâsından evvel burada Kumanlar oturmakta ve bölgede bulunanlardan vergi almakta idiler. Moğollar gelince Kumanlar deniz kıyılarına kaçtılar ve kalabalık halinde bu eyalete girdiler, fakat açlıktan birbirlerini yediler; yaşayanlar ölüleri yediler. Bir tâcir yaşayanların, dişleriyle ölülerin çiğ etlerini koparıp yediklerini gördüğünü bana anlattı. Tıpkı köpeklerin cesetlere yaptıkları gibi.

Bu eyaletin sonunda kıyılarında tuz kaynakları ihtiva eden bir çok büyük göller bulunur. Derelerin suları bu göllere aktıkça tuza dönüşür ve buz gibi katılaşırlar. Rusya'nın her tarafından buraya tuz almaya gelen insanlardan Batu ve Sertak çok miktarda gelir elde ederler. İnsanlar her dolu araba için, yarım hiperper değerinde iki torba pamuk gönderirler. Buraya deniz üzerinden de tuz almak üzere gemiler gelir ve her yükleme için bir miktar vergi öderler.

Soldaia'dan ayrıldıktan 3 gün sonra Moğollara rastladık. Kendimi onların arasında bulduğumda, adeta başka bir dünyada imişim gibi hissettim. Şimdi sizlere yapabileceğim en iyi şekilde onların hayat tarzlarını ve adetlerini tasvir edeceğim.

Moğolların evleri (yurt)

Herhangi bir yerleşmeleri (daimi konakları), hiçbir şehirleri yoktur ve gelecekte nerede oturacaklarını önceden bilmezler. Tuna'dan güneşin doğduğu yere kadar uzanan İskitya (Cithiam) topraklarını kendi aralarında paylaşmışlardır. Her kabile reisi (capitaneus) halkının sayısına göre otlaklarının sınırlarını tanır ve kış, yaz, ilkbahar ve sonbaharda sürülerini nerede otlatması gerektiğini bilir[22]. Zira, kışın güneye daha sıcak yerlere, yazın kuzeye serin yerlere göçerler[23]. Susuz yerlere kışın giderler, eğer oraları karlı olursa, karı su yerine kullanırlar.

Dairesel bir çerçeve üzerinde ot örgülerinden yurtlarını, uyudukları ve oturdukları çadırları yaparlar[24]. Payandalar, yukarıda bir çemberin içine doğru birlikte giden dallardan teşkil edilir. Bunun üzerinde yaka biçiminde bir baca yükselir. Çatıyı, beyaz keçe ile kaplarlar ve bunu parlaması için sık sık kireç, beyaz toprak ve kemik unu ile sıvarlar. Nadiren siyah keçe de kullanırlar. Bacanın etrafını resimli keçelerle çevirerek süslerler. Girişin önünde de renkli nakışlarla süslenmiş bir keçe asarlar. Bu nakışları asma kütüğü, ağaçlar, kuşlar ve vahşi hayvan figürleri teşkil eder[25].

Bu yurtları otuz ayak genişliğinde inşa ederler. Ben bir seferinde bir öküz arabasının tekerlekleri arasındaki izlerin mesafesini yirmi ayak olarak ölçmüştüm. Bu da gösteriyor ki arabanın üzerinde bulunan bir çadır, her iki tekerlekten beş ayak daha dışarıya doğru sarkar. Bir arabanın önünde yirmibeş öküz gördüm, bunlar bir sırada yan yana onbir

22 Eski Moğol toplumunda, göçebelerin araziyi kullanımı şöyle idi: bir noyan, şehzâde veya binbaşı kendi istek ve kararına göre istikamet tayin ederek en iyi otlakları (*belciger*) dağıtıyor ve ona verilmiş *nutuğ-yurd*un muayyen yerlerinde menzilleri göstererek kendisine tâbi adamların göç etmesini idare ediyordu. Bunlar otlak arazilerin hakikaten birer efendisi idiler. B. Y. Vladimirstov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, terc. A. İnan, Ankara 1987, s. 168; Rubruk'un yukarıdaki kaydı dikkate değer, çünkü bize, göçebe şeflerin metbuuna karşı birtakım mükellefiyetleri olan muayyen miktarda insanlara sahip olduklarını belirtiyor ki, Yakubovskiy (*a.g.e*, s. 55) de bu hususu vurgulamıştır. Ancak, Yakubovskiy bu şefleri feodaller olarak tavsif etmektedir ki, biz toprağa bağlı olmayan ve müstahkem kalelere istinat etmeyen bu şefleri, feodal beyler olarak kabul etmekte hemfikir değiliz.

23 Vladimirstov (*a.g.e*, s. 61), Moğolların XI-XII. asırlarda iki türlü göçebe tarzı olduğunu tesbit etmiştir. Bir taraftan büyük ve kalabalık zümreler halinde göçerken, diğer taraftan bugünkü Halha ve Kobdo mıntıkalarında 2-3 aileden ibaret münferit halde hüçük birlikler halinde dolaşırlardı. Rubruk, muhtelif ifadelerinde çok kez Vladimirstov'un bu tesbitini doğrulamaktadır. Keza, Marko Polo (*Seyahatname*, I, s. 68) da Rubruk ile benzer bilgiler vermektedir.

24 Karş. Marko Polo, *Seyahatname*, I, s. 69.

25 Karş. Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 102. XIII. Yüzyılda "hayvan üslubu"nun Türk-Moğol sanatında hala büyük bir rol oynadığını anlatan bu sonuncu cümle çok değerlidir. Esasen bize kadar gelen maddi kültür kalıntıları da bunu gösteriyor. Moğollar, özellikle de kadınlar giysilerini süslemeyi çok severlerdi.

çadır ve önlerinde de onbir çadır büyüklüğünde bir çadırı çekmekteydiler. Bir araba dingili bir gemi direği büyüklüğünde idi. Arabanın üzerindeki yurtun girişinde oturan bir adam öküzleri sürmekteydi.

Bundan başka ince ve soyulmuş çubuklardan dört köşe sandığa benzeyen kaplar hazırlarlar. Aynı çubuklardan bir koruyucu tavan gererler ve ön tarafta küçük bir giriş yaparlar. Bu sandık veya kulübeciği siyah keçe ile kaplarlar. Bunu içyağı veya koyun sütü ile sıvayarak, yağmura karşı korunmayı sağlarlar ve ayrıca figürlerle süslerler. İçine değerli ev eşyalarını koydukları bu sandıkları, develerin çektiği ve dereleri de geçebilecekleri yüksek arabalara yerleştirirler[26]. Bu sandıkları asla arabalardan aşağı indirmezler.

Yurtlarını arabalardan indirdiklerinde, girişi güney istikametine doğru yerleştirirler. Çadırın her iki tarafına, stok kaplarının bulunduğu arabaları koyarlar. Böylece çadır, bir taş atımı mesafeyle yerleştirilen iki araba sırası arasında, iki duvar arasında imiş gibi durur. Kadınlar arabalarını çok güzel bir şekilde hazırlarlar. Ben bunların görünüşlerini sizlere ancak mecazî olarak anlatabilirim. Zaman içinde ben bunları anladığım kadarıyla sizlere tasvir edeceğim. Zengin bir Moğol veya Tatar[27], yaklaşık yüz ile ikiyiz arasında stok arabasına sahiptir. Batu'nun yirmi altı karısı vardır ve bunlardan her birinin bir çadırı bulunur. Bunların arkasında içinde kızların oturduğu küçük oda hizmeti veren çadır bu hesaba dahil değildir. Bu yurtların her birine ait ikiyüz araba vardır. Çadırlarını kurdukları zaman, ilk eş kendi çadırı için batı tarafını seçer. Son eşin en doğudaki çadırına kadar sırayla devam ederler ve her bir kadın çadırını bir taş atımı aralıkla kurar. Böylece zengin bir Moğolun çadır karargâhı, içinde çok az erkek bulunmasına rağmen adeta büyük bir kenti andırır. Ülke çok düz olduğu için, genç bir kadın yirmi otuz arabayı yönetebilir. O bakımdan, develer veya öküzler tarafından çekilen arabaların biri biri arkasından yürütülmeleri mümkündür. İlk arabada

26 Karş. *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 65; Yakubovskiy, *a.g.e*, s. 56 vd.

27 Cengiz Han zamanında Kin Devleti tarafından sıkıştırılan Tatarlar, Cengiz Han tarafından basılmışlardır. Bk. *Moğolların Gizli Tarihi*, I, prg. 132-136). Bunun üzerine Camoka'nen etrafında toplanan düşmanlarla birleşmişler (prg. 141 ve 1202'de Dalan-nemurges'de vukubulan savaşta (prg. 153), Cengiz Han tarafından imha edilmişlerdir. Fakat bu isim dışarıda yaşamaya devam etmiş, Çin'de Da-da ve Avrupa'da Tatar şekillerinde bütün Moğol kavimleri için kullanılmakta ve hatta bazı Türk kavimleri de yanlış olarak bu isimle anılmaktadırlar. *Moğolların Gizli Tarihi* (I, prg. 53, 153)'ne göre, Tatarların arasında başlıca Ayiriut-tatar, Buiruut-tatar, Alçi-tatar, Aluhai-tatar, Çahan-tatar ve Dutaut-tatar kabileleri zikredilmektedir. Uzak batıdaki Buyür gölü civarında yaşamış olan Tatarlar, XII. yüzyılın ortasında büyük rol oynamışlardır. Onların Moğollarla olan düşmanlığı ise çok eskilere kadar gider. Tatarlar hakkında daha geniş bilgi için bk. *Câmi' ü't-tevârîh*, III, s. 2058-2062.

oturan genç bir kadın öküzleri sürerek, arkadan gelen arabaların sırayla takip etmelerini sağlar. Geçilmesi müşkil yollarla karşılaşıldığı zaman, arabaların sırası bozulur ve her araba bu engelleri kendisi aşar. Her şey öküzlere ve koyunlara bağlı olduğundan, bu sırada hareket çok yavaşlar.

Çadır yaşamı ve dinî adetler

Yurtlarının girişini güneye doğru çevirdikten sonra, hükümdârlarının karargâhını kuzeye koyarlar. Kadınların çadırları daima bunların doğusunda, yani oturduğu yere göre güneye bakan hükümdârın çadırının solundadır. Erkeklerin yeri daima batıda, yani hükümdârın sağındadır. Erkekler yurta girdikleri zaman, ok sadaklarını asla kadınlar tarafına asmazlar. Evin reisinin başının üstünde duvarda keçeden bir figür bulunur. Bu figür bir bebeğe veya bir heykele benzer ve efendinin kardeşi yerine geçer. Kadınların başının üstünde de buna benzer bir maket bulunur ve o da kadının kardeşi sayılır. Biraz yukarıda iki maketin arasında daha küçük ve çelimsiz, fakat evin koruyucusu sayılan bir başka maket vardır[28].

Kadın kendi sağ tarafında, çadırın zemininde biraz yükseltilmiş bir yere, yün veya benzeri şeylerle doldurulmuş küçük bir keçi derisi koyar. Bunun yanına, hizmetçilere ve diğer kadınlara bakan küçük bir maket bebek yerleştirir. Kadınlar tarafındaki girişin yanında ayrıca inek derisinden bir maket bulunur. Bu, kadınlara görevlerinin inekleri sağmak olduğunu gösterir[29].

İçmek için bir arada oturduklarında, içeceklerinden önce evin reisinin başının üzerinde asılan surete, sonra da diğer figürlere sunarlar. Bundan sonra bir uşak tasla yurtu içirir ve dizini üç defa yere vurarak içecekten güneye doğru ateşe, doğuya doğru havaya, batıya doğru suya, kuzeye doğru ölülere saygı olarak döker. Evin reisi içmek isterse önce biraz yere döker. Eğer at üzerindeyse, önce birkaç damla boynuna veya atın yelesine döker. Uşak dört yöne içecekten sunduktan sonra yurta geri döner. Orada iki hizmetçi iki tas veya kase ile birlikte hazır dururlar. Bunlar evin reisine ve çadırda yanında oturan karısına içecekten getirirler. Eğer erkeğin çok karısı varsa, onunla gece birlikte olan yanında durur. Bütün diğerleri bu gün onun çadırına gelmelidirler. Bu gün ayrıca, saray hayatı yaşanır ve hükümdâra getirilmiş olan armağanlar hatunun hazinesine konur. Çadır girişinde bir sıra ve yanında içi süt ya da diğer içeceklerle dolu bir tulum bulunur. Taslar da buradadır.

28 Marko Polo, Moğolların tek Ulu Tanrı olduğunu kabul ettiklerini belirtmekle beraber, herkesin evinde Nagitay denen bir maketin olduğunu eklemektedir. Bu bir nevi dünyevî Tanrı'dır. Evdekilerin çocuklarına, hayvanlara ve mahsüle göz kulak oluyor. Ev halkı da ona ayrı bir itina gösteriyor, saygıda kusur etmemeye çalışıyorlar. Yemek yemeden önce, sofradaki yemekten bir parça alıp, kapının önüne döküyorlar, inanışlarına göre, Tanrı onların yemeklerinden pay alıyormuş. *Marko Polo Seyahatnamesi* I, s. 70.

29 Karş. *Marko Polo Seyahatnamesi* I, s. 69.

Kışın pirinçten, darıdan, buğdaydan ve baldan şarap gibi çok güzel bir içki imal ederler. Bunun dışında uzak yerlerden şarap getirtirler. Yazın sadece kısrak sütünden yapılan ve daima çadırın girişinin yanında bulunan kosmos (kımız) içerler. Bunun yanında çalgısıyla bir çalgıcı durur. Bizim bildiğimiz büyük kanun veya kemandan orada görmedim, fakat bizim bilmediğimiz bir çok enstrümanları vardır. Hükümdâr içmeğe başladığında, çalgıcı çalgısına dokunur dokunmaz, hizmetçi şöyle bağırır: "Ha!". Büyük bir ziyafet şöleninde herkes alkış tutar ve melodiye göre dans ederler; erkekler hükümdârın ve kadınlar hatunun önünde. Hükümdâr sarhoş olursa, hizmetçi bir önceki gibi bağırır ve çalgıcılar susar. Müteakiben kadınlı erkekli toplu olarak içerler ve bazen ölçüsüz ve amaçsız bir şekilde bahislere tutuşurlar.

Herhangi birini içmeye davet ettikleri zaman, onu kulaklarından yakalayıp, ağzını açmak üzere kuvvetlice çekerler ve sonra alkış tutarak etrafında dönmeye başlarlar. Birisine özel bir şaka hazırlamak istediklerinde, birisi dolu bir tas alır ve diğer iki kişi de sağında ve solunda olur. Şarkı söyleyip, dans ederek tası götürmek istedikleri kişiye doğru harekete geçerler. Buna karşılık o şahıs tası almak üzere elini kaldırınca sıçrayarak geri dönerler ve sonra tekrar gelirler. Bu şekilde aynı şakayı, içkiye davet edilen kişi, son derece susayıncaya kadar devam ettirirler. Sonra ona tası verirler. Şarkı söyleyip, dans ederken, içen kişi sarhoş oluncaya kadar ayaklarıyla tempo tutarlar.

Beslenme ve süt ekonomisi

[Moğolların] yiyecekleri ile ilgili hususlar hakkında bilmelisiniz ki istisnasız hepsi et tüketirler ve büyük-küçük baş hayvanlarından geçinirler[30]. Yazın kımız içtikleri sürece, diğer yiyeceklerle ilgilenmezler. Bu

30 Karş. *Marko Polo Seyahatnamesi* I, s. 69.

zaman zarfında bir öküz ya da at öldüğünde, etini kuruturlar, küçük parçalar halinde keserler ve güneşin altında duvara asarlar. Tuzlanmayınca derhal kurur ve kötü kokmaz. Barsaklardan sucuk yaparlar, en lezzetlisi domuz sucuğudur. Bunu taze iken yerler. Diğer etleri kışa kadar saklarlar.

Öküz derilerinden tulumlar yaparak, bunları buharla kuruturlar. At derisinin arka kısmından çok zarif ayakkabılar yaparlar. Bir koyunun etinden elli, yüz kişiye yedirirler. Bunu ince parçalara ayırıp, su ve tuzla birlikte bir kaba koyarlar. Bu hazırladıkları yegâne et suyudur. Yemeğe katılanlar sayılarına göre bir iki parça eti, bıçak ucuyla ya da bizim şarap içerisinde pişirdiğimiz armut veya diğer meyvaları yerken yaptığımız gibi, çatallarla alıp yerler. Koyunun eti bölünmeden önce evin reisi beğendiği parçayı alır. O, birisine özel bir parça verdiği zaman, o kişi bunu, hiç kimseye vermeden tek başına bitirmelidir. Şayet yiyip bitiremezse, o zaman bu et parçasını eğer yanında hizmetçisi varsa saklaması için ona verir. Ya da bu parçayı captorgayında muhafaza eder. Captorgay, böyle şeyler için beraberlerinde taşıdıkları dört köşe bir çantadır. Kemikleri de bunları kemirmeye vakitleri olmadığı zaman söz konusu çantaların içine atarlar. Kemikleri sonradan kemirirler, çünkü onlarda hiçbir yiyecek maddesi israf edilmemelidir.

At ve kısrak sütünden kımızı aşağıdaki gibi hazırlarlar. Yere saplanmış iki ok üzerinde zemine bir şerit gererler. Yaklaşık saat dokuza doğru tayları bunlara bağlarlar. Onların yanına kısrakları koyarak sağarlar. Bir ana at şayet azarsa, bir kişi tayı alarak onun altına koyar ve biraz emzirtir sonra tekrar geri getirir. Şimdi inek sütü gibi tatlı çok miktarda at sütü elde edilmiştir. Böylece süt tazeyken büyük bir tulumun veya buna benzer bir şeyin içine dökülür ve özel olarak yapılmış bir tokmakla yağı çıkarılır. Bu odun, alt kısmında bir insan başı kadar büyük olup, içi oyulmuştur. Süt şimdi, şarap gibi ekşiyip mayalanana kadar öylece kuvvetli dövülür. Geri alındığında yağ da elde edilmiş olur. Sonra sütü denerler ve olmuşsa içerler. Tıpkı üzüm şarabı gibi insanın çenesini buruklaştırır ve geriye badem sütü gibi bir tad bırakır. İnsanın içinde bir rahatlık uyandırır ama bunu kaldırmayanların da başına vurur. Ayrıca, çok kuvvetli bir şekilde idrar söktürür.

Hükümdârları için de kara kımız yaparlar. Kısrak sütü bilindiği gibi koyulaşmaz. Bu yüzden öyle çalkalarlar ki, sütün kalın kısmı dibe çöker, tıpkı şarabın mayasının dibe çöküp, geri kalanının süt kesiğinin suyu şeklinde üste çıkması gibi. Dibe çöken kısım hizmetçilere verilir ve

iyi bir uyku ilacıdır. Hükümdârlar açık sıvı kısmı içerler; bu pratikte çok hafif ve uyarıcı bir içkidir.

Batu'nun kendi karargâhına bir günlük uzaklıkta otuz hizmetçi adamı vardır. Bunlardan her biri ona günlük olarak yüz kısrak sütü gönderirler, yani günlük üç bin kısrak sütü. Bundan başka diğerlerinden de beyaz süt alır. Tıpkı Suriye'deki çiftçilerin ürünlerinin üçte birini göndermeleri gibi, buraya hükümdârın karargâhına da her üç günde bir kısrak sütü ürünlerini göndermelidirler.

İnek sütünden de öncelikle yağ elde ederler ve iyice pişirirler. Tuzlanmamış ve kuvvetli pişirilmiş yağ bozulmaz ve bunu kış için saklarlar. Yağı alındıktan sonra kalan sütü daha sonra pişirmek üzere ekşitirler. Pişirildikten sonra elde edilen loru, demir gibi sertleşinceye kadar güneşte kuruturlar. Bu da kış için torbalarda muhafaza edilir. Kışın sütleri eksik olunca, gruit (muhtemelen gurut) dedikleri peyniri bir tuluma koyarak, çözülmesi için üzerine sıcak su dökerler. Bu şekilde elde edilen sıvı da ekşimsi olur ve süt niyetine içilir. [Moğollar] saf su içmekten kendilerini korurlar[31].

Yenilir hayvanlar, giyim ve av

Büyük hükümdârlar, ülkenin güney kısmında kışın darı ve un elde edilen köylere sahiptirler[32]. Buna karşılık fakir halk bu yiyecekleri koyun ve derilerini değişerek karşılar. Esirler karınlarını lapa ile doyururlar ve bununla mutludurlar. Ayrıca orada bir çok çeşitleri bulunan fareleri avlarlar. Çok uzun kuyruklu olanlarını yemez, av kuşlarına verirler. Fındık faresi gibi, kuyruğu kısa olanların hepsini yerler. Ayrıca sogur dedikleri bir çok dağ sıçanı bulunur. Bunlar yirmi otuz sürüler halinde bir mağarada kışlarlar ve altı ay boyunca uykuya yatarlar. Bunlardan çok miktarda yakalanır. Orada uzun kuyruklu kediler gibi, kuyrukları siyah beyaz olan tavşanlar vardır. Ayrıca kendilerinin çok iyi ayırt ettikleri bir çok küçük hayvan yiyecek olarak onlara hizmet eder.

31 Karş. *Marko Polo Seyahatnamesi* I, s. 69.

32 Moğol imparatorları fütuhattan sonra şehzâde ve noyanlara ziraatle meşgul ahali ile meskûn tımar-malikaneler dağıtmaya başlamışlardı, fakat onların arazileri sadece kira kaynağı olarak kalıyordu, çünkü Moğol hâkimler bu malikaneleri idare etmedikleri gibi, bizzat vergileri de almıyorlardı. Bu gibi malikanelerden kiraların bir kısmı ayniyat ile alınıyordu, onlara meselâ Çin'deki malikanelerden darı ve un getiriliyor ve Rubruk'un dikkat çektiği gibi koyun ve deri ile mübadele ediliyordu. *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 172.

Oralarda geyik bulamadım. Çok az tavşan gördüm ama çok miktarda ceylan ve bizdeki katırlara benzeyen dağ eşekleri vardır. Ayrıca, onların arcali dedikleri ve koça benzeyen bir hayvan türü fark ettim. Bunun kıvrık boynuzu öyle büyüktür ki bir elimle kaldırmam mümkün olmadı. Bunlardan kendilerine büyük taslar yaparlar. Sağ ellerinde taşıdıkları av hayvanı olarak doğan, atmaca ve balıkçıl kuşu kullanırlar. Doğanın boynuna küçük bir halka takarak, göğüs hizasının ortasına kadar asılmasını sağlarlar. Bununla birlikte avın üzerine salmadan önce sol elleriyle onu kafa ile göğüs arasında çekerler ve rüzgarla savrulmasını önlerler. Böylece yiyeceklerinin büyük bir kısmını avdan sağlarlar[33].

Vahşi hayvan avına çıkmak istediklerinde, büyük bir kalabalık halinde hayvanların bulunduğunu bildikleri arazide toplanırlar. Sonra birbirine yakın olmak üzere, hayvanın etrafını çevirir ve oklarla onu avlarlar[34].

Giyim kuşamları ile ilgili olarak bilmelisiniz ki yazın Çin'den, İran'dan ve güney ülkelerinden gelen ipekli ve pamuklu dokumaları giyerler. Kışın, benim kendi memleketimizde hiç görmediğim cinslerde deriden yapılma elbiseler giyerler. Bunlar onlara Rusya, Moksel, Büyük Bulgarya[35], Başkird[36] ülkesi (burası Büyük Macaristan'dır), Kırgız[37] ülkesinden gelir. Bütün bu ülkeler onların tâbii olup, kuzeyin zengin orman bölgeleridir. Kışın daima iki kürk taşırlar; bunlardan birisini içten, birini de rüzgar ve kara karşı dıştan giyerler. Genellikle kurt, tilki ve vaşak derisi giyerler. Çadırlarında kaldıkları zaman farklı giysiler giyerler. Fakirlerin dıştan giydikleri ceketler köpek veya keçi derisindendir. Deriden ayrıca pantolon da yaparlar. Zenginler, giysilerini son derece hafif, yumuşak ve sıcak ipeklilerle, buna karşılık fakirler ise pamuklu veya yün artığı bezlerle beslerler. Büyük yünlülerden yurtları ve stok kabları için keçeler imal ederler. Üçte birini atların yeleleriyle karıştırdıkları yünlerden örgülerini yaparlar. Keçeleri, örtü, eyer altlığı ve yağmurluk olarak da kullanırlar. Yün bir çok işlerine yarar. Böylece erkeklerin giysileri hakkında bir fikir sahibi oldunuz.

33 Karş. *Marko Polo Seyahatnamesi*, I, s. 69.

34 Göçebeler, özellikle ormanlar çevresinde yaşadıkları takdirde, sürek avları düzanlarlerdi. Moğolların hayatında av, önemli bir yer tutuyordu. Avcının metbuuna karşı vermekle mükellef olduğu vergiler ağırdı. Yakubovskiy, *a.g.e*, s. 55.

35 Büyük Bulgarya olarak Volga Bulgarlarının ve Küçük Bulgarya olarak da Don Bulgarlarının ülkesi kasdedilmektedir.

36 Başgird veya Başkurd, bir Türk kavmidir. Zeki V. Togan ("Başkırt", *İA*, II, s. 228 vd), Başgırd isminin Beş-Ogur'dan ileri geldiğini, fakat Hazar denizinin kuzeyinde Gurkser (=Kurt-baş) adındaki bir kavmin yaşadığına dair rivayetin bu ismin üzerinde yapılan kurt-baş=başkurt halk etimolojisinin çok eski olduğunu gözterdiğini eklemektedir. Başgırdlar Uralların güneyi ile Uralların (İdil ile Yayık nehirleri) arasında yaşamaktaydılar.

Moğollar zamanında Başgırdlar çoktan Müslüman olmuşlardı. Başgırd ili, Cengiz'in Moğollarına yaylak yeri teşkil ettiği gibi, Başgırdlar da Moğollara hizmet etmişlerdir. Karş. *Câmi' ü't-tevârîh*, III, haşiyeler s. 2038 vd; Rubruk gibi Ebü'l-Gâzi Bahadır Han (*Şecere-i Terâkime*, haz. Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Eser, s. 32) da Macar Başkurt illeri demektedir.

37 Kırgızlar, Yukarı Yenisey'de, Kem ve Kemçik havalisinde, Kögmen (Tannuola) dağlarıyla Tienşan dağları arasında oturan bir kavimdir. Bk. *Câmi' ü't-tevârîh*, III, haşiyeler s. 2045 vdd.; 1207'de Tannuola'nın kuzeyinde yaşayan Kırgızların komutanlarından Yedi, Inal, Aldier ve Orebekdigin, kendi arzularıyla Cuci'nin huzuruna gelmiş ve böylece Cengiz Han'a tâbi olmuşlardır. Bk. *Moğolların Gizli Tarihi*, I, s. 160; Karş. R. R. Arat, "Kırgızistan", *İA*, VI, s. 735.

Estetik zevkleri hakkında

Erkekler, kafalarının üzerinde bir dört köşe traş ederler. Bunlardan ön taraftaki köşelerden şakaklarına kadar saçlarını kazırlar. Aynı şekilde şakaklarının üzerindeki saçlarını da traş ederler. Enselerinden kafalarının arkasına kadar ve alınlarının ön tarafını kafalarının ön kısmında kaşlarına kadar uzanan bir tutam saç kalmak üzere kazırlar. Kafa arkalarındaki köşelerde saçlarını bırakır ve bunlardan örgü örerek kulaklarına kadar düğümlerler.

Kızların giysileri erkeklerinkinden sadece biraz daha uzun olmalarıyla ayrılır. Düğünden sonraki gün kafataslarının ön yarısını kazırlar ve rahibe kisvesine benzer uzun bir manto giyerler. Bu üst giysinin ön kısmı ayrık olup, sağ tarafı birbiri üzerine iliklenir. Böylelikle sağ tarafa ilikleyen Moğollarla Türkler biri birinden ayırt edilir. Moğollar, boctac[38] (bokka) adı verilen bir baş süsü takarlar. Bu takı ağaç kabuğundan veya buna benzer bir maddeden yapılır. Bir dirsek boyunda yuvarlak olup, yukarıda bir kolon gibi dört köşedir. Bunu değerli ipeklerle kaplarlar, fakat içi boştur. Yukarıda dört köşe kısıma, bir dirsek boyunda bir tüy ya da kamıştan çubuk sokarlar. Üst kısmın sonunda bu çubuğu tavus kuşu tüyü ile süslerler ve etrafını vahşi hayvan kuyruğu tüyleri ve değerli taşlarla çevirirler. Zengin kadınlar bu süsü tepelerinde taşırlar. Üstü açık deriden bir kukuletayı da üstüne çekerler[39]. Saçlarını başlarının arkasında bir toka ile birbirine iliştirirler ve boctacın içine koyarlar. Eğer birkaç kadın birlikte at sürmekteyseler, uzaktan adeta miğferli ve mızrakları kalkık süvarileri andırırlar. Çünkü bu boctac bir miğfere benzemekte ve üzerindeki çubuk bir mızrak gibi durmaktadır.

38 Biz bunun "baştacı" demek olduğunu sanıyoruz.

39 Karş. Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 102. XIII-XIV. yüzyıllarda Türk-Moğol göçebelerinin hayatında sanatın önemli bir yer tuttuğu yukarıdaki bilgilerden anlaşılmaktadır.

Kadınlar, tıpkı erkekler gibi atların üzerinde apışık otururlar. Kalçalarının üzerinde giysilerine gök mavisi bir mendil bağlarlar. Başka bir bandı da göğüslerinin üzerine koyarlar ve gözlerinin altına da göğüslerine kadar uzanan beyaz bir mendil bağlarlar. Kadınlar oldukça hantaldır ve küçük bir burun bilhassa onlara güzellik sağlar. Bunun yanında yüzlerini boyadıklarında güzellik formları bozularak çirkinleşirler. Doğum için asla çadırlarında yatmazlar.

Erkeklerle kadınlar arasında iş bölümü

Kadınların vazifeleri arabaları yönetmek, yurtları kurmak ve yeniden kaldırmak, inekleri sağmak, yağ ve peynir yapmak, derileri dabaklamak ve biribirine dikmek[40]. Bu işi hayvan sinirlerinden elde ettikleri ipliklerle yaparlar. Sinirleri çok ince ipliklere bölerler ve uzun bir ipliğe dönüştürürler. Ayrıca ayakkabı, çorap ve diğer giysileri dikerler[41]. Giysilerini hiç yıkamazlar, çünkü ıslak giysilerini kurutmak için astıkları takdirde, Tanrı'nın kızarak gürleyeceğine inanırlar. Bir kimse eşyalarını yıkarsa onu döverek çamaşırlarını elinden alırlar, zira gök gürültüsünden her şeyden fazla korkarlar. Gök gürlediği takdirde, her yabancıyı çadırlarından çıkarır, gök gürlemesi bitene kadar, siyah keçelerin içine sığınırlar.

Yedikleri kapları da hiç yıkamazlar. Et piştiği zaman, suyu ile birlikte onu koymak istedikleri kaselere koyarlar, sonra da yeniden kazana dökerler. Kadınlar ayrıca keçeler yapıp yurtlarını örterler.

Erkekler, ok, yay, biniş askısı, üzengi ve eyer yaparlar. Çadır ve araba yapar, atlara bakar, kısrakları sağar, tulumlara koydukları at sütünü çalkalarlar. Develeri güder ve yüklemelerini yaparlar. Koyunlarla keçileri karışık güderler. Bu hayvanlar bazen kadınlar, bazen de erkekler tarafından sağılırlar. Tuzlanmış yağlı koyun sütü için deri dabaklarlar[42].

40 Marko Polo, Moğollarda bütün ev işlerini, öte beri almak ve satmak gibi işleri kadınların gördüğünü, erkeklerin ise bu türlü işlerle hiç uğraşmadıklarını, sadece ava çıkıp, savaş hazırlığı ile meşgul olduklarını belirtmektedir. *Marko Polo Seyahatnamesi*, I, s. 69.

41 Eski Moğol kadını, ekonomik hayatta önemli bir yer işgal ettiği için toplumsal alanda da belli başlı rol oynuyordu. Sefer asnasında kumandanları karıları da takip ederdi. *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 88.

42 Bütün bozkır üretim sistemi, kendine maksus bir ekonomisi olan *ayile*, yani göçebe ailesine dayanır. *Ayil*in şef tarafından tayin edilmiş toprakları vardır. Bu ekonomi şartları içinde metbuuna karşı vermekle mükellef olduğu muhtelif vazifeleri yapar ve mallarını şehrin pazarına götürüp, mübadele edebilir. Rubruk'un böyle bir göçebe ailesinin XIII. Yüzyılda neler ürettiği konusunda verdiği bilgiler de dikkate değer tafsilat ihtiva etmektedir. Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 55.

Ellerini ve başlarını yıkamak istediklerinde ağızlarına su doldururlar ve bunu yavaşça ellerine doğru akıtırlar, sonra da saçlarını ıslatır ve başlarını yıkarlar.

Aile

Onlarda evlilik hakkında önemli olan şeyler hususunda bilmelisiniz ki bir erkek, satın almadığı takdirde[43] bir kadınla evlenemez. Bu yüzden zaman zaman kızlar evlenmeden yaşları ilerler. Satın alınana kadar anne ve babalarıyla kalırlar. Birinci ve ikinci dereceden kan akrabalığına dikkat ederler. Bazen bir erkeğin iki kızkardeşle aynı anda ya da peşpeşe evlendiği olur. Dul kalan bir kadın bir daha evlenmez. Çünkü, bir dulun öldükten sonra tıpkı yaşarken olduğu gibi yeniden ilk kocasına varacağına ve ona hizmet edeceğine inanırlar. [Moğollarda] baba öldükten sonra oğulun, öz annesi dışında babasının bütün karılarıyla evlenmesi gibi çok ayıp bir gelenek vardır. Anne ve babanın çadırı en küçük oğula düşer. Bu yüzden o, babasının bütün karılarına bakmak zorundadır. Eğer isterse onları kendi karısı yapar. Öldükden sonra, onların babasına dönüp, hizmet edeceklerinin bilicinde olmasına rağmen bu hata sayılmaz[44].

Herhangi bir kimse bir evlilik anlaşması yaptığında, kızın babası ziyafet düzenler. Gelin kan akrabalarına kaçar ve onlarda gizlenir. Baba damada şunları açıklar: "Şimdi kızım sana aittir; her zaman bulabileceğin yerden onu al!". Bunun üzerine damat arkadaşlarıyla gelini bulana kadar arar. Onu zorla tutup, yine zorla kendi yurtuna getirmelidir.

Moğol yasaları -hastalık ve ölüm

Onların yasal görenekleri hakkında sizlere belirtmeliyim ki, iki kişi arasındaki herhangi bir münakaşa ya da fiili kavga durumunda araya girmeye kimse cesaret edemez. Bizzat bir baba kendi oğluna yardım için müdahale etmez. Herhangi bir haksızlık olduğunda hükümdârın mahkemesine başvurur. Ona bir başkası daha saldırırsa, saldıranı öldü-

43 Eski Moğol adetlerinde gelin mukabilinde ödenen mehir kasdedilmektedir. *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 89.

44 Moğollarda küçük oğulun hissesine babanın esas mülkü düşerdi. Babanın evi-çadırı, kadınları ve bunlara ait meraları ve *ayil*leri ona verilirdi. Bundan dolayıdır ki, küçük oğullara *ejen* "sahip" denilirdi. Aynı zamanda küçük oğullar aile ocağının muhafızı idiler, bundan dolayı onlara *odçigin* "ateş beyi" denirdi. *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 86 vd.

rerek cezalandırır. Hasım tutuklandığı zaman, kabile reisinin kararı derhal yerine getirilmelidir.

Ölüm cezası, herhangi bir kimse suçüstü yakalandığında veya suçunu itiraf ettiğinde uygulanır. Birkaç şahit bulunduğunda, suçlu işkenceyle suçunu itiraf etmeye zorlanır. Katiller ve zina suçu işleyenler ölümle cezalandırılır. Cariyelerine herkes istediğini yapabilir. Büyük hırsızlıklarda ölümle infaz edilir. Daha ufak hırsızlıklarda, meselâ bir koyun hırsızlığında, bir daha tekerrür etmemek üzere değnek cezası verilir. Yüz darbe için yüz değnek gereklidir. Ben burada yerine getirilmesi gereken yargı kararlarından söz ediyorum. Kendilerini elçi olarak tanıtan ama aslında elçi olmayan sahte elçiler de öldürülmüşlerdir. Zehir üreten büyücü ve cadılara da aynı şekilde davranırlar. Bunlar hakkında ileride daha ayrıntılı bilgi vereceğim.

Birisi ölürse, ona hıçkırıklarla ağlayarak, ağıt yakarlar. Onun aile mensupları bir yıl vergiden muaf tutulur. Kim bir yetişkinin ölümüne şahit olursa bir yıl süreyle, ölen çocuksa, bir ay geçmeden Möngke Han[45]'ın otağına giremez.

Ölen soylu biriyse; Cengiz Han (1167-1227)[46]'ın soyundansa, mezarının yanında daima bir çadır bulundurulur. Mezarının yerini kimse bilmez[47]. Soyluların mezarlarının bulunduğu yerde daima bir müfreze nöbet tutar[48]. Ben, onların ölülerinin mezarlarına hazineler koyduklarına şahit olmadım.

Kumanlar, mezarların üzerinde bir tepe yaparlar[49]. Bunun üzerine doğu yönüne dönük ve karnının üzerinde elinde bir kase olan heykel

45 Tuluy Han'ın en büyük oğlu olup, devrinin (1251-1259) tafsilâtı için bk. *Câmi' ü't-tevârîh*, II, s. 820-853.

46 Kalkaşandî, *Mesâlikü'l-ebsâr* adlı esere dayanarak kendi eserinde asıl adı Temercin (Temuçin) olan Cengiz Han'ın nesebini şöyle vermektedir: Cengiz Han b. Yesükey b. Bahadır b. Tümen b. Bertil Han. Bk. Kalkaşandî, *Subhu'l-'aşâ*, IV, Kahire 1334, s. 305.

47 Marko Polo (I, s. 68) bu konuda şunları yazmaktadır: "Eski bir geleneğe göre Cengiz Han'a en yakın olanlar öldükleri zaman Altay dağına gömülürler. Ne kadar uzakta ölürlerse ölsünler, isterse 100 günlük mesafede olsunlar, büyük bir törenle Altay dağına cenazeleri götürülür ve burada gömülür.

Bir Han ölürse, cenazesi törenle gömülmek için Altay dağına götürülürken, yolda karşılarına çıkan kim olursa onu hemen kılıçtan geçiriyorlar.

Bir söylentiye göre,Möngke Kaan'ın cenazesi Altay dağına götürülürken, mezar yerine varıncaya kadar yolda tahminen 20.000 kişinin kafası uçurulmuştur".

48 *Câmi' ü't-tevârîh*, I, s. 541'den Cengiz Han'ın mezarının bekçiliği için 1000 Uryankitlinin görevlendirildiğini öğreniyoruz.

49 Rubruk'un bahsettiği "Yüksek Tepe" (kurgan), muhtemelen İbn Fazlan'ın Oğuzlarda rastladığı "ölünün mezarının üzerine çamurdan kubbe gibi bir tümsek yaparlar" tavsifinin aynıdır. Karş. İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, haz. R. Şeşen, İstanbul 1995, s. 40; Bu hususta ayrıca bak. Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 11 vd.

dikerler[50]. Zenginler bir piramit ya da küçük evler inşa ederler. Bazen yanmış tuğladan yapılmış büyük kuleler ve taş bulunmayan yerlerde taştan evler gördüm. Bir cenazede, 16 at postunu mezarın etrafındaki 4 kazık arasında astıklarını gördüm. Ayrıca buna içmek için at sütü ve yemek için et ilâve ettiler ve vaftiz edileceğini söylediler. Doğuya doğru gittikçe daha büyük ve merdivenli, kısmen yuvarlak, kısmen dört köşe görünüm arzeden farklı mezarlar da gördüm. Bu mezarlarda yukarıya göğe doğru dikilmiş dört taş vardır.

Birisi hasta olduğu zaman, çadırına yatar ve yurtuna içeride hasta bulunduğunu belirten bir işaret takarak, içeriye kimsenin girmemesi konusunda uyarmış olur. Bu yüzden bir hasta, kendi hizmetçisinden başka hiç kimse tarafından ziyaret edilmez. Saraydan birisi hasta olduğunda, genişçe çevresine nöbetçiler yerleştirirler ve bunlar bölgeye kimseyi yaklaştırmazlar. Herhangi bir ziyaretçiyle birlikte, kötü bir ruh veya yelin gelmesinden çok korkarlar. Böyle durumlarda kâhin yani din adamlarını çağırırlar.

Yılışık ve nankör Moğollar

Bu barbarların yanına geldiğimiz zaman, yukarıda zikrettiğim gibi adeta başka bir dünyada bulunduğumu hissetmiştim. Biz uzun süre bekletildiğimiz ve arabamızın altında gölgede oturduğumuz süre içerisinde atlarıyla etrafımızda dolaştılar. İlk soruları, bizim daha önce onların arasında kalıp kalmadığımız oldu. Biz buna hayır cevabını verince, yılışık bir şekilde bize yiyecek sunmaya başladılar. Onlara peksimet ve şehirden getirdiğimiz şaraptan verdik. Büyük bir şişeyi boşalttıktan sonra, sarhoş olmak için ikinci bir şişe istediler. Onlara başka şişe vermedik ve ben özür dileyerek çok az kalacağımızı bildirdim. Bunun üzerine nereden gelip nereye gitmek istediğimizi sordular. Onlara daha önce zikredilen bilgiyi verdim. Sertak'ın Hıristiyan olduğunu ve ona bir mektup götürdüğümü söyledim. Bunun üzerine kendi isteğimle mi gel-

50 Mezar üzerine konan heykelin, ölünün heykeli mi, yoksa balbal mı olduğunu kestirmek güçtür. Bk. A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1986, s. 179. R. Şeşen'e göre (*a.g.e.*, s. 127, 94), bazen mezarların üzerine konan heykeller mükemmel olup, bunları balballarla karıştırmamak gerekir. Bu heykeller ölüyü temsil ettiği halde, balballar ölünün hayatta iken öldürdüğü insanları temsil eder. Genellikle bu heykellerin biri kocayı, biri karıyı temsil etmek üzere iki tane yapılırdı. Bu çeşit heykellere VIII. Asır mezarlarında daha çok rastlanmaktadır. Kitanlarda, devletlerini kuran hükümdârın altından bir heykeli ile 8 oğlunun heykelleri yapılarak, Muye dağında bulunan ölülerle ilgili bir mabede konmuştur. Ebû Dülef, Karlukların taştan yapılmış bir mabede sahip olduklarını, bunun duvarlarında eski hükümdârlarının resimlerinin bulunduğunu kaydeder.

diğimi, yoksa biri tarafından mı gönderildiğimi öğrenmek istediler. Ben hiç kimse tarafından gönderilmediğimi tekrarladım. Hür irademle ama şeflerimin arzusuyla seyahat ettiğimi ekledim. Sadece elçilik göreviyle burada bulunduğumu sezdirmemeye de gayret ettim. Sonra arabamızı didik didik araştırarak, gerçekten Sertak için altın, gümüş veya kıymetli giysiler bulunup bulunmadığını öğrendiler. Onlara, Sertak'ın yanına varınca zaten hediyelerimizi göreceğini, endişe etmemelerini söyledim. Bizi kabile şeflerine çıkarmalarını ve isterse onun bizi Sertak'a götürmesini, aksi takdirde geri döneceğimizi de bildirdim.

Bu bölgede Batu'nun kan akrabası olan Çağatay[51] hükümdârlık yapmaktaydı. Bu bölgede serbestçe seyahat edebilmem için, Bizans İmparatoru tarafından bu hükümdâra yazılmış bir tavsiye mektubu taşıyordum.

Bu sözlerden sonra nihayet Moğollar sakinleştiler. Bize atlar, öküzler ve iki kılavuz tahsis ettiler. Bizi buraya kadar getirmiş olan diğer kılavuzlar geri döndüler. Söylediğim şeyleri alıncaya kadar hayli beklemek zorunda kaldık. Bizden çocukları için ekmek ve hizmetçilerimizde bıçak, eldiven, torba, kayış gibi ne gördülerse istediler. Onların bu taleplerine karşılık, önümüzde daha uzun bir mesafe durduğunu ve istedikleri eşyalara henüz ihtiyacımız bulunduğunu izah ettim. Bu yüzden beni sahtekarlıkla suçladılar. Fakat, zorla bizden hiçbir şey almadılar. Yılışarak ve utanmadan ne görürlerse isterler. Zaten nankör oldukları için onlara yapılan armağanlar yine de makbule geçmez. Kendilerini dünyanın hâkimleri sayarlar ve hiç kimse tarafından alt edilemeyeceklerine inanırlar. Onlara ne kadar iyi hizmet edilse bile yine de karşılığında kötü muamele görüleceği anlaşılır. Bize, yağı alınmış kendi inek sütlerinden verdiler. Bu süt çok keskindi ve onlar buna aira (ayran) diyorlardı. Böylece onlara veda ettik ve adeta şeytanların kralından kurtulduğumu hissettim. Ertesi gün hükümdârlarının yanına vardık.

Soldaia'dan çıkıp, Sertak'a varışımıza kadar geçen iki ay içerisinde ne bir çadır ne de bir evde uyuma şansına sahip olmadık ve açık hava altında arabamızda uyuduk. Ayrıca, ne bir yerleşim yerine ne de bir köye veya önceden yapılmış bir binanın izine rastladık. Kumanların çok sayıda mezarlarından başka bir şey görmedik. Varışımızın akşamı, yanımızdaki genç oğlan bize içmek için at sütü verdi. Bu benim için çok yeni bir şeydi. İlk yudumda tiksinti duydum ve terledim. Sonra, gerçekten çok lezzetli gelmeye başladı.

51 Cengiz Han'ın oğlu ve Batu'nun amcasıdır. Çağatay'ın hükümdârlığı için bk. *Câmi' ü't-tevârîh*, I, s. 750-776.

Çağatay'ın huzurunda Hıristiyanlar ve at sütü

Sabahleyin erkenden çadırlarla yüklü bulunan Çağatay'ın arabalarıyla karşılaştık. Bu manzara bende adeta büyük bir şehrin karşısındaymışım hissini uyandırdı. Çok sayıda büyük baş hayvanı, öküzleri ve atları, ayrıca koyun sürülerini görünce gerçekten büyük bir hayrete kapıldım. Bütün bu işlerle bir avuç insanın görevli olduğunu gördüm. Öğrendim ki Çağatay'ın yanında sadece 500 kişi bulunur ve bunların yarısını ben diğer ordugâhta gördüm[52]. Kılavuzumuz beni, Çağatay'a bazı hediyeler sunmamız konusunda uyardı. Böylece kafilemizi durdurdu ve gelişimizin kaydedilmesi için acele etti.

Moğollar yurtlarını suyun kenarına naklettiklerinde üçüncü saat (saat 9) dolmuştu. Bize Çağatay'ın tercümanı geldi. Daha önce buralara hiç gelmemiş olduğumuzu öğrenince, bizden yiyecek maddeleri talep etti. Biz ona biraz verdik. Bizim namımıza efendisiyle konuşmak için giysi de istedi. Bunu reddettik. Bunun üzerine efendisine ne getirdiğimizi sordu. Bir şişe şarap alarak sepeti peksimet, bir tabak meyve ve diğerlerinden doldurduk. Fakat kıymetli giysiler vermediğimiz için bu durum onun hoşuna gitmedi.

Böylece korkarak ve çekinerek Çağatay'ın huzuruna çıktık. O, elinde bir çalgı aleti ve yanında karısı olmak üzere otağında oturmaktaydı. Kadının dümdüz bir yüze sahip olmak için adeta burnunu kesmiş bulunduğunu zannettim. Burnu yok gibiydi. Bunun için gözlerinin arasını siyah bir madde ile boyamıştı ve bize iğrenç bir bakış fırlattı.

Bu ilk intibadan sonra ben kendimi daha önce zikrettiğim şekilde Çağatay'a tanıttım. Yani biz her yerde aynı ifadeleri kullanmak durumundaydık. Daha önce Moğolların arasında bulunmuş olan bazı kimseler bize, hiçbir yerde ifadelerimizi değiştirmememizi tavsiye etmişlerdi. Ona, elimizle sunacağımız hediyeleri kabul etmesini rica ettim ve bir rahip olduğum için tarikatımızın altın, gümüş veya kıymetli giysiler taşımamıza izin vermediğini bildirerek özür diledim. Vurgulayarak bizim ona sunduğumuz yiyecek maddelerini kabul etmesini söyledim. O, bunları kabul etti ve içmek için yanına gelmiş bulunan adamlarına da iletti. Ben Bizans İmparatoru'nun yazmış olduğu mektubu sundum, bu olay İsa'nın göğe yükselişinden sonraki 8. Gün (5 Haziran 1253) cere-

52 Karş. Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 64.

yan etti. Mektup Grekçe yazılmış olduğundan ve adamları arasında Grekçe bilen bulunmadığından, mektubu derhal tercüme edilmek üzere Soldaia'ya gönderdi.

Ayrıca bize kısrak sütü içip içmediğimizi sordu. Zira, onun tabiiyeti altında yaşayan Hıristiyan, Rus, Grek ve Alanlar[53] kendi dinî kurallarına şiddetle uyarak at sütü içmezler. Buna rağmen içtikleri takdirde, kendilerini artık Hıristiyan olarak kabul etmezler ve papazları onları, adeta asi imişler gibi yeniden kilise câmiasına almak durumunda kalır. Ben bunun üzerine yeterli içeceğimizin bulunduğunu, fakat bittiği takdirde bize verilenleri memnuniyetle içeceğimizi bildirdim.

Bana ayrıca, Avrupa'dan Sertak'a yollanan mektubun muhtevasını da sordu. Mektubun mühürlü olduğu ama kötü ve nahoş bir şey ihtiva etmediği karşılığını verdim. Bize, Sertak'a ne söylemeyi düşündüğümüzü de sordu. Şöyle cevap verdim: "Hıristiyanlık dinini anlatma". Bu konularda soru sorup, cevap almak isteyince, tercümanın yapabildiği kadar ona anlattım. Fakat tercüman pek yetenekli ve konuşkan değildi. Çağatay Hıristiyanlık imanını duydukça sustu ve sadece başını salladı. Sonunda bize atlara ve öküzlere bakmaları için iki adam kattı ve İmparatorun mektubunu tercüme ettirmek için gönderdiği ulak gelinceye kadar bölgede kendisiyle birlikte dolaştırdı. Böylece onunla beraber 8 Haziran'a kadar gezdik.

Alanların ziyarete gelmesi

Küçük Paskalya Yortusu'ndan bir gün önce, oralarda Aas adı verilen bir kısım Alanlar geldi. Bunlar Hıristiyan olup, Grek mezhebindendirler ve papazları da Grektir. Fakat, Grekler gibi şizmatik (itizalci) olmayıp, bilâkis her Hıristiyan zata görmeden saygı gösterirler. Bize pişmiş et getirerek, yiyeceklerinden yememizi ve aralarından genç yaşta ölen biri için dua etmemizi rica ettiler. Ben onlara akşamdan önce büyük bir bayram kutlayacağımızı ve böyle kutsal bir günde et yemediğimizi arz ettim. Böylece onlara Küçük Paskalya Yortusu'nun anlamını biraz olsun açıklamış oldum. Bu izahlarım karşısında bir hayli sevinen ve her şeyden evvel Hıristiyanlığın törenlerinden tamamen habersiz olan bu insanlar, İsa'nın adından başka bir şey bilmemekteydiler.

53 Kafkasların kuzeyinde oturan bu kavim (Alan/As/Os), Rubruk'un seyahati sırasında henüz Moğol hâkimiyetine girmemişti.

Diğer bir çok Hıristiyan Ruslar ve Macarlar gibi kısrak sütü içtikleri ve Müslümanlar gibi kesilmiş et yedikleri takdirde şefaat sahibi olup olamayacaklarını sordular. Zira bizzat Grek ve Rus papazları bu tür kesilmiş etleri leş veya kurban eti gibi kabul etmekteydiler. Oruç zamanını bilmedikleri ve tutmadıkları gerçeğini öğrendikleri zaman huzursuz oldular. Onları yapabildiğim kadar sakinleştirdim ve imanlarını güçlendirdim.

Bize getirmiş oldukları eti, Cuma'ya kadar erteledik. Oralarda altın ve gümüş ile satın alınabilecek bir şey yoktur. Sadece bez ve diğer şeylerle alışveriş yapılabilir. Bunlardan da bizde yoktu. Hizmetçimiz onlara bir hiperber gösterdiği zaman, parmaklarıyla alıp, burunlarına götürdüler ve koklayarak bakır olup olmadığını anlamaya çalıştılar.

Paskalyada bizi bir Müslüman aradı. Bizimle sohbet edince, ona kendi inançlarımızı, İsa'nın doğumunu, ölülerin dirilmesini, ilk sorgulamayı, vaftizle günahlardan arınmayı anlattık. Bu hayırlı işleri veTanrı'nın kainatı yaratmasını işitince, vaftiz olmak istedi. Vaftiz için bütün hazırlıkları tamamladığımızda birdenbire atına atladı ve önce eve gidip karısına danışması gerektiğini söyledi. Ertesi gün yeniden bize döndüğünde, hiçbir surette vaftiz olmayacağını, zira böyle bir durumda artık kımız içemeyeceğini bildirdi. Gerçek bir Hıristiyanın kısrak sütü içemeyeceğine dair bir kuralı o bölgedeki Hıristiyanlar iddia etmekteydiler. Fakat, bu sahrada bu içki olmadan yaşamak mümkün değildir. Beyhude yere onu kuruntularından kurtarmak istedim. Bundan o insanların sırf bu yüzden inancımızla aralarına mesafe koyduklarını anlayabilirsiniz. Bu etki onların arasında yaşayan Ruslardan ileri gelmektedir.

Denizle stepler arası

Bu gün Çağatay yanımıza, bizi Sertak'a kadar götürecek olan bir adam, ayrıca gelecek ordugâha kadar götürecek iki kılavuz kattı. Bir sonraki ordugâh bizim gibi öküz arabalarıyla gidenler için 5 günlük uzaklıktaydı. Kumanya olarak bir keçi, birkaç tulum inek sütü ve onlarda çok değerli olan kısrak sütünden bir miktar aldık. Böylece doğruca kuzeye doğru yöneldik ve bana öyle geliyordu ki adeta cehennemden bir kapı arşınlıyorduk. Kılavuzlarımız, çok az dikkatli olduğumuzu fark edince utanmadan eşyalarımızı çalmaya başladılar. Bazı şeyler aşırdıktan sonra, eşyalarımız hakkında daha uyanık olmaya başladık.

Nihayet bu eyaletin son sınırlarına ulaştık. Burası bir denizden diğerine uzanan geniş bir çukurla biter. Ordugâh bunun öteki tarafındadır. Burada yaşayan insanlar, öyle çirkindirler ki, adeta hepsi cüzzama yakalanmışlar intibaını verirler. Onlar burada, tuz almak isteyenlerden vergi almak için yerleştirilmişlerdir. Bize anlattıkları gibi, buradan itibaren onbeş gün hiçbir insan ruhuna rastlamadan gitmek zorundaydık. Burada olanlarla kısrak sütü içtik ve onlara bir torba dolusu peksimet verdik. Buna karşılık biz sekiz kişi uzun bir yolculuk için sadece bir keçi ve artık benim için bir değeri olmayan birkaç tulum inek sütü aldık. Atları ve öküzleri değiştirdikten sonra yola devam ettik. On günlük yürüyüşten sonra bir sonraki ordugâha vardık. Bu yol boyunca çukur vadilerdeki iki ufak ırmakta ve pınarlarda su bulabildik.

Gasaria adlı eyaleti terk ettikten beri daima doğuya yönelmiştik. Güneyde deniz, kuzeyde ise otuz günlük mesafe süren, dağ ve ormanı olmayan stepler vardı. Burada taş yoktur ama otun iyisi bulunur. Burada önceleri Kıpçak[54] adı verilen Kumanlar sürülerini otlatırlardı. Almancada bu kavim Valani ve eyalet de Valania diye adlandırılır. Isidor, Don ile Meotia bataklıkları ve Tuna arasına Alania der. Tuna'dan Don'a kadar olan ve Asya ile Avrupa arasında sınır olan bölgeyi uzunlamasına Moğollar gibi en hızlı bir şekilde geçilse, iki aya ihtiyaç vardır. Burada ve Don ile Volga arasının üst kısmında Kıpçak-Kumanlar otururur. Bu iki nehir biribirinden onm uzun günlük uzaklıktadırlar.

54 Manası hakkında bugün henüz tam bir görüş birliği sağlamamamıştır. Ebü'l-Gâzi (*Şecere-i Terâkime*, s. 31), eski Türk dilinde içi boş ağaca Kıpçak dendiğini belirtmektedir.; Bizans ve batı kaynaklarında Kuman olarak geçen bu Türk kavmi Rus müellifleri tarafından Polovtsi olarak adlandırılmakta idiler. XII. yüzyılda Ruslar tarafından yenildikten sonra onların yerini doğudan gelen Kıpçak Türkleri aldı. Kıpçak adının İslâm kaynaklarında Kıfçak veya Kıvçak şekilleri de vardır. Kıpçaklar tek bir kavim değildiler. Bir çok Türk kavminden oluşmaktaydılar ki, Kimekler onlardandır. Kıpçaklar, Moğollarla yaptıkları savaştan sonra, bir kısmı onların hâkimiyetine girerken, bir kısmı da Doğu Avrupa'ya intikal ederek Macarlarla birleşmişlerdir. Bk. *Câmi' ü't-tevârîh*, IV, haşiyeler s. 2037;

Kalkaşandî, (*Subhu'l-'aşâ*, IV, s. 308 vd.), Cuci'nin, Kıpçak ülkesini fethettiğini kaydetmektedir; Moğollar 1221'de Kafkaslara girdiler 1222'de Derbend'i geçtiler ve bu dağlarda Alanlara rastladılar. Kıpçak veya Kumanlar Moğollara karşı savaşa girişti. İki taraftan hiç birisi galip gelemedi. Bunun üzerine Moğollar Kıpçaklara elçi gönderip, aynı kavimden olduklarını ve birbirine taarruz etmemelerini istediler ve buna karşılık büyük mükâfatlar vadettiler. Kıpçaklarla bu şekilde yapılan anlaşma neticesinde Moğollar Alanlara karşı zafer kazandılar. Zaferin akabinde katil ve yağmaya giriştiler. Diğer taraftan Moğollarla yapılan sulh neticesinde Kıpçaklar ayrılarak ülkelerine döndüler. Fakat Moğollar beklenmedik bir şekilde Kıpçakların üzerine saldırarak yakaladıklarının hepsini kılıçtan geçirdiler. Kıpçaklar ülkelerinin en güzel otlaklarını Moğollara terk etmek zorunda kaldılar. Moğollar buradan Karadeniz kıyısındaki Sudak şehrini ele geçirip, Kıpçakların (Kuman) da bulunduğu Rusya üzerine yürüdüler. Bir süre direndikten sonra Kıpçaklar ve Ruslar mağlup oldular. Moğollar onların şehirlerini tahrip ettiler. Bölgenin çoğu kısmı insandan hali kaldı. *Câmi' ü't-tevârîh*, I, s. 524 vd.; Kıpçakların menşe ve tarihi hakkında yapılmış müstakil bir araştırma için bk. F. Kırzıoğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara 1992; Daha bk. R. Rahmeti Arat, "Kıpçak", *IA*, s. 714.

Bu eyaletin kuzeyinde ormanları zengin Rusya bulunur. Polonya ve Macaristan'dan Don'a kadar uzanır. Moğollar tarafından ağır tahribe uğratılmış olup, şimdi de her gün yine onlar tarafından yağmalanmaktadır. Çünkü, Moğollar Müslümanları, Hıristiyan olan Ruslara tercih etmektedirler. [Ruslar] artık altın ve gümüş gönderemedikleri zaman, onları ve çocuklarını sürükleyerek, sürülerini otlattıkları steplere götürmektedirler.

Rusya'nın kuzeyinde Prusya vardır. Alman tarikat şövalyesi son zamanlarda burayı ele geçirmiştir. O, el attığı takdirde Rusya'yı da kolayca ele geçirebilir. Moğollar eğer Papa'nın kendilerine karşı Haç kaldırdığını duysalar mutlaka steplerine çekilirlerdi.

Don nehri

Böylece doğuya doğru yol alırken, gökyüzü ve yeryüzünden başka bir şey görmedik. Bazen de sağımızda Tanais (Asow/Azak) denizi ile Kumanların mezarlarını görüyorduk. Akrabaların hepsini beraber gömme adetleri olduğu için, bu mezarlar iki saatlik yoldan fark edilebilir. Yalnız olduğumuz zamanlarda her şey yolunda gidiyordu. Fakat, Moğolların ordugâhlarına varıp da iğrençliklerle karşılaştığımız zamanlar için aynı ifadeleri kullanmam mümkün değildir. Kılavuzumuz, ziyaret ettiğimiz her kumandana bir hediye vermemizi istiyordu. Fakat, elimizdeki mallar buna yeterli değildi. Sekiz kişi kumanyamızdan yemekteydi, tesadüfen bizimle birlikte olan diğerleri ise hesapta yoktu. Biz beş kişi idik, buna ilâveten kafilemizde üç kılavuz, iki araba sürücüsü ve bizi Sertak'a götürecek olan bir kişi vardı. Bize verilmiş olan et yeterli değildi, buna rağmen parayla satın almamız da mümkün olmadı.

Bu mevsimde oraları çok sıcak olduğundan arabamızın altında gölgede oturduğumuz sıralarda [Moğollar], etrafımızda dolanarak utanmadan pılı pırtımızı görmek istediler. İstekleri yerine getirilmeden, bir fasulye atımı mesafeden fazla uzaklaşmadılar. Direkt yanımızda gevezelik ederek, pisliklerini ve daha başka bir çok iğrençlikler yaptılar. Onlara vaaz edememem, beni özellikle sıkıntıya soktu. Tercümanım hep "Lütfen beni rahat bırak, vaazla ilgili kelimeleri tercüme edemem" diyor ve bununla gerçeği ifade ediyordu. Zira, sonradan ben bu lisanı öğrenmeğe başladığım zaman anladım ki o, benim söylediğim kelimeleri kendisine göre bambaşka çeviriyor. Onun yaptığı tercümelerin benim için nasıl büyük bir tehlike arz ettiğini görünce, susmayı tercih ettim.

Böylece büyük meşakkatlerle bir kamptan diğerine doğru yol aldık. Maria Magdalena bayramından (22 Temmuz 1253) birkaç gün önce Don nehrine ulaştık. Bu geniş nehir, Asya ile Avrupa'yı biri birinden ayırır, tıpkı Mısır nehrinin [Nil], Asya ile Afrika'yı ayırdığı gibi. Nehirle karşılaştığımız yerde Batu ile Sertak, Ruslarla birlikte nehrin doğu kısmında, elçileri ve tâcirleri geçirmesi için botların bulunduğu bir yerleşim yeri inşa etmişler. Önce bizi, sonra da arabalarımızı oraya götürdüler. Bunu şöyle icra ediyorlar: Her tekerleğin altına bir kayık yerleştiriyorlar, sonra tekerlekleri alttan biri birine bağlıyorlar ve diğer tarafa çekiyorlar. Kılavuzumuz orada büyük bir aptallık yapmaya başladı. Bizim atlar ve arabalarla ilgilenen kişilerin düşüncesine uyarak, bizi oraya kadar götürmüş olan yük hayvanlarını geri gönderdi. Sonra biz oradaki adamlardan yük hayvanı talep ettiğimizde, bunun için Batu'dan özel bir izin belgesi almamız gerektiğini, zira görevlerinin sadece gelen ve gidenleri karşı kıyıya geçirmek olduğunu belirttiler. Bunlar tâcirlerden de yüklü bir vergi alıyorlardı. Bu yüzden üç gün nehir kıyısında oturduk. Birinci gün yeni tutulmuş büyükçe bir yılan balığı, ikinci gün yerleşim yerindeki çadırlardan kapı kapı dolaşarak çavdar ekmeği ve et aldık. Üçüncü gün, orada çok miktarda bulunan kurutulmuş balık yedik.

Bu mevkide nehir, Paris'deki Seine nehri gibi çok geniş idi. Oraya varmadan önce, bir çok güzel ve ayrıca balık bakımından zengin nehirler geçmiştik. Moğollar balık avıyla pek meşgul olmazlar. Onlar, sadece yakaladıkları zaman koyun eti gibi yiyebilecekleri büyük balıklarla ilgilenirler.

Don nehri, Rusya'nın doğu sınırını teşkil eder ve kuzeyde Okyanus'a kadar uzanan Meotiya bataklıklarına çıkar. Bu nehir güneye doğru akar ve Pontus denizine dökülmeden evvel, uzunluğu 700 mili bulan bir deniz (Azak) teşkil eder. Geçmiş olduğumuz diğer bütün ırmaklar, aynı yöne doğru akarlar. Nehrin kıyısında büyük bir orman bulunur. Bu mevkiin yukarısında kuzeye doğru Moğollar göç etmezler, çünkü bu mevsimde Ağustos'un başlarında güneye doğru göçmeye başlarlar. Bu nedenle nehrin aşağılarında, kışın elçilerin geçebileceği başka bir yerleşim yeri kurulur.

Biz orada, parayla at ve öküz satın aldığımız için ciddî bir sıkıntı içerisine düştük. Onlara, nihayet bütün Hıristiyanlığın tercihiyle ve büyük eziyetlere katlanarak bu davete icabet ettiğimizi anlattıktan sonra ancak bize öküzler ve adamlar vermeye hazırlandılar. Fakat, biz kendimiz yaya gitmek zorunda kaldık. Bu süre içerisinde bize kış buğdayı getirdiler. Orada bildiğimiz buğday iyi yetişmez, buna karşılık bol miktarda darı yetişir.

Rus kadınları başlarını bizdeki gibi süslerler, üst elbiselerini ayaktan dizlere kadar benekli ve gri kürklerle donatırlar. Erkekler Almanlar gibi palto giyerler. Başlarında ise uzun bir ucu olan, keçeden başlık takarlar.

Üç gün boyunca yaya olarak gittik ve hiç kimseye rastlamadık. Biz ve öküzler yorulunca, bize aniden iki at gönderdiler ve bunları büyük bir sevinçle karşıladık. Kılavuzumuz ve tercümanımız, nerede bir ordugâhla karşılaşabileceğimiz hususunda onlardan bilgi aldılar. Dördüncü gün nihayet insanlara rastladık ve adeta limana ulaşmış deniz kazazedeleri gibi sevindik. Burada atlar ve öküzler aldık. Böylece kamptan kampa doğru devam ettik ve sonunda 31 Temmuz'da Sertak'ın ordugâhına ulaştık.

Sertak'ın ülkesi ve halkı

Don nehrinin bu tarafındaki ülke harikulâde güzeldir, akarsular ve ormanları boldur. Kuzey istikametinde iki insan ırkının yaşadığı çok büyük ormanlar vardır. Bunlardan birisi Moksaslardır. Bunlar yasa tanımazlar ve dinsizdirler, ayrıca herhangi bir yerleşim yerleri de yoktur, ormanlardaki küçük barakalarda yaşarlar. Hükümdârları ve onlardan büyük bir kısmı Almanya'ya gelmişlerdir. Moğollar istilâları esnasında onları Almanya sınırlarına kadar sürmüşlerdir. Almanlara çok güvenmekte ve onlar tarafından Moğolların boyunduruğundan kurtulacaklarına inanmaktadırlar. Bir tâcir onların yanına gittiği zaman, ona daimi bir misafir gibi hizmet ederler. Birisi bir diğerinin karısıyla yattığı takdirde, kadının kocası onu kendi gözleriyle görse bile ses çıkarmaz. Yani kıskançlık nedir bilmezler. Domuz, bal, balmumu ve doğan bol miktarda sahip oldukları şeylerdendir.

Onların arka kısmında Latinlerin Morduini dedikleri ve Müslüman olan Mordaslar oturur. Onlardan sonra benim gördüğüm en büyük akarsu olan Volga gelir. Bu nehir, kuzey istikametinden Büyük Bulgarya'dan güneye doğru akar ve çevresi dört aylık mesafeyi bulan bir denize dökülür. Bunun üzerine daha sonra sizlere bilgi vereceğim. Bu iki nehir yani Don ve Volga, seyahat ettiğimiz kuzey kesitinde birbirinden sadece on günlük uzaklıktadırlar. Daha güneyde ise bu mesafe çok da-

ha fazla geniştir. Don, Pontus denizine dökülmekle beraber, Volga İran'dan gelen diğer akarsularla birleşir aynı adlı denize [İran denizi, Hazar] dökülür.

Güneye doğru yüksek sıradağlar vardır. Buralarda steplere doğru Çerkesler[55] ve Alanlar[56] (Aas) oturur. Bunlar Hıristiyan olup, halihazırda Moğollara karşı savaşmaktadırlar. Onların arkasında Volga'nın döküldüğü denizin kenarında Lezgi adı verilen ve bağımsızlığını korumakta olan Müslüman kavim oturmaktadır. Onlardan sonra Büyük İskender'in, barbar kavimlerin İran'ı istilâsını önlemek için inşa ettirdiği Demir Kapı[57] gelir. Geri dönerken geçmiş bulunduğum bu yerin durumunu daha sonra sizlere izah edeceğim. Geçtiğimiz bu topraklarda, yani iki nehir arasında daha önce Moğolların hâkimiyet altına aldığı Kıpçak-Kumanlar oturur.

Sertak'ın muhteşem sarayı

Volga'dan üç günlük uzaklıktan sonra Sertak'a vardık. Onun ordugâhı bize çok büyük gözüktü. Kendisi bizzat altı karıya ve yanında yaşayan ilk oğlu da iki veya üç karıya sahiptir. Bu karıların her birinin ikiyüz araba üzerinde büyük bir yurtu vardır. Rehberimiz ilk önce, saray mensupları arasında ileri gelen bir kişi olan Nasturî Koyak adında bir adamı aradı. Bu adam bize, Cam unvanını taşıyan bir memuru gösterdi. Bunun görevi elçileri kabul etmek imiş. Akşama doğru Jojac, Cam ile görüşmemizi temin etti. Sonra, rehberimize hediye olarak neler götürmeyi düşündüğümüzü sordu. Hediye olarak hiçbir şeyimiz olmadığını görünce de şiddetle azarlamaya başladı.

55 *Câmi' ü't-tevârîh* (I, s. 34)'de Çârkâz veya Serkîs olarak yazılan Çerkezler, Kuzeybatı Kafkas kavmidir. Karadeniz ve Azak denizi (Tanais) arasında mukimdirler. Bizanslılar bunlara Sindoi, Keketai, Zikkoi adlarını vermişlerdir. Bu bölgeye M.Ö. V. asırda gelmişler ve M.S. V. asırda Abhazlarla beraber Bizanslılara tabi olmuşlar. XIII. Asırda ise Altınordu Hanlığı hakimiyetine girmişlerdir. Bk. *IA*, III, s. 375.

56 Avrupa lisanlarında bunlara Oset deniyor. İki kısımdan müteşekkildirler; Sarmatlar ve Alanlar. Karadeniz'in kuzeyinde oturan kavimlerdendirler. 1774'de Rus tâbiiyetine girmişlerdir. Bk. *Câmi' ü't-tevârîh*, III, haşiyeler s. 2035 vd.

57 Bu mevki Orhon Abide'lerinde, Çin ve Arap kaynaklarında zikredilen bugün de mevcut Demirkapı (Derbend)'dır. Bk. H. N. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara 1986, s. 22 (Kül-Tigin yazıtı· *Geride İnci Irmağını geçerek Demir Kapı'ya kadar sefer ettim.*); Hüen-Çang'a göre, burası Kök-Türklerin İran (yahut Bakhtria) hududunu aşmamaları için mania olarak yapılmıştır. N. Togan, "Hüen-Çang'a Göre Peygamberin Çağında Ortaasya", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, IV, İstanbul 1964, sayı 1-2, s. 40; Karş. Mes'ûdî (*Mürûcu'z-zeheb*, I, Farsça terc. Ebû'l Kâsım Pâyende, Tahran 1374 hş., 173 vd.) dağlar ile Hazar denizinin arasında Anûşîrvân tarafından Bâbü'l Elvâb adında bir şehir yaptırdığını belirtmektedir. Burası Hazar Denizi'nin Batı sahilinde bir şehir olup, bilhassa emsali bulunmayan uzun surları ile meşhurdur. Bu surlar, deniz ile dağlar arasındaki 2-3 km. yolu kapatarak, Türkler ve diğer göçebe kavimlerin istilâsına karşı koymak için yapılmıştır. Bu bölgedeki nehirlerin bazıları Konstantiniyye halicine bağlanan Mâytos [Karadeniz]'a dökülür. Trabzon da bu denizin kenarındadır. Uzak diyarlardan bir çok Müslüman kavimleri, Rumlar ve Ermeniler ticaret yapmak için buraya gelirler; Ayrıca bk. W. Barthold, "Derbend", *İA*, III, s. 532

Nihayet Cam'ın huzuruna çıktık. Orada ihtişamla oturuyor, önünde çalgı çaldırıyor ve dans ettiriyordu. Ona, hükümdâra gelişimizin sebebi hakkında daha önce zikretmiş olduğum kelimeleri söyledim ve efendisinin mektubumuzu alması hususunda yardımcı olması için ricada bulundum. İlâveten Kutsal Kitap'a ve Tanrı'ya ibadette uymak zorunda olduğumuz yasalara göre, keşiş olarak altın, gümüş veya diğer kıymetli eşyalara sahip olamayacağım için özür diledim. Bu nedenle ona ve efendisine birer misafir armağanı getirmiştim. Yani her kim kendi malını verdiyse, yabancıya verdiği bu malların hamili olamaz. O, bir keşiş olarak kurallarımı uyguladığım için iyi yaptığımı söyleyerek dostça karşılık verdi. Bundan başka, armağanlarımıza ihtiyacı olmadığını, şayet ihtiyacımız varsa kendisinin bizlere bir şeyler verebileceğini ekledi. Yanında oturmamıza ve içkisinden içmemize de izin verdi. Kısa bir aralıktan sonra, dua etmemizi istedi, ki biz de bunu yerine getirdik. Ayrıca, Frankların en büyük hükümdârının kim olduğunu sordu. Dedim ki: "Eğer ülkesinde barışı sağlıyorsa imparatordur." Cevap verdi: "Hayır, bilâkis kraldır". Anlaşılan sizin hakkınızda Kral Balduin von Hennegau vasıtasıyla bazı şeyler duymuştu. Ben orada Kıbrıs'da bulunmuş ve bütün tecrübelerini anlatmış olan David'in bir rehberiyle karşılaştım. Daha sonra kalacağımız yere geri döndük.

Ertesi gün ona, uzun süre kendini iyi tutmuş olan bir şişe misket şarabı ve bir sepet peksimet gönderdim. Bunlara çok memnun oldu ve o akşam hizmetçimizi kendi yanında alıkoydu. Gündüzün ondan bir emir aldım. Şehzâdenin otağına gitmemizi ve kralın mektubu ile diğer kitapları hükümdârın görmek istediğini bildirmekteydi. Bunları hemen yerine getirdik; kitapları ve kilise eşyalarını bir arabaya, şarap, ekmek ve meyveleri başka bir arabaya yükledik. Atları üzerinde çevremizi kuşatmış olan Moğollar, Müslümanlar ve Hıristiyanlara kitaplar ve giysiler hakkında bilgi verdik. Bu görüşmeden sonra o, bunların hepsini efendisine armağan etmek isteyip, istemediğimi sordu. Bu soru karşısında hayli korktum, çünkü sual bana gayet nahoş gelmişti. Sonra kendimi toparladım ve cevap verdim: "Bayım, efendiniz bu ekmek, şarap ve meyveleri kabul etme lütfunda bulunsun, ama bir armağan olarak değil sadece ellerimiz boş gelmemiş olmamak niyetiyle. Fakat, kralımızın mektubunu okusun ve yanına niçin geldiğimizi anlasın. Ondan sonra

biz ve bütün varlığımız onun emrine amade olacağız. Bu dini giysiler kutsaldır ve sadece papazlar onlara dokunabilir."

Bunun üzerine bu cüppeleri giymemizi ve kendisiyle birlikte efendisinin huzuruna çıkmamızı istedi. Söylenenleri yaptık. Kıymetli kutsal giysileri giymiş olarak göğsümün üzerinde, bana verilmiş olan İncil'le birlikte muhteşem bir yastık, kraliçeden almış olduğum ve yine muhteşem resimlerle müzeyyen çok güzel bir Zebur taşıyordum. Yoldaşım, ayin kitabını ve din adamlarının koro gömleğini giyerek, buhurdanlığı taşıdıkları haçı aldı. Bu şekilde şehzâdenin otağına girdik. Adamlar, girişin önündeki perdeyi kaldırarak, hükümdârın bizi görmesini sağlıyorlardı. Sonra dizlerini bükerek, aynı şeyi yapmalarını din adamlarından ve tercümandan da istediler, fakat bize karışmadılar. Sonra, otağa girip, çıkarken kapının eşiğine basmamamız hususunda dikkatli olmamız için bizi ikaz ettiler ve Sertak için bir dua şarkısı söylememizi istediler.

Böylece "Salve, regina" şarkısıyla içeriye girdik. Otağın girişinde bir sıra kısrak sütü ve kaplar vardı. Karılarının hepsi beraber gelmişler ve bizimle beraber yurta girmiş olan Moğollar bizi gerçekten sıkıntıya soktular.

Koyak ona, buhurdanlığı götürdü. Şehzâde bunu eline alarak çok dikkatle inceledi. Sonra ona Zebur'u verdi. Bunu da karısı çok dikkatlice kontrol etti. Sonra Koyak ona İncil'i takdim etti ve bunun üzerine kitabın bütün İncil'i ihtiva edip etmediğini sordu. Ona bütün mukaddes yazıların bunun içerisinde bulunduğunu söyledim. Sonra haçı bir eline alarak, üzerindeki resmin İsa'nın olup olmadığını sordu. Bunu doğruladım. Ermeniler ve Nasturîler, haçlarının üzerine asla Hz. İsa'nın resmini koymazlar, çünkü muhtemelen onlar İsa hakkında yanlış bir bilgiye sahiptirler ya da bundan utanırlar. Sonra çevremizde bulunanlara, üzerimizdeki dinî giysileri daha iyi tetkik edebilmek için açılmalarını emretti. Sonunda ona, Arapça'ya ve Suriyece'ye[58] çevrilmiş olan mektubu verdim. Daha önce Akka'da iken mektubu her iki dile de tercüme ettirmiştim. Orada Suriyece ve Türkçe bilen papazlar vardı, ayrıca David'in yoldaşı da Arapça bilmekteydi.

Son olarak biraz ileri gittik ve cübbelerimizi koyduk. Ardından kâtipler ve adı geçen Koyak gelerek mektubu tercüme ettiler. Sertak mektubun muhtevasını anladıktan sonra, ekmeği, şarabı ve meyveleri kabul etti ve kitaplarımızla, giysilerimizi birlikte kaldığımız yere götürmemizi istedi. Tarih: Petri Zincir bayramı (1 Ağustos 1253).

58 Muhtemelen Süryanice'den bahsetmektedir.

Ertesi sabah Koyak'ın kardeşi olan bir papaz geldi ve bir kap merhem yağı istedi. Söylediğine göre Sertak görmeyi arzu etmiş. Bunu ona verdik. Akşama doğru Koyak bizi yanına çağırdı ve aşağıdakileri söyledi: "Efendiniz kral, hükümdârıma dostça sözler yazmıştır. Fakat, mektubunda ağır bazı noktalar da vardır. Bu hususlarda efendim babasının reyi olmadan karar veremez. Bundan dolayı onun babasına gitmelisiniz. Dün getirmiş olduğunuz iki arabayı bırakacaksınız, çünkü efendim kilise giysilerini ve kitapları tam olarak incelemek istemektedir.

Derhal onun açgözlülüğünü anladım ve şöyle cevap verdim: "Sadece o iki arabayı değil, sahip bulunduğumuz diğer iki arabayı da senin muhafazan altında bırakacağız".

"Hayır" diye karşılık verdi, "sadece o iki arabayı diğerlerini ne yaparsanız yapın".

Ona, bunun hiçbir surette mümkün olmadığını, bilâkis her şeyi bırakacağımızı belirttim. Sonunda, gerçekten bu ülkede kalmak isteyip istemediğimizi sordu.

Bunun üzerine "Eğer kralımdan hükümdârınıza gelen mektubu doğru anladıysanız, böyle bir kararımız olduğunu bilmelisiniz" karşılığını verdim. Cevap olarak öyleyse sadece çok sabırlı ve mütevazı olmamız gerektiğini belirtti. Böylece akşamın geç vakitlerinde ona veda ettik.

Ertesi sabah arabamıza bir Nasturî papaz gönderdi. Sonra Koyak'ın kardeşi geldi ve geçen gün şehzâdenin otağında giydiğimiz eşyaları diğer mallarımızdan ayırdı. O, Sertak'ın önünde giymiş bulunduğumuz giysileri ve kitapları kendi mallarıymış gibi aldı. Bunları Batu'nun önünde de giyeceğimizi Koyak'a bildirdiğim halde aldılar.

Papaz bunları zorla kendine aldı ve "Sen bunları Sertak'ın önünde giyindin. Şimdi de Batu'nun önünde mi giyinmek istiyorsun?" dedi. Ona daha iyi bir şekilde izah etmek istediğim zaman da "Fazla konuşma, arabana git !" diye karşılık verdi.

Gerçekten çok sabırlı olmalıydım, zira Sertak'ın huzuruna artık çıkamazdık ve orada bizi haklı çıkaracak kimse de yoktu. Bunun dışında tercümanımın söyleyeceğim şeyleri farklı bir şekilde çevirmesinden de korktum, çünkü yanımızdaki malları misafir armağanı olarak vermemiz çok hoşuna giderdi. Şimdi tek tesellim, bu adamların arzularını sezdi-

ğimden, daha önce İncil'i ve sevdiğim kutsal yazıları öbür tarafa atmayı başarmış olmamdı. İçindeki altın yaldızlı resimler dolayısıyla tanınmış olduğu için, kraliçenin Tevrat'ını alamadım.

Böylece diğer iki arabayla birlikte kaldığımız yere geri döndük. Kısa bir süre sonra bizi Batu'ya götürecek olan adam geldi ve acele hareket için bizi sıkıştırdı. Ona, hiçbir surette arabaları birlikte götürmeyeceğimi söyledim. Bu hususu Koyak'a bildirince o, arabaları hizmetçilerle birlikte bırakmamı kabul etti. Biz de öyle yaptık.

Kral Johannes[59]

Böylece Batu'ya gitmek üzere direkt doğuya doğru yola çıktık. Üçüncü gün Volga'ya ulaştık. Onu görünce kuzeyden nereden bu kadar su miktarının geldiğini çok iyi kavradım.

Sertak'tan ayrılışımızdan önce Koyak, çok sayıda saray mensubunun önünde bize şunları söylemişti: "Orada şehzâdemizin Hıristiyan olduğunu söylemeyin. O, bir Hıristiyan değil bir Moğoldur.". Onlar herhalde Hırtistiyanlığı herhangi bir kavmin adı sanmaktadırlar. Hıristiyanlık inancından biraz kabul ettikleri takdirde, buna rağmen Hıristiyan olarak anılmaları gururlarına dokunmaktadır. Moğol adını diğer bütün isimlerden üstün tutmak isterler. Tatar olarak da anılmak istemezler; çünkü Tatarlar, aşağıda sözünü edeceğim gibi başka bir kavimdir.

Franklar Antiochie (Antakya)'yı zapt ettikleri[60] zaman, bütün kuzey memleketleri Chor-Cham [muhtemelen Kür-Han] adlı birinin elin-

59 1145 yılında Suriye'deki Gabala piskoposunun Papa III. Eugenius'a bir mektup yolladığını ve bunda Ermenistan ile İran'ın ötesinde Johannes adlı bir hükümdâr bulunduğunu, bu hükümdârın bundan birkaç yıl önce Media ve Acemistan ile harbe tutuşarak Ekbatana'yı aldığını, düşman ordusunu dağıttığını ve Hıristiyanlığa yardım için askerleriyle Arz-ı Mukaddes'e gitmek niyetinde olduğunu ilk defa Freising'li Otto'dan işitiyoruz. Asya'lı Kral Papaz Johannes kavmiyle beraber Hıristiyan daha doğrusu Nesturî olup, kavminin yalnız hükümdârı değil, aynı zamanda ruhanî reisidir.

Papaz Johannes efsanesi böylece doğmuştur. Gabala piskoposunun verdiği haberin arkasından başka haberler türedi ve Asya'lı Hıristiyan kralın masalları hatırlatan simasını, sıkışık duruma düşmüş olan batı Hıristiyanları imdada yetişecek bir adam diye, renkli hayal çiçekleriyle süslediler. Zaten II. Haçlı seferi onun muhakkak sayılan yardımına güvenilerek başlamıştı. XIII. Yüzyılın başında ise batı Hıristiyan dünyası Moğol tehdidi altında kalınca, Papaz Johannes efsanesi yeniden canlanıyor ve ondan yardım bekliyorlardı. Moğol istilâsı zamanındaki seyyahların hepsi de onun kahramanlıkları hakkında bir şeyler bilirler. Fakat, bu bir sürü ifadeyi birbiriyle karşılaştıracak olursak, taban tabana zıt hükümler ortaya çıkar. Bk. L. Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, çev. S. Karatay, Ankara 1986, s. 303; Rubruk da Plano Carpini'den geri kalmayarak, Papaz Johannes'in Naymanlar hükümdârı olduğunu söylüyor.

60 Haçlılar Antakya'yı 1098'de ele geçirdiler. Bk. İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl-i Târîh-i Dimaşk*, neşr. H. F. Amedroz, Beyrut 1908, s. 135 vd.; El-Azimî, *Tarih (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, çev. ve neşr. A. Sevim, Ankara 1988, s. 31; Daha bk. H.E. Mayer, *Geschichte der Kreuzzüge*, Stutgart 1989, s. 53;

deydi[61]. Cor onun asıl adı, Cham ise bir unvan olup, daha ziyade bir kâhini ifade ediyordu. Onların bütün kâhinlerine Kam[62] denir. Şehzâdelerine de aynı şekilde Kam adı verilir, çünkü bir kâhin kabiliyetiyle kavimlerini yönetirler. Böylece Antakya tarihinde, Türklerin hükümdâr Kor-Kam'dan Franklara karşı yardım istediklerini okuruz. Çünkü Türklerin hemen hepsi o bölgeden neşet etmişlerdir.

Zikredilen Kür-Han, bir Kara-Hitay[63] idi. Kara siyah demektir ve Hitay da bir kavmin adıdır. Dolayısıyla Kara-Hitay Siyah-Hitay demektir. Bu şekilde doğuda deniz kenarında yaşayan Hitaylardan (Çinliler)

61 Rubruk muhtemelen burada Kara-Hanlıları kasd etmiş olabilir. Zira, Haçlıların Antakya'yı aldıkları tarihte, daha ziyade Büyük Selçukluların hâkimiyeti zirvededir. Selçuklular ise bir Türk-İslâm devleti idi. Rubruk'un bahs ettiği gibi, Selçukluların Kara-Hanlıların daha doğsunda oturmakta olan putperest Kara-Hitaylardan yardım istemeleri ise ihtimal dışı görünüyor. Rubruk belki de kendi zamanına daha yakın olan Kara-Hitayları Kara-Hanlılarla karıştırmıştır.

62 Şamanlığın eskiden beri Türk ve Moğol kavimleri arasında yayılmış olduğunu, şamanın Türkçe adı olan kam sözünün yayılış şekli açık olarak gösterir. Türk edebiyatının en eski yazılı metni olan Yusuf Has Hâcib'in eserinde (*Kutadgu Bilig*, günümüz Türkçesine uyarlayarak haz. Fikri Silahdaroğlu, 1996, s. 315, 421) birkaç yerde kam sözcüğü geçmektedir. Bu mısralardan biri şöyledir:

"Kamug igke ot ol emi belgülüg
Ol ig emlegüci kamı belgülüg"
(Şüphesiz her derde deva var belli
O devayı kılan kamı bulunur"
Diğer bir mısra:
"Seningde turur kör bularnıng emi
Otağıl daru birle bulgıl kamı"
(Sendedir ilacı bunların gör ki,
İlaç ver ve sağalt, sen ol tabibi)

Bu rada kam büyü yoluyla tedavi eden şaman anlamınadır. Büyücü, afsuncu veya kâhin anlamını da verir. Karş. A. İnan, *a.g.e.*, s. 72 vd.; Radloff (*Sibirya'dan*, III, Ankara 1994, s. 83 vd.), Venedig'teki Marcus kitaplığında muhafaza edilen Codex Comanicus (Kuman Sözlüğü)'un içinde kam sözcüğünün bulunduğunu beirterek şunları ilâve diyor: "Bunun Graf Kuun tarafından yayınlanan nüshasının 9. Sayfasında "Incxantatarix" (büyücü) sözünün "kam katun kişidir" diye çevrildiğini görüyoruz. Birkaç satır yukarıda "adiuino" (büyü yapıyorum) sözü "kamlik etermen" (kamlık ediyorum) şeklinde çevrilmiştir. Gerek Yusuf Has Hâcib'in, gerekse Radloff'un ifadeleri Rubruk'un verdiği bilgileri teyid etmektedir.

63 Eski Hitay (Kitan) kavminin bakiyeleri olan Kara-Hitaylar, Kuzey Çin'deki Liao adı verilen devletin yıkılmasından sonra, XII. yüzyılda batıya göç ederek, Tarım Havzası sahasında büyük bir devlet kurmuşlarsa da, Moğol devrinde bu devlete de son verilmiştir. Kaşgarlı Mahmûd'un (*Divân-ı Lûgati't-Türk*, I, trc. Besim Atalay, Ankara 1986, s. 28), Türk kabul ettiği Yabahu, Tangut ve Kıtayların, yazarın zamanında batıya doğru ilerleyerek Türklerin oturduğu yerleri işgal etmiş olmalarından dolayı bu yargıya vardığını kabul edebiliriz. Johann de Plano Karpini (*Geschichte der Mongolen und Reisebericht 1245-1247*, Alm trc. Friedrich Risch, Leipzig 1930, s. 111) de Kıtay veya Kitanların Mançurya'nın güneyinde oturduklarını, Orta Asya'ya göç ettikten sonra başkenti İmil nehrinin kenarında bulunan bir devlet (1128-1218) kurduklarını belirtmektedir. Barthold ("Kara-Hıtaylar", *İ.A*, VI, s. 275), Çinlilerin Kitan dedikleri Kıtayları (yahut Hıtay) Moğol kavimlerinden biri olarak kabul ediyor. Bunların menşelerinin tetkiki Uzak Doğu tarihi sınırları içine girdiğinden bizim mevzuumuzu aşar. Şunu belirtmekle yetinmeliyiz ki, bunlar Çin'i terkedip İslâm ülkelerine geldikten sonra bile, Çin kaynakları tarafından bir Çin sülâlesi olarak telakki edilmişlerdir.

ve size anlattıklarım biri birinden ayırt edilirler. Fakat bu Hitaylar, benim geçmiş olduğum bir dağ sırasında oturur.

Bu sıradağların içerisinde bir yerde adı Nayman[64] olan ve bütün kavme hükmeden bir Nasturî göçebe oturmaktaydı. Halkı Nasturî Hıristiyanlarıydı. Kür-Han'ın ölümünden sonra, bu Nasturî kendisini kral ilan etti. Halkı ona Kral Johannes unvanını verdi ve onun hakkında gerçekten yaptıklarının on katı anlatılmaya başlandı. O bölgeden gelen Nasturîler genellikle öyle yaparlar. Hiç yoktan büyük çığlıklar atarlar. Bu şekilde Sertak'ın, Möngke Han'ın ve Güyük Han (1246-1248)'ın Hıristiyan oldukları haberlerini yaydılar, çünkü bunlar Hıristiyanlara diğer kavimlerden daha fazla saygı göstermekte idiler. Bunlar aslında Hıristiyan değildirler. Kral Johannes de böyle büyük bir şöhrete sahip olmuştur. Fakat ben onun otlak bölgelerine geldiğimde, az sayıda Nasturî dışında kimsenin ondan haberi yoktu. Onun otlaklarında Keu-Han[65] yaşamaktadır. Andreas'ın kardeşi onu otağında ziyaret etmiştir. Ben de geri dönüşümde burada dinlendim.

Bu Johannes'in bir kardeşi vardır, bunlardan birisi güçlü bir göçebe olan Ong[66]'dur. O, kardeşinden üç haftalık mesafedeki bölgede bu Kara-Hitayların dağlarının öbür tarafında oturur. Karakurum[67] adındaki küçük bir yerleşim yerine hükmeder. Onun yönettiği kavmin adı Krit[68]

64 Ülkeleri Hanghay ve Altay dağları arasında bulunan Naymanlar, Camoka ile birleşmişlerdi. Önce Cengiz Han ve Ong Han'ın müttefik kuvvetleri tarafından Kişilbaş civarında yenilmişler, sonra da 1204'de (*Moğolların Gizli Tarihi*, I, prg. 196) Cengiz Han tarafından Altay dağları önünde kesin surette itaata alınmışlardır. Aralarında Hıristiyanların bulunduğu ve ilk olarak Uygur yazısını kullanan, bozkırların en medenî kavmi oldukları kaynaklar tarafından teyid edilmektedir.

65 Bu muhtemelen Kür-Han unvanıdır.

66 Memleketleri Orhon ve Tula nehirleri arasında bulunan Kerayit kabilesinin reisi olan To'oril, amcası Gur-Han'ın hücumuna maruz kalınca , Cengiz Han'ın babası olan Yesügey Bahadır'a sığınmış, Yesügey de ona memleketini iade etmiştir. Böylece ikisi arasında bir dostluk antlaşması da yapılmış olmaktaydı. Bk. *Moğolların Gizli Tarihi*, I, prg. 150-152, s. 177. Sonra To'oril, Temuçin ile bu dostluğu devam ettirmiş se de zaman zaman dedikodular yüzünden araları açılmıştır. Cengiz Han ile beraber Tatarları bastıkları için Kin hükümdârı tarafından Ong-Han lakabıı ile adlandırılan Kerayit hükümdârı To'oril (bk. prg. 134) o zamanki Avrupa'da 'Papaz Hükümdâr Johannes' adı ile efsanevî bir şöhret kazanmıştır. Bu ad Haçlı Seferleri esnasında büyük manevî motivasyon rolü de oynamıştır.

67 Orhun nehri yakınında olan bu şehir VIII. Asırda Uygurlar tarafından kurulmuştur. Yaklaşık 100 sene Uygurlara başkentlik etmiştir. Uygurların X. yüzyılda yıkılmasından sonra, metruk hale gelmiş ve Kara-Balgasun adını almıştır. Cengiz Han Karakurum'un yeniden inşa edilmesini emretmiş ve bunun tamamlanması Ögedey Han zamanında gerçekleşmiştir (1234). 1235'te kalesi tamamlanmış ve Ordu-Balığ adını almıştır. Karakurum, Rubruk'un seyahati sırasında olduğu gibi, 1259'a kadar imparatorluğun başkenti olarak kaldı. Bu tarihte Kubilay Kaan, payitahtı, Pekin yakınındaki Kay-pin-fu'ya taşıdı. Bk. *Câmi' ü't-tevârîh*, III, s. 2175.

68 Baykal gölünün güneyinde oturan Kerayitler kasd olunmaktadır. Rubruk bunların Nasturî Hıristiyanları olduğunu belirtmektedir. Keraytler hakkında daha geniş bilgi için bk. *Câmi' ü't-tevârîh*, III, s. 2047 vdd.

veya Mecrit (Merkit[69]) olup, Nasturî Hıristiyanlarıdırlar. Hükümdârları şahsen Hıristiyanlıktan çıkmış ve putlara tapmaya başlamıştır, ayrıca yanında şeytanı çağıran ve sihirbaz olan putperest papazlar bulundurmuştur.

Otlaklarının öbür yanında, yaklaşık 10-15 günlük uzaklıkta, Moğolların yeşil meraları yer alır. Bunlar hükümdârsız ve yasasız yaşayan fakir insanlardı. Sadece sihirbaz ve kâhinleri vardır. Moğollara komşu olarak bir de Tatarlar bulunur.

Kral Johannes halef bırakmadan ölmüştür. Böylece Ong tahta oturmuş ve kendisini Han ilân etmiştir. Büyük-küçük baş hayvan sürülerini Moğol sınırlarına kadar yaymıştır.

"Demirci" Cengiz-Han

O vakitlerde Moğol kavmi arasında Cengiz adında bir demirci yaşamaktaydı[70]. Cengiz, Ong-Han'ın sürülerini yağmalamış ve çobanlar da bunu Ong-Han'a bildirmişlerdi. Ong-Han, bunun üzerine büyük bir ordu topladı ve Cengiz'i yakalamak için süvarileriyle Moğolların topraklarına girdi. Fakat o, Tatarların yanına kaçtı ve gizlendi. Moğollardan ve Tatarlardan ganimetler aldıktan sonra Ong geri döndü.

Cengiz Moğollara ve Tatarlara şöyle hitap etti: "Bir liderimiz olmadığı için, komşularımız bizi yağmalamaktadırlar". Böylece Tatarlar ve Moğollar onu lider ve hükümdâr olarak seçtiler. O, gizlice bir ordu topladı, Ong'un üzerine yürüyerek, onu mağlup etti. Ong bu yenilgi üzerine Hitay'a kaçtı[71]. Burada onun esir alınan kızını Cengiz, oğulla-

69 Kerayitlerin kuzeyinde mukim olan Merkitler Selenga nehrinin orta ve aşağı kısımlarında ve Baykal gölünün güneyinde yaşarlardı. *Câmi' ü't-tevârîh*, III, s. 2064; *Moğolların Gizli Tarihi* (I, prg. 54-56)'ne göre Cengiz Han'ın anası da Yesügey Bahadır'ın kaçırarak evlendiği bir Merkit kızı imiş. Merkitlerin bir kısmı Camoka'nen emri altına girerek, Cengiz Han'a karşı savaşmıştır. 1204'de Haradal-hucaur savaşında Cengiz Han Merkitleri yenerek imha etmiştir (prg. 197). Reisleri Toktoka-beki, kabilesinin bakiyeleri ile birlikte Naymanlara kaçmış ve bunlarla birlikte İrtiş membaı civarında yenilerek öldürülmüştür (prg. 198). Kıpçak memleketine kaçan oğulları ise, 1205'de Subutay Noyan tarafından takip ve yok edilmişlerdir (prg. 236). Kaynağın verdiği bu bilgilerden anlaşıldığına göre Rubruk, Kerayitlerle Merkitleri birbirine karıştırmıştır.

70 Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî (*Târîh-i Güzîde*, İng. terc. E. G. Browne, London 1913, s. 140) Cengiz Han'ı şöyle özetlemektedir: "20 Zilkâde 549 (=26 Ocak 1155)'da doğdu. 13 yaşında öksüz kaldı. 30 yaşında kabilesi üzerinde hâkimiyet sağladı. 40 yaşında Kerait hükümdârı Ong Han ile ittifak kurdu.".

71 Cengiz Han ile yaptığı mücadeleler sonucunda Ong-Han yenilerek oğlu Sanggum ile birlikte kaçmış ve sefalet içerisinde öldürülmüştür (*Moğolların Gizli Tarihi*, I, prg. 188). Kerayit halkı zaferi kazananlar tarafından ele geçirilmiş ve kabileler arasında taksime uğramıştır (prg. 187).

rından biriyle evlendirdi[72]. Bu kız ondan şimdi hükümdârlık yapan Möngke adında bir oğul doğurdu[73].

Cengiz bütün savaşlarında Tatarları öncü olarak gönderdi. Böylece adları tanındı, çünkü her yerde şu ses çınladı "Tatarlar, Tatarlar!". Fakat, sayısız savaşlar neticesinde kısa sürede temayüz ettiler. Bu nedenle Moğollar onları silerek, kendi adlarını değerlendirmek istemektedirler. Onların asıl yurtları ve Cengiz'in ordugâhının bulunduğu yerin adı Onan Kerulen'dir. Fakat, Karakurum bu bölgede bulunduğundan, ilk fetihlerini yaptıkları bu yeri başkentleri olarak kabul ederler ve Hanlık seçimini bu yakınlarda yaparlar.

Batu ile ilgili olarak onun Hıristiyanlığı hususunu bilmiyorum. Fakat, bildiğim şey onun Hıristiyan olarak adlandırılmak istemediğidir. Daha çok onun Hıristiyanlar üzerinde iyi bir intiba bıraktığı kanaatindeyim. O, Hıristiyanlar, yani Ruslar, Valaklar, Bulgarlar ve Küçük Bulgarlar, Soldaialılar, Çerkesler ve Alanlar arasındaki geçiş koridorunda oturur. Bunların hepsi, eğer babasına[74] gitmek isterlerse, onun bölgesinden geçmek zorundadırlar. Fakat o, bunun için armağanlar aldığı için, onlara çok iyi davranır. Bazen daha büyük armağanlar getiren Müslümanlar, yolculuğun devamında daha büyük yardımlara mazhar olurlar. Onun yanında dua odununa vuran ve Tanrı'ya ibadetini düzenleyen Nasturî papazlar hazır bulunur.

Berke[75] (1257-1266) adlı başka bir şehzâde de Batu'nun kardeşidir. Onun meraları Demir Kapı bölgesindedir. Burası İran'dan ve Türkiye'den gelip, Batu'ya gitmek isteyen ve Berke'ye hediyeler veren Müslümanların koridorudur. Bu Berke Müslüman olduğundan, ordugâhın-

72 Cengiz Han, Kerayitler üzerine sefer yapıp, bu kabileyi itaat altına aldıktan sonra, Ong Han'ın kardeşi olan Cagambu'nun iki kızından büyüğü olan İbaha-beki'yi kendisine, Surukuteni-beki adındaki küçüğünü de oğlu Tuluy'a vermiştir. *Moğolların Gizli Tarihi*, I, s. 109; *Câmi' ü't-tevârîh*, II, s. 820. Surukuteni Bike, aynı zamanda Hülagu Han'ın da annesidir.

73 Tuluy, Cengiz Han'ın en küçük oğlu idi. *Câmi' ü't-tevârîh*, II, s. 778; Kalkaşandî, *Subhu'l-'aşâ*, IV, s. 309; Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ö. R. Doğrul, II, Ankara 1987, s. 478; *Câmi' ü't-tevârîh* (II, s. 779-783.)'e göre, Tuluy'un oğullarının isimleri şöyledir: Möngke Kaan, Curike, Kutuktu, Kubilay Kaan, Hülagu Han, Arık-Buka, Buçek, Möge, Sugitay, Subuktay.

74 Rubruk'un burada adeta Batu'nun babası Cuci'yi sağ imiş gibi gösterdiğini görüyoruz, fakat seyahatın yapıldığı tarihten çok önce Cuci öldüğü (1227) için böyle bir şey ihtimal dahilinde değildir. Muhtemelen bu geçmişe ait bir bilgi olup, sayyahın zamanını içerisine almaz.

75 1257'de Altınordu Hanlığı tahtına çıkmış ve İslâmiyeti kabul etmiştir. Berke, Cuci'nin oğullarından biridir. Reşîdüddîn (*Câmi' ü't-tevârîh*, I, s. 710), Cuci'nin 14 oğlundan bahs etmektedir. Bunların isimleri sırasıyla şöyledir: Ordu, Batu, Berke, Berkeçar, Şiban, Tangkut (yukanda Taut), Buval, Çilavukut, Singkur, Çimbay, Muhammed, Udur, Tukay-Timur, Şingkum.

da domuz eti yenmesine izin vermez[76]. Geri dönüş yolculuğumuz sırasında Batu ona, o bölgeden Volga üzerinden doğuya çekilmesini emretti; zira Müslüman elçilerin Batu'ya giderken, Berke'nin kampından geçmeleri onun işine gelmiyordu.

Sertak'ın yanında geçirdiğimiz 4 gün boyunca bize hiçbir yiyecek maddesi verilmedi. Yalnız bir kez biraz kısrak sütü alabildik. Onun yanından ayrılıp, babasına doğru giderken büyük bir korkuya kapıldık. Çünkü Moğolların yanında bulunan çok miktardaki Ruslar, Macarlar ve Alanlardan 20-30 kişi geceleyin kaçmayı başararak, oklar ve yaylarla silahlanmışlardı. Geceleyin kime rastlamışlarsa öldürmüşlerdi. Gündüzün gizlenmişler ve atları yorulunca geceleyin otlakları arayarak, atlarını diğerleriyle değiştirmişlerdi. Acil durumlar için 2-3 atı beraberlerinde götürmüşlerdi. Böyle bir karşılaşmada kılavuzumuz çok korkmuştur. Eğer yanımızda peksimet olmasaydı, yolda aç kalacaktık.

Volga ve Hazar Denizi

Nihayet muhteşem nehir Volga'ya ulaştık. Seine nehrinden 4 misli büyük olup, kuzeydeki Büyük Bulgarya'dan gelir. Güneye doğru akarak, bir göl ya da denize dökülür. Burası Sirsan Denizi adını şimdi kenarında bulunan bir İran şehrinden almıştır. Fakat Isidor buraya Hazar Denizi der. Güney sınırlarında Hazar dağları ve İran, doğusunda Mulihet dağları bulunur; bunlar Hazar dağlarıyla sınırlanan Haşhaşilerdir. Kuzeyinde şimdi Tatarların, önceden ise Kumanların bir kabilesi olan Kanglıların oturduğu stepler vardır. Ve bu tarafta Hazar Denizi yazın adeta Mısır'daki Nil gibi genişleyen Volga'yı alır. Hazar Denizi'nin batı tarafında Alanların dağları, Lezgiler, Demir Kapı ve Gürcü dağları bulunur. Yani bu deniz üç tarafından dağlarla çevrilidir ama kuzeye doğru ovalar yer alır.

Birader Andreas denizin güney ve doğu tarafına seyahat etmişti. Buna karşılık ben öbür tarafı yani Batu'dan kuzeye Möngke Han'a doğru yol aldım. Batu'dan geri dönüşümde batı tarafında Suriye'yi gördüm. Denizin etrafı 4 ayda dolaşılabilir. Isidor'un, bu denizin Okyanus'un bir körfezi olduğuna dair verdiği bilgi doğru değildir, zira herhangi bir yerinden Okyanus'a bağlı olmayıp, her tarafından karayla çevrilidir.

76 Hiç şüphesiz o, daha Batu'nun sağlığında Müslüman olmuş ve onun karagâhında İslâmî emirler tam manasıyla uygulanmıştır. Bk. V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. H. Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 529

Bu denizin batı tarafından itibaren bütün bu bölge, İskender'in Demir Kapı'sının ve Alan dağlarının bulunduğu yerden Don nehrinin çıktığı Kuzey Buz denizi ve Meotiya bataklıklarına kadar Albania adını taşır. Isidor, bu ülkede bir boğanın hakkından gelebilecek ve bir aslanı öldürebilecek vahşi köpekler bulunduğunu belirtmiştir. Rivayetlerden öğrendiğime göre, Buz denizine doğru, arabaları çeken öküzler gibi kuvvetli köpeklerin bulunduğu doğrudur.

Volga'yı geçtiğimiz yerde, Moğollar tarafından yeni inşa edilmiş bir köy vardır. Halkı Ruslar ve Müslümanlardan müteşekkildir. Batu'ya giden veya dönen elçilerin konaklamasını sağlarlar. Zira, Batu'nun ikametgâhı nehrin doğu tarafındadır. Batu, yazın nehirden yukarıya göç ettiği zaman, bizim kaldığımız bu köyden ileriye geçmez. Şimdi ise nehir boyunca yukarıya doğru göçmeye başlamıştır, çünkü Ocak'dan Ağustos'a kadar diğerleri gibi o da daha serin yerlere göç eder ve Ağustos'ta tekrar geri döner.

Bu konaklama yerinden, bir botla birlikte nehir boyunca ilerleyerek Batu'nun kampına vardık. Bu noktalardan Büyük Bulgarya sahalarına kadar kuzeyden beş günlük mesafedir. Hangi şeytanın oralara Muhammed'in dinini götürdüğünü gerçekten sadece bilmek isterdim. Zira, İran sınırını belirleyen Demir Kapı'dan, stepler boyunca Volga nehrini izleyerek ölçülürse Bulgarya'ya kadar otuz günlük mesafeden fazladır. Volga'nın ağzındaki birkaç yer müstesna, bu hatta hiçbir yerleşim yeri yoktur. Bu Bulgarlar en kötü cins Müslümanlardırlar, öyle ki diğerlerinden daha fazla Muhammed'in dinine bağlıdırlar.

Batu'nun karargâhında

Batu'nun karargâhını gördüğümde sonsuz bir hayrete kapıldım. Çünkü sadece kendi şahsi yurtları bana, etrafında üç dört millik banliyöler bulunan büyük bir şehir intibaını verdi. Ve İsrail kavminde herkesin çadırını hangi istikamette, nereye çivileyeceğini bildiği gibi, buradaki insanlar da çadırını arabadan indirdiği zaman kampın neresinde yerleşeceğini bilmekteydi. [Moğolların] lisanında saray çadırına "orda" adı veriliyordu; bunun anlamı ortadır, çünkü daima kampın ortasına kurulur. Aslında bir istisna ile, ki ordanın güney tarafına kimse geçirilmez, çünkü sarayın giriş kapıları buradan açılır. Bunun sağında ve solunda müsait bulunan uzaklıklara istedikleri gibi ama sarayın direkt önünde ve arkasında olmamak üzere yurtlarını kurarlar.

Önce tanınmış bir Müslüman'ın yanına götürüldük, ama o bize hiçbir yiyecek maddesi sağlamadı. Ertesi gün saraya götürüldük. O, büyük bir çadır kurdurmaktaydı, çünkü oturma çadırı orada toplanan kadınların ve erkeklerin ihtiyacını karşılamıyordu. Rehberimiz bizi, Batu emretmeden konuşmamamız sonra da gayet kısa konuşmamız konusunda uyardı. Ayrıca, daha önce [Avrupa'dan] ona elçi gönderilip gönderilmediğini sordu. Daha önce Güyük-Han'a bir elçi[77] gönderildiğini ve bu elçinin Sertak'a da bir mektup verdiğini belirttim. Bu elçiler korkudan değil, onun Hıristiyan olduğunu duydukları için, şans dilemek maksadıyla gönderilmişlerdir.

Bunun üzerine bizi çadırın önüne getirdi ve evin başlangıcı olarak kabul edilen eşiğe basmamamız için ikaz etti. Burada tarikat kıyafetlerimiz üzerimizde ama yalın ayak ve baş açık olarak durduk, adeta gerçek bir piyeste imişiz gibi. Birader Johannes de Plano Karpini de burada bulunmuştu. O, papanın elçisi olarak üzerindeki keşiş giysisini başka bir elbiseyle değiştirmişti. Sonra çadırın ortasına kadar götürüldük. Elçilerin yaptıkları gibi diz çökmek ya da başka bir şekilde saygı göstermeyi bizden istemediler. "Miserere mei, Deus" duasının okunabileceği kadar bir süre ayakta durduk. Etraf derin bir sessizliğe büründü. O, şahsen bir yatak uzunluk ve genişliğinde, üzeri altın kaplanmış ve üç ayak üzerine tutturulmuş bir taht üzerinde oturmaktaydı. Yanında karılarından biri bulunuyordu. Erkekler sağında ve solunda dağınık olarak yer almışlardı. Batu'nun karılarından boş kalan yerleri erkekler dolduruyordu. Çadırın girişinde bir sıra kısrak sütü ve altın, gümüş ve mücevherlerle süslü büyük kupalar bulunuyordu.

Batu dikkatle bizi süzdü ve tabii biz de onu. Görünüşü ruhu şad olsun Johannes von Beaumont'u andırıyordu. Yüzü büsbütün kırmızı lekelerle dolu idi.

Nihayet konuşmamı talep etti. Bunun üzerine rehberimiz diz çökerek konuşmamızı istedi. Ben bir insanın önünde imişim gibi bir dizimi çöktüm. Rehber, iki dizimi birden çökmemi söyledi ve ben de bu hususta bir tartışma çıkarmak için söyleneni yaptım. Sonra konuşmam için seslendi. İki dizimi birden çöktüğüm için Tanrı'ya seslenerek, konuşmama bir dua ile başladım: "Tanrı'dan her şeyin iyi olmasını ve sizlere bu dünyevî şeyleri verenden, uhrevî şeylerden de hediye etmesini dilerim, çünkü bunlar olmadan her şey değersizdir". O, dikkatlice din-

77 Rubruk'un sözünü ettiği bu elçi muhtemelen Johann de Plano Karpini olmalıdır.

lerken ben devam ettim.: "Kuşkusuz eğer uhrevî şeylerden hisse almadıysanız, Hıristiyan olunuz; zira Tanrı buyurmuştur: Kim inanır ve kutsanırsa mutlu olacaktır. Fakat, kim inanmazsa lanetlenecektir".

Bu sözler üzerine gülümsedi ve diğer Moğollar bizimle alay etmek için elleriyle alkışlamaya başladılar. Rehberim korkmaya başlayınca, onu sakinleştirmeye çalıştım. Yeniden sessizlik olunca konuştum: "Ben sizin oğlunuza geldim, çünkü onun Hıristiyan olduğunu duyduk. Ona Fransız kralından bir mektup getirdim. O, beni sizlere gönderdi. Sizler bunun sebebini herhalde bilmektesinizdir".

Bunun üzerine ayağa kalkmama izin verdi ve benim, tercümanın ve yoldaşlarımın isimlerini sordu. Her şeyi yazdırdı ve Avrupa'da bir ordu hazırlanarak savaşmak için yola çıkacağını duyduğunu söyledi. Cevap verdim: "Tanrı'nın Kudüs'deki evini işgal eden Müslümanlara karşı". Sonra, bana daha önce kendisine elçi gönderilip gönderilmediğini öğrenmek istedi. "Size hiçbir zaman" dedim. Sonra oturmamızı ve kendi sütünden verilmesini emretti. Herhangi birisinin kendi çadorlarında kısrak sütü içmesini büyük şeref kabul ederler. Yere bir bakış fırlattığımda, derhal gözlerimi kaldırmamı istedi. Belki de bizi tam olarak incelemek istemekteydi. Fakat, bu karşılarındaki kimsenin üzgün bir görünüme sahip olmasını, özellikle de eliyle çenesini ya da yanaklarını sıvazlamasını kötüye yoran bir batıl inançtan da ileri gelmiş olabilir.

Bilahare dışarıya çıktık, arkamızdan rehber de gelerek, bizi kalacağımız yere götürdü şöyle söyledi: "Efendiniz kral, sizin bu ülkede kalmanıza izin verilmesini istemektedir. Batu, Möngke Han'ın bilgisi haricinde buna izin veremez. Bu yüzden tercümanınla birlikte Möngke Han'a gitmelisin. Fakat, yoldaşların ve diğer adam Sertak'ın yanına geri dönsün ve sizin dönüşünüzü beklesinler". Bunun üzerine tercüman Homodei feryat etmeye başladı, çünkü aynı şeyin kendi başına da gelebileceğinden korkmuştu. Yoldaşlarım, benden ayrılmaktansa kafalarının kesilmesini tercih ettiklerini söylediler. Ben de yoldaşlarım olmadan seyahate devam edemeyeceğimi ve iki hizmetçiye ihtiyacımız olduğunu vurgulayarak izah ettim; zira birimiz hasta olduğunda yola devam etme imkanı kalmayacaktı.

Bunun üzerine rehber otağa geri döndü ve Batu'ya bu sözleri iletti. Geri dönüşünde: "İki papaz ve tercüman devam edecek, fakat rahip geri dönecek !" dedi. Bu kararı bize rehber getirdi. Rahibin bizimle gelmesi için bir söz daha edince dedi ki: "Artık konuşmayın. Çünkü Batu kararını vermiştir ve ben bir kez daha otağa girmeye cesaret edemem". Rahip Gosset'in 26 hiperper parasından başka parası yoktu, bunun 10'unu kendisi ve hizmetçisi için saklamıştı. 16 hiperber bizim için tercüman Homodei'ye verdi. Böylece biri birimizden ayrıldık, biz yolda olduğumuz sürede o, Sertak'ın yanına döndü.

Yeni ülkeler yeni kavimler

Maria gününden bir önceki akşam (14 Ağustos 1253), Gosset Sertak'ın kampına vardı ve ertesi gün Nasturî papazlar bizim giysilerimizle Sertak'ın önüne çıktılar.

Biz de başka bir ev sahibine getirildik ve o bize yiyecek maddesi ve at temin etti. Fakat ona verecek bir şeyimiz olmadığı için, her şeyin en kötüsünü verdi. Batu'nun maiyetiyle birlikte arabanın üzerinde beş hafta müddetle Volga üzerinden seyahat ettik. Ara sıra yoldaşlarım öyle acıktılar ki yanıma ağlayarak gelerek: "Bana öyle geliyor ki asla biraz daha fazla yiyeceğe sahip olamayacağız". Her ne kadar Batu'nun ülkesinde pazarlar varsa da bunlar bizim varamayacağımız kadar uzakta idiler. Atlar üzerinde olmadığımız için, yolları yaya aşmak zorunda idik.

Nihayet içlerinden biri rahip olan birkaç Macar ziyaretimize geldiler ve bunlardan biri bir çok şarkı ezberledi. Diğer Macarlar ona bir papaz gibi davranıyor ve cenaze törenlerine çağırıyorlardı. Bir diğeri bizim ona söylediklerimizi anlayacak kadar gramatik dersi almıştı. Fakat, cevap veremiyordu. Bize kısrak sütü ve bazen de et veren bu adamlar gerçek bir teselli olmuşlardı. Fakat, bunlar benden bazı kitapları bırakmamı istedikleri zaman, büyük acı duydum, çünkü yanımda İncil ve Katolik Kutsal Kitabı'ndan başka kitap kalmamıştı. Sonra onlara dedim ki: "Bize kağıt getirin, burada kaldığımız sürece bir kısmını yazarım". Böyle yaptılar ve onlara bakire kızın duasını ve ölülerin lituryasını yazdım.

Birkaç gün bir Kuman bize arkadaşlık etti ve ayrılırken Latince "Salvete, Domini" sözleriyle vedalaştı. Çok merak ettim ve bu veda sözlerini nereden öğrendiğini sordum. Bana anlattığına göre Macaristan'da biraderlerimiz tarafından vaftiz edilmiş ve bu sözleri onlardan öğrenmişti. Ayrıca, Batu'nun bizim hakkımızda ona çok sualler sorduğunu ve kendisinin de tarikatımızın kuralları hakkında onu bilgilendirdiğini söyledi.

Ben Batu'yu maiyetiyle bir çok defalar at sürerken gördüm. Ailenin bütün büyükleri onunla birlikte giderler. Tahminime göre, hepsi beşyüz kişiyi bulmaz.

Nihayet Haç Kaldırma Bayramı'nda (14 Eylül 1253), babası binbaşı olan zengin bir Moğol yanımıza geldi. Binbaşı onlarda çok büyük bir rütbedir[78]. Dedi ki: "Sizi Möngke Han'a götürmekle görevliyim. Bu yolculuk dört ay sürer ve orası öyle soğuk olur ki taşlar ve ağaçlar soğuktan çatlarlar. Buna katlanıp katlanamayacağınızı düşünün.

Bunun üzerine şöyle cevap verdim: "Tanrı'nın gücüne güvenerek ümit ederim ki diğer insanların katlanabileceklerine biz de katlanırız".

Dedi ki: "Eğer buna katlanamazsanız sizi yolda bırakırım". Cevap verdim: "Bu adil olmazdı, çünkü bizi efendiniz gönderdi. Bu yüzden size güvendiğimiz halde bizi tehlikede bırakamazsınız". Dedi ki: "Her şey yolunda gidecek".

Sonra bütün giysilerimizi inceledi ve gereksiz gördüklerini korumak üzere ev sahibine vermek zorunda kaldık. Ertesi sabah her birimize koyun derisinden bir kürk ve bir pantolon, çizme ve ayakkabı, keçeden çorap ve üstü keçe kaplı başlık getirdiler.

Bayramdan iki gün sonra (16 Eylül 1253) atların üzerinde olarak yola çıktık. Bizden üç kişi için iki yük atı vardı. Buradan doğruca doğuya yolculuk ettik. Bütün bu topraklar ve devamında Kumanlarla akraba olan Kanglılar yaşar. Yolumuzun kuzeyinde Büyük Bulgarya ve güneyinde zikredilen Hazar Denizi vardır.

Volga'dan ayrıldıktan 12 gün sonra, adı Yayık (Ural) olan büyük bir nehire rastladık. Kuzeyden Başkir ülkesinden gelir ve aynı denize (Hazar) dökülür. Başkirler ve Macarlar aynı dili konuşurlar. Bunlar yerleşimi olmayan göçebelerdir. Ülkelerinin batısında Büyük Bulgarya bulunur. Bu ülkeden doğuya doğru kuzeyde doğru dürüst bir yerleşim bölgesi bulunmaz. Dolayısıyla Büyük Bulgarya içinde bir şehir bulunan tek ülkedir.

Başkirlerin bu ülkesinden daha sonra Macarlar denen Hunlar gelmiştir. Bu nedenle buraya Büyük Macaristan (Gross Ungarn) da denir. Isidor, bunların çevik atlarıyla ormanları aştıklarını ve İskender'in vahşi kavimlerin Kafkas dağlarını geçmelerini önlemek istediğini belirtir. O

78 Moğollar her on askere bir baş, her yüz askere bir baş, her bin ve onbin askere bir baş seçerler. *Marko Polo Seyahatnamesi*, I, s. 71.

zamanlarda Mısır'a kadar onlara vergi ödenmekteydi. Bunun dışında Fransa'ya kadar bütün ülkeleri istilâ etmişlerdir ki bugünkü Moğollardan daha güçlü idiler. Valaklar, Bulgarlar ve Vandallar da onlara bağlı idiler.

Şimdi Tuna kıyılarında İstanbul yakınlarında ikamet eden Bulgarlar da Büyük Bulgarlardan neşet etmişlerdir. Başkirlerin komşusu İllaklardır. İllak'ın aslı Blak'tır ama Moğollar "b" telaffuz edemedikleri için böyle söylerler. Bunlardan şimdi ülkede yaşamakta olan Assanlar çıkmıştır. Her ikisi de İllak adını taşırlar. Rusların, Polonyalıların, Bohemyalıların ve Slovenlerin dili, hemen hepsi Hunlarla birlikte yaşamış şimdi de Moğollarla yaşayan Vandalların dili ile aynıdır. Tanrı'nın uzaklardan seslendiği, böyle aptal bir kavme İsa şöyle söylemiştir: "Tanrı'nın emirlerine uymayanları ve henüz bir kavim olmayanları davet etmek isterim ve onları öteki anlayışsız kavimlere karşı tahrik edeceğim". Bu husus Hıristiyanlık inancının kurallarına uymayan bütün kavimler için harfiyen geçerlidir.

Başkirler hakkında burada yazdıklarımı, Moğolların bu ülkeye gelmesinden önce oraya giden Dominikanlardan biliyorum. O zamandan beri Müslüman Bulgarların hâkimiyeti altına girmişler ve halkının çoğu Müslüman olmuştur. Ayrıca kroniklerden de değişik bilgiler edinilebilir. Çünkü İstanbul'un ötesinde bulunan ve şimdi Bulgarya, Valakya ve Slovenya adını taşıyan o eyâletlerin, önceleri Grek eyâletleri olduğu bilinmektedir. Macaristan ise önce Panonya idi.

Böylece Haç Yükseltme Bayramı'ndan Azizler Yortusu'na kadar (14 Eylül-1 Kasım 1253) Kanglı ülkesinde at sürdük. Benim tahminime göre hemen her gün Paris'le Orleans arası bir mesafeyi, bazen biraz daha fazla veya az, atlarımızın gücü nispetinde kat ettik. Bazen günde iki üç kez atlarımızı değiştirdik, bazen herhangi bir kampa rastlamadan yine de iki üç gün yol aldık, ama sonra daha yavaş gitmemiz kanaatine vardık. Yirmi otuz attan en kötülerini yabancı olduğumuz için bize vermişlerdi. En iyilerini bizden önce diğerleri almışlardı. Ben biraz ağır olduğum için, bana nispeten daha kuvvetli bir at düşmüştü. Tabii ki bu hususta itiraz etmeye cesaret edemedim. Şayet cesaret etseydim, tutuklanmış olacaktım, dolayısıyla her kes talihine razı olmalıdır. Bu yüzden çok sıkıntılar çektik, çünkü bir kampa varmadan atlar yorulmaya başlıyorlardı ve onları kırbaçlamak yada malumuzlamak zorunda kalıyorduk. Bunun dışında giysi yüklerimizi diğer yük atlarına naklediyor ve atları da değiştirerek yolumuza devam ediyorduk

Yolculuğun sıkıntıları

Dayanmak zorunda kaldığımız açlık, susuzluk, soğuk ve yorgunluk gibi işkencelerin tasviri mümkün değildir. Çünkü, yiyecek maddesi sadece akşamları vermekteydiler. Sabahları sadece biraz içecek veya darı lapası alıyorduk. Akşamları bir koyunun ön kısmından et suyu ve kaburga yiyorduk. Bu et suyundan içip de tam olarak doyduğumuzda, kendimizi çok kuvvetli hissediyorduk ve bu içecek bana çok pahalı lüks bir şeymiş gibi geliyordu. Cuma günleri akşama kadar midem boş bir şekilde duruyordum. Sonra üzgün ve zorunlu olarak etimizi yiyorduk. Ateş yakamadığımız bazı zamanlarda eti ya yarı pişmiş ya da çiğ olarak yemek zorunda kalıyorduk, çünkü boş bir alanda konakladığımızda veya karanlıkta atlardan indiğimizde, at veya inek tezeği toplayamıyorduk. Seyrek olarak da en iyi ihtimalle dikenlikleri yakma malzemesi olarak kullanıyorduk. Ara sıra yine seyrek olarak ormanların içinde ırmaklar bulunuyordu.

Başlangıçta rehberimiz bizi çok uyarmıştı ve bize kılavuzluk etmekten tiksinti duyuyordu. Fakat, sonraları bizi tanıdıkça, dua etmek için zengin Moğolların çadırlarına götürmeye başladı. Eğer iyi bir tercümanım olsaydı çok şeyler başarabilirdim.

İlk hükümdâr olan ünlü Cengiz Han'ın dört oğlu ve çok sayıda torunu vardır. Bunların hepsi şimdi büyük ordulara sahiptirler, günden güne sayıları çoğalmakta ve bir deniz gibi topraklarını genişletmektedirler. Onlardan bir çoğuna rehberimiz bizi götürdü. Bizim altın, gümüş ya da değerli eşyalar taşımamamız karşısında hayretler içinde kaldılar. Ayrıca, büyük Papa hakkında soruşturarak, söylendiği gibi çok yaşlı olup olmadığını öğrenmek istediler. Onlara, papanın 500 yaşında olduğu söylenmiş. Ayrıca, memleketimizde koyun, öküz ve at bulunup bulunmadığını sordular. Anlamak istemedikleri şey Okyanus'un sınırsız uzunluğu ve genişliği idi.

Azizler Yortusu günü (31 Ekim 1253) şimdiye kadar gittiğimiz doğu yönünden döndük, çünkü halkın iyi bir kısmı güneye doğru göç etmişti. Biz de direkt güneye yöneldik ve istikameti sekiz gün boyunca aralıksız takip ettik. Birkaç step akarsuyunu da geçtik. Bu bölgede Bulan dedikleri ve daha ziyade katıra benzeyen yaban eşekleri gördüm. Kılavuzumuz ve yardımcısı bunlardan avlamak istediler, fakat çok hızlı olduklarından dolayı başaramadılar.

Yedinci gün güneyden önümüzde çok yüksek dağlar belirdi ve adeta sulanmış görüntüsü veren ama ekilmemiş bir ovaya indik. Sekizinci gün Kinçak adında bir Müslüman şehrine vardık. Şehrin hâkimi, rehberimizin önüne bira, taslar ve yiyeceklerle geldi. Moğollara bağlı olan ülkelerde Batu'nun ve Möngke Han'ın elçilerine yiyecek ve içecek sunmak adettir. Yılın bu vaktinde burada insanlar buzlar üzerinde yürürler; bundan bir süre önce Aziz Michael Bayramı'nda (29 Eylül) steplerde don vardı. Ben bu eyâletin adını araştırdım. Fakat, başka bir ülkede olduğumuzdan dolayı bunu bana söyleyemediler, sadece küçük şehrin adını bilmekteydiler. Dağdan büyük bir nehir gelmekteydi. Öyle sanatsal bir yatağı vardı ki bütün bölgeyi sulamaktaydı. Bir denize dökülmüyor, bölgede kayboluyor ve çok sayıda bataklık meydana getiriyordu. Burada ayrıca asma çubukları gördüm ve iki sefer şarap içtim.

Buri[79]'nin ölümü ve bir Alman yerleşim yeri

Ertesi gün dağların yakınındaki başka bir yere geldik. Bu dağ sıraları hakkında bilgi sordum ve Kafkaslar olduğunu anladım. Doğudan batıya doğru, Volga'nın döküldüğü ve bizim de geride bıraktığımız denizin her iki tarafında uzanır. Ayrıca, Buri'nin elinde esir olan Almanların bulunduğu Talas şehrini de sordum. Birader Andreas bana onlardan bahsettiği için, Sertak'ın ve Batu'nun saraylarında onlar hakkında bilgi edinmeye çalışmıştım. Fakat bana sadece hükümdâr Buri'nin aşağıdaki olayda öldürüldüğünü bildirdiler.

Onun iyi bir merası yoktu. Bir gün, sarhoş olduğu sırada adamlarına şöyle bağırdı: "Ben Cengiz Han'ın neslinden olduğum halde, Batu kadar güçlü değil miyim?". O, şüphesiz Batu'nun ya kardeşi ya da yeğeni idi. "Neden Volga nehrinin kıyılarında konaklayamıyorum?".

Bu sözler Batu'ya iletildi. Bunun üzerine Batu, Buri'nin adamlarına yazarak, onu zincire vurup, yanına getirmelerini emretti. Onlar da bu emri yerine getirdiler.

Batu ona, bu sözleri sarf edip etmediğini sordu. Buri inkar etmedi. Bununla birlikte özür dileyerek, o sırada sarhoş olduğunu belirtti. Zira, Moğollar sarhoşlara genellikle hoşgörü ile yaklaşırlar.

Fakat, Batu cevap verdi: "Sarhoşken benim adımı anmaya nasıl cesaret edersin?" ve başını kestirdi.

79 *Câmi' ü't-tevârîh* (I, s. 753)'de adı geçen Çağatay Han'ın torunlarından biri de Buri'dir. Reşidüddîn de bu sayfada Buri'nin Batu Han tarafından öldürülmesini aynı şekilde ifade ediyor.

O Almanlar hakkında Möngke Han'ın sarayına kadar bir şey öğrenemedim. Fakat son olarak zikredilen yerleşim yerinde bana, Talas'ın arkamızda dağların yakınında altı günlük mesafede olduğunu söylediler. Möngke Han'ın sarayına varınca, Möngke Han'ın bu Almanları Batu'nun izniyle doğuya gönderdiğini duydum. Talas'a bir aylık uzaklıkta, adı Bolat olan bu yerde altın çıkarmakta ve silah yapmaktadırlar. Bu nedenle geri dönüş yolculuğumda onları ziyaret etmek istemiştim. Buna rağmen geri dönüşümde onlara sadece 3 günlük mesafe yaklaşabildim. Fakat, bunu bilmiyordum ve bilseydim dahi yolumu çeviremezdim.

Zikredilen yerleşim yerinden ayrılarak, dağlar boyunca doğuya doğru ilerledik. Oradan Möngke Han'ın tâbileri arasına girdik. Bunlar her yerde rehberimizin önünde şarkı söylemekte ve alkış tutmaktaydılar, çünkü o Batu'nun elçisi idi. Tersi durumlarda aynı saygı Batu'nun tâbileri tarafından Möngke Han'ın elçilerine de gösterilmekteydi. Kuşkusuz, Batu'nun adamları kendilerini çok yüksek görürler ve bu gelenekten asla dönmezler.

Birkaç gün sonra, ilk olarak Kara-Hitayların oturdukları dağa vardık ve orada botlarla geçmek zorunda kaldığımız büyük bir nehirle karşılaştık. Nihayet, muhakkak ki işlenmiş bir vadide, duvarları tamamen balçıktan olan ama yıkılmış bir yerleşim yeri gördük. Sonra Ekuiris adında çok küçük bir köye rastladık. İran'a çok uzak olmakla birlikte burada, Farsça konuşan Müslümanlar oturmaktaydı.

Ertesi gün güneye doğru uzanan yüksek dağları geçtikten sonra, çok çekici bir bölgeye vardık. Burada sağımızda dağlar ve solumuzda çevresi yirmibeş günlük mesafe olan bir göl veya deniz (Balkaş Gölü) bulunuyordu. Bütün genişliği boyunca bu bölge, dağlardan gelen ve bu göle dökülen akarsular tarafından (Yedisu) sulanır. Geri dönüşümüzde bu gölün kuzey tarafından geçerken, yüksek dağlarla karşılaştık [Baykal dağları]. Bu bölgede önceleri bir çok yerleşim yeri vardı. Fakat, bunların büyük bir kısmı tahrip edilmiştir. Şimdi bu fevkalâde ülkede Moğollar sürülerini otlatmaktadırlar.

Burada zikredilen bölgede, Kayalık adında büyük bir şehirle karşılaştık. Şehrin pazarı bir çok tüccar tarafından ziyaret edilir. Batu'nun bir kâtibini beklemek zorunda olduğumuz için burada oniki gün dinlendik. Bu kâtip, rehberimizin yardımcısı olup, halletmesi gereken bazı işler için Möngke'nin sarayında kalmıştı. Bu ülke esasında Organum adını taşır ve halkının kendilerine has dili ve yazısı vardır. Fakat şimdi bütün bu sahalar Türkmenler tarafından yurt edilmiştir. Fakat, orada yaşamakta olan Nasturîler, kitaplarını her dilde yazdıkları gibi, ibadetlerini de her dilde yaparlar. Bana söylendiğine göre, Nasturîler bu kavme bu yüzden Organa adını verdiler, çünkü burada çok miktarda ve iyi çalgıcılar bulunur. Ben putperestlere de ilk defa orada rastladım. Bildiğiniz gibi, doğuda bunların bir çok tarikatları mevcuttur.

Nasturîler, Müslümanlar ve Putperestler

Burada her şeyden önce Uygurlar[80] bulunur. Ülkeleri Organum'la sınırdaştır ve doğu istikametindeki dağların ortasında bulunur. Onların bütün şehirlerinde Nasturîler ve Müslümanlar beraber yaşarlar. Uygur kavmi, İran'daki Müslüman şehirlerine kadar yayılmıştır. Kayalık şehrinde üç tane put mabetleri mevcuttur. Ben, onların aptalca bulduğum batıl inançları hakkında bir fikir edinebilmek üzere bu mabetlerden ikisini araştırdım. İlk olarak elinde mürekkeple boyanmış siyah haç taşıyan bir adamla karşılaştım ve onun Hıristiyan olabileceğini tahmin ettim. Çünkü, ne sorduysam bir Hıristiyan gibi cevapladı.

Bu nedenle onunla konuştum: "Neden burada haça gerilmiş bir İsa resmi yok?".

"Böyle bir geleneğimiz yoktur" diye karşılık verdi.

Bunun üzerine bunların Hıristiyan olduklarını ama doğru bilgileri olmadığından haçı unuttuklarını düşündüm. Sunak yeri olarak kullandıkları ve üzerine mum vs. koydukları sandığın arkasında, Aziz Michael'e benzeyen kuşlu bir heykel gördüm. Bunu piskoposlar tutabiliyor ve ondan sonra parmakları bolluğa uzanabiliyordu.

O akşam onlar hakkında daha fazla bir şey öğrenemedim, çünkü Müslümanlar hakkında konuşmayacak kadar onlardan sakınıyorlardı. Bir Müslümanla, dinleri hakkında bir şeyler öğrenmek üzere konuşmak istediğimde, reddettiler. Ertesi gün aybaşı ve Müslümanların Ramazan Bayramı idi. Kaldığım yeri değiştirdim ve başka bir put mabedine götü-

80 Uygurlar, Tienşan'ın kuzey ve güneyinde oturan tanınmış bir Türk kavmidir. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde (I, prg. 151, 152, 177) Ong-Han'ın Kür-Han'a sığınması bahsinde Uygur ve Tangkutların ülkesinden geçtiği zikredilmektedir. Prg. 279'da Uiurtai ve Çanai adlı iki memurun, çöl mıntıkasındaki yerleşme işini düzenlemekle görevli olduklarından bahsedilmektedir (Karş. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 497). Yine prg. 238'de Uygur hükümdârı İdikut'un kendi isteğiyle 1206'da Cengiz Han'a itaat ettiği belirtilmektedir. Moğollar üzerinde kültür ve medeniyet bakımından büyük tesir icra eden Uygurlar, savaşmadan Moğol birliği içerisine alınmışlardır.

rüldüm. Bu insanlar elçileri kendi özel mülklerinde misafir olarak ağırlarlar. Sonunda ben o mabede girdiğimde, orada putperest bir rahip buldum. Her ayın başında mabedlerini açarlar, dinî giysileriyle onu donatırlar, kurbanlık sunarlar, meşaleler yakarlar ve putlara halkın ekmek ve meyvelerinden oluşan sunaklar sunarlar.

İlkönce sizlere putperestlerin genel dinî adetlerini anlatacak ve sonunda kendilerini bir tarikatla diğerlerinden ayıran Uygurlardan bahsedeceğim.

Hepsi dua ederken kuzeye dönerler. Kollarını birleştirdikten sonra, kendilerini yere atıp, diz çöktükten sonra alınlarını ellerinin üzerine koyarlar[81]. Bu yüzden oradaki Nasturîler, dua ederken kollarını birleştirmeyip, ellerini göğüslerinin üzerine doğru uzatırlar. Putperestler mabedlerini doğu-batı istikametine doğru kurarlar. Kuzey tarafında, koronun çıkabileceği bir oda inşa ederler. Mabed dört köşe olduğundan bu oda ortada durur. İçerisine masa büyüklüğünde bir sandık koyarlar. Bunun arkasına güneye doğru bakan büyük put resmini getirirler. Karakurum'da Aziz Christophorus'un resmi büyüklüğünde bir tane görmüştüm. Hitay'dan gelmiş olan bir Nasturî papaz bana, orada iki günlük uzaklıktan görülebilecek kadar büyük bir put resmin bulunduğunu ifade etti. Büyük put resminin etrafına diğer put resimlerini koyarlar, bunların hepsi görkemli bir şekilde altınla bezenmiştir. Sunak masasının üzerine mumlar ve hediyeler koyarlar. Müslümanların aksine kapıların hepsi güneye çevrilmiştir. Bizdeki gibi büyük çanlara sahiptirler. Bunun sebebi muhtemelen doğu Hıristiyanlarının çanı sevmemeleridir. Bu arada Ruslarda ve Casaria Hıristiyanlarında bu tür çanların bulunduğunu belirtmeliyim.

Rahiplerinin hepsi saçlarını ve sakallarını kazırlar. Safran sarısı giysi kuşanırlar ve dazlak olmaya dürüstçe riayet ederler. On veya ikiyüz kişi bir arada yaşarlar. Gündüzleri mabede gittiklerinde, iki sıra koyarak koroya karşı otururlar. Mabedde kaldıkları müddetçe başları açık durur. Alçak sesle okuyarak, sessizliği muhafaza ederler. Karakurum'da bir mabedde onları bu şekilde bulduğum bir defasında, bütün imkanları zorladığım halde konuşturmayı başaramadım. Nerede olurlarsa olsunlar ellerinde bir ip taşırlar. Bu ipin üzerinde yüz ikiyüz küre vardır. Bunlar bizim tespihe benzer. Sürekli şu kelimeleri tekrarlarlar: "On mani battam". İçlerinden birinin bana söylediğine göre bu "Tan-

81 Moğollara Uygur kültürünün tesiri hakkında bk. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 411-416.

rım, sen bilirsin" anlamına gelmekteymiş. Bu dua ile ne kadar sık Tanrı düşünülürse, o kadar mükafat alınırmış[82].

Mabedlerini daima güzel bir köyle ve bu köyü de duvarlarla çevirirler. Güneyinde büyük bir kule bulunur. Buraya toplanarak eğlenirler. Bunun üzerine, bütün binalardan daha yüksek olan ve mabedden de görülebilen bir direk dikerler. Bunlar putperestlerin genel, tasvirleridir. Ben zikredilen mabede girdiğimde, rahibi dış kapının önünde otururken buldum. Traş edilmiş yüzleriyle bana Frankları anımsattılar. Başlarında sarı şapka taşırlar.

Uygurların rahipleri aşağıdaki gibi giysiler taşırlar: Daima dar biçilmiş, safran sarısı pantolon ve üzerinde Franklar gibi kemer. Üst giysilerinin sağ kolunu aşağıya doğru uzatırlar, bu adeta bir ayin elbisesi gibi göğüslerini ve sırtlarını kapatır. Bu nedenle bir diyakonun oruç elbisesine benzer.

Moğollar Uygurların yazısını alıp, kullandılar. Onlar, yukarıdan aşağıta doğru düz bir şekilde yazarlar, sonra soldan sağa doğru başka bir sıra giderler. Bu şekilde de okurlar. Yazı ile doldurulmuş olan bir kağıdı aynı zamanda bir büyü vasıtası olarak da kullanırlar. Böylece, mabedlerinin duvarlarını içinde dualar bulunan bu yapraklarla doldururlar. Möngke Han'ın [Avrupa'ya] yazmış olduğu mektup da Moğol lisanıyla ama Uygur harfleriyle yazılmıştır.

Eski geleneğe göre ölülerini yakarlar ve küllerini de bir piramide defnederler. Mabede girip de büyük ve küçük bütün putlarını ziyaret etmek için rahibin yanına oturduğumda, ona Tanrı olarak neye inandıklarını sordum.

Cevap verdiler: "Biz sadece bir Tanrı'ya inanırız".

Devam ettim: "O'nun maddî mi, manevî mi olduğuna inanıyorsunuz?".

Karşılık verdiler: "Onun manevî olduğuna inanırız".

Tekrar sordum: "Herhangi biz zaman onun insan suretine girmiş olduğuna inanır mısınız?".

82 Manihaizm, kuzeyden gelen Uygurlar arasında ancak 840'dan sonra, yani Uygurların Doğu Türkistan'a gelip yerleşmelerinden sonra kökleşmiş olacaktır. Bununla beraber Uygur ülkesinde Manihaizm, Hıristiyanlık ve Budizm ile yanyana Şamanizm de yaşıyordu. Şamanizmin en ilkel ve önemli kültlerinden biri olan ongon kültünün Uygur Budist rahipleri tarafından Buda tapınaklarına kabul ettirilmiş olduğunu Rubruk'un bu pasajından anlamaktayız. Karş. A. İnan, *a.g.e.*,, s. 7.

"Hiçbir şekilde" dediler.

Bunun üzerine şunları söyledim: "Tanrı'nın bir ve maddî olmadığına inanıyorsanız, niçin ona atfen çok sayıda resimler yapıyorsunuz?. Eğer insan suretinde olmadığına inanıyorsanız, neden onu bir insan veya başka bir canlı suretinde tasvir ediyorsunuz?".

Bu sorulara karşılık şu cevabı verdiler: "Bizim bu resimleri Tanrı olarak kabul ettiğimiz doğru değildir. Daha çok, onlarla ilgili olan husus şudur: Aramızdan zengin birisi öldüğünde oğlu, karısı veya yakın akrabalarından birisi onun bir suretini hazırlar ve buraya koyar. Biz de hatırasına saygı duyarız."

Dedim ki: "Öyleyse, bunu sırf insanlara yağcılık yapmak için bunu yapıyorsunuz".

"Hayır" dediler, "Biz bunu onun anısına yapıyoruz".

Benimle alay etmek için bazı sorular yönelttiler: "Tanrı neredEdir?". Ben tekrar sordum: "Sizin aklınız nerededir?". Onlar: "Vücudumuzdadır?". Bunun üzerine ben: "Vücudun her yerinde, bütünüyle onu yönetmekte ve görülemez değil midir?". Aynı şekilde Tanrı da her yerde, her şeyi yönetmekte olan ruh ve bilgidir". Onlarla daha fazla tartışmak istemekle beraber, tercümanım yorgun olduğunu ve susmamı söyleyerek artık konuşmamayı tercih etti.

Uygurların bu geleneğine Moğollarda da rastlanmaktadır. Onlar da bir Tanrı'ya inanmakla beraber, ölülerine keçeden yapılmış suretler atfederler ve bunları kıymetli bezlerle donatarak bir iki arabaya yerleştirirler. Bu arabaya girmeye hiç kimse cesaret edemez, çünkü bunlar rahiplerin muhafazasında olup, rahipler aynı zamanda kâhindirler ki onlardan daha sonra söz edeceğim. Bu kâhinler daima Möngke Han'ın ve diğer ileri gelenlerin yurtunun önünde yer alırlar. Fakirler kâhinlerle muhatap olamazlar, onlarla sadece Cengiz Han'ın ahfadından olan zenginler mesai yapabilir.

Moğollar arabalarıyla yola çıkmak zorunda olduklarında, bu kâhinler İsrailoğullarının önündeki bulut kümeleri gibi öne çıkarlar. Bu sihirbazlar ordugâh ararlar. Buraya gelince, çadırlarını arabadan alırlar ve bütün kabile onlardan sonra çadırlarını kurar. Ayın ilk günü veya bir şölen gününde daha önce tasvir edilmiş olan suretleri alırlar ve çadırlarına yerleştirirler. Sonra Moğollar gelir ve çadıra girerler, suretlerin önünde eğilerek, saygılarını gösterirler. Fakat, yabancı birine bu çadırlara girmek katiyen yasaktır. Ben bunu bir defasında denemek istediğimde, sert bir şekilde ikaz edilmiştim.

Uygurlardan Büyük Çin'e kadar

Hıristiyan ve Müslümanlarla karışmış olan bu Uygurların inancı, sanıyorum muhtemelen Tanrı inancı hakkındaki çok zengin münakaşalardan ortaya çıkmıştır. Bunlar, önceleri şehirlerde otururken Cengiz Han'ın tabiiyetine giren ilk kavimdir. Cengiz Han kızını onların krallarına vermiştir[83]. Ayrıca Karakurum'u ve etrafında Uygurların ülkeleri bulunan, Kral yada Papaz Johannes'in ve kardeşi Ong'un bütün topraklarını kendi ülkesine katmıştır. Bunlar kuzeydeki meralara sahiptirler, Uygurlar ise güneyde yaşarlar. Moğolların Uygur yazısını kullanmaları ve büyük memuriyetlere onları getirmeleri bundandır. Hemen bütün Nasturîler, onların yazısını okuyabilirler.

Onların ardında doğuya doğru dağlık kesimlerde Tangutlar oturur. Bunlar, Cengiz Han'ı savaşta esir almış olan yiğit savaşçılardır. Barış yapıldıktan sonra onu serbest bırakmışlardır. Fakat, sonra onları da hâkimiyet altına almıştır[84]. Bunların, at gibi kuyrukları bulunan, karınları ve sırtları tüylü çok kuvvetli sığırları vardır. Diğer sığırlardan daha kısa ayaklı olmalarına karşın, daha kuvvetlidirler. Moğolların yurtlarını çeken bu sığırlar, ince, uzun ve kıvrımlı ama sahiplerinin kesmek zorunda kaldıkları boynuzlara sahiptirler. Şarkı söylenmedikçe kendilerini sağdırmazlar. Daha çok kırmızı elbise giyinmiş olan insanları görünce saldıran boğalara benzemektedirler.

Bu kavmin gerisinde Tibetliler oturur. Bunlar kendi insanlarını yiyen ama dindarlıktan kendi barsaklarını deşen bir insan ırkıdırlar. Fakat, bütün kavimler bu yüzden onlardan tiksindiği için, bu adeti bırakmışlardır. Buna rağmen yine de akrabalarının kafataslarından şölenlerde içerek, onları hatırlamak üzere kadehler yaparlar. Bunu bana olayı bizzat görmüş olan birisi anlattı. Ülkelerinde çok miktarda altın bulunur. Birisine altın lâzım olduğunda, yeri altın çıkıncaya kadar kazar, fakat ihtiyacı olduğu kadar alır, geri kalanını yeniden toprağa gömer. Zira, altını bir hazine olarak sandıkta sakladıklarında, Tanrı'nın yerde bu-

83 Cengiz Han, [Al] Altun-Beki adlı kızını, Uygur idikutu (hükümdâr) Barçuk ile evlendirmiştir. Bk. *Câmi' ü't-tevârîh* (I, s. 140).

84 Keza Kazvînî (*Târîh-i Güzide*, İng terc., s. 140) Cengiz Han'ın Hıtay, Hoten, Hazar, Saksın, Bulgar, Kırgız, Alan, Tangut ve Rus kavimlerini hâkimiyeti altına aldığını belirtmektedir. Tangkutlar hakkında daha geniş bilgi için bk. *Câmi' ü't-tevârîh* (I, s. 134-137)

lunan bütün altınları geri alacağına inanırlar. Aralarında çok çirkin olan şahıslara rastladım. Uygurlar bizim gibi orta boyludur. Türk ve Kuman dillerinin köklerinin kaynakları onlarda bulunur.

Tibetlilerin ardından Langa ve Solangalar gelir ki bunların bir elçisini sarayda görmüştüm. Bunlar, her biri altı öküz tarafından çekilen on büyük araba getirmişlerdi. Ufak yaradılışlı ve İspanyollar gibi esmer derilidirler. Üstlerindeki elbise, bir diyakonun dinî kıyafetine benze, sadece kollukları dar olarak biribirine tutturulmuştur. Başlıkları, piskoposlarınkine benzer, sadece ön tarafı arka taraftan daha alçaktır ve bir sivri uçla değil, dört sivri uçla biter. Bu şapkalar, çok sık ve kuvvetli dokumalardan yapılmıştır ve öyle süslenmişlerdir ki güneş altında adeta bir ayna veya boyanmış miğfer gibi parlarlar. Aynı dokumadan yapılmış ve şapkaya dikilmiş olan ekler, her iki taraftan da şakaklarına doğru uzanır. Kışın, bunlar kafadan çıkan iki boynuzu andırırlar. Fazla rüzgâr olduğu zaman, bunları şakaklarını kapatacak şekilde kafanın üstünde birbirine iliklerler. Böylece şapkanın üstünde güzel bir süs gibi dururlar.

Bir elçi bir şehzâdenin otağına girdiğinde, daima elinde dirsek uzunluğunda ve el genişliğinde fildişi bir levha tutar. Elçi, hanla veya şehzâdeyle konuştuğu müddetçe, bu levhaya bakarak söyleyeceklerini okur. Ne sağa sola ne de konuşanların suratına bakar. Bizzat şehzâdenin huzuruna girip çıkarken sadece kendi levhasına bakar.

Bu kavimler Muc (Mançu) tarafında otururlar. Köylerde otururlar ve hayvan ağılları yoktur. Buna rağmen ülkelerinde bir çok büyük-küçük baş hayvan sürüleri bulunur. Fakat, hiç kimse hayvanları gütmez. Biraz hayvana ihtiyacı olan kimse bir tepeye çıkarak bağırır. Bu ses üzerine her taraftan hayvanlar koşarak gelir, adeta evcil hayvanlar gibi. Ülkelerine bir elçi ya da yabancı geldiğinde, onu bir odaya koyarak, işini bitirinceye kadar bütün ihtiyaçlarını temin ederler. Bir yabancı arazide yürüdüğünde, onu sezen hayvanlar kaçarak vahşileşirler.

Buradan sonra eskiden halkına Serer adı verilen Büyük Hitay (Büyük Çin) gelir. En iyi ipekler oradan gelir ve onlar buna serici derler. Halk Serer adını, bir şehirden alır. Tesadüfen bir kaynaktan, onların bir şehrinde duvarların gümüş ve savunma kulesinin altından olduğunu öğrendim. Bu ülke bir çok eyâletlerden müteşekkildir, ama şimdiye kadar bir kısmı henüz Moğollar tarafından zapt edilmemiştir. Burası ile Hindistan arasında bir deniz vardır.

Bu Çinliler küçük insanlardır. Nefes alırken çoğunlukla burundan solurlar. Bütün şarklılarla ortak olarak gözleri dar bir açılıma sahiptir. Bütün sanatlarda çok ustadırlar. Hekimleri otların iyileştirici gücünü çok iyi bilirler ve hastanın tansiyonunu da mükemmel tespit ederler. İdrar muayenesinden hiç anlamazlar. Ben bunu sadece duydum. Onlardan bir çoğu Karakurum'da yaşar. Bunlardan başka, oğulun babanın mesleğini icra etmek mecburiyetinde olması da gelenektir. Bu yüzden yüksek vergiler öderler. Moğollara günlük olarak, 1.500 yaskot verirler. Bir yaskot 10 mark ağırlığında bir gümüş parçasıdır. Böylece günde 15.000 mark vermiş olurlar, bunun dışında ipek bezler, yiyecek maddeleri ve diğer hizmetler hesap edilmemiştir.

Bütün bu kavimler Kafkas dağlarında yaşarlar, ancak sadece İskitya'nın güneyinden kuzeyde Okyanus'un doğusuna kadar olan bölgede Moğol göçebeleri yaşamaktadır. Bunların hepsi [Moğollara] tâbidirler. Putperest olup, bir çok Tanrı'nın varlığını hayal ederler. Bazen insanları Tanrı'lığa yükseltirler ve bizim yazarların yaptığı gibi Tanrı jeneolojisi tertip ederler.

Nasturîler bu memlekette bilinmezler. Kendi lituryalarını konuşurlar ve Suriye lisanında olan kutsal kitaplarını anlamazlar. Böylece bizim yaptığımız gibi şarkı söylemek için manastıra giderler ama gramatik bilmezler ve ayrıca çok ahlaksızdırlar. Her şeyden önce vurguncu ve ayyaştırlar. Onlardan Moğollarla beraber yaşamakta olan bazıları, bunlar gibi çok karıya sahiptirler[85]. Kiliseye girmek istediklerinde Müslümanlar gibi alt uzuvlarını yıkarlar (abdest alırlar). Ayrıca Müslümanlar gibi Cumaları et yerler[86]. Bir piskopos elli yılda bir defa bile seyrek de olsa oraya [Kudüs] gitmez. Beşikteki oğlanları papazlara takdis ettirirler. Öte yandan onlarda hemen her erkek papaz sayılır. Buna rağmen daha sonra babaların istediğinin tam tersiyle evlenirler. İlk karılarının ölümünden sonra ikinci bir karıyla evlenirler, çünkü bizzat papazlar da böyle yaparlar. Simonisttirler, zira parasız takdis ayini icra etmezler. Tek kaygıları karıları ve çocuklarıdır, çünkü gözlerini dini yaymaya değil, sadece kendi çevrelerine dikerler. Böylece onlardan sadece bazıları Moğolların çocuklarına mürebbiyelik yaparlar, muhtemelen İncil'i ve

---

85 Çok kadın alma Moğollarda çok yaygın bir adetti, fakat birinci kadın daha büyük sayılırdı. *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 77.

86 Hem Budistler hem de Hıristiyanlar, Müslümanların amansız düşmanı idiler. Bununla beraber Rubruk'un da belirttiği gibi Nasturîler, Cuma'yı kutsal sayarak ve abdest alarak. Müslümanları taklit ediyorlardı. Bu düşmanlığın sebebi ise aslında dinden ziyade ticari menfaatlere veya devlet memuriyetlerine sahip olma rekabetine dayanmaktaydı. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. s. 414.

imanı öğretirler. Fakat, bunlar kötü hayat şartları ve hırslarının yüzünden Hıristiyanlık dinine yabancılaştırırlar, çünkü Moğolların ve bizzat Tuinlerin putperest yaşam tarzları onları da etkilemiştir.

Entrikalar ve Güyük Han'ın sonu

Aziz Andreas Bayramı'nda (30 Kasım 1253) bu şehirden ayrıldık ve üç mil uzaklıktaki tamamen Nasturîler tarafından meskun bir yerleşim yerine geldik. Kiliselerine girdik ve coşku ile bağırarak "Salve Regina" ilâhisini okuduk. Uzun zamandır bir kilise görmemiştik. Müteakip üç günde bu eyâletin sonuna geldik. Burası bize adeta bir okyanus gibi gelen kenarına tekabül ediyordu. Ortasında bir ada gördük. Yoldaşım kıyıya giderek, suyu tatmak üzere naylon bir mendil çıkardı. Biraz tuzlu olmakla beraber içilebilirdi.

Yüksek dağların arasında ortada güneydoğu istikametinde bir vadi çıktı. Orada yüksek dağların arasında içinden bir ırmak çıkan ve vadi boyunca ilerleyerek, başka bir göle dökülen büyük bir göl vardı. Burada vadide öyle bir rüzgâr eser ki ancak büyük tehlikeler altında geçilebilir, rüzgâr adeta insanı göle sürükler.

Dağların üzerinden yolumuz bizi yeniden kuzeye yöneltti. Dağlar henüz karlarla kaplıydı ve çevresi de aynı şekilde karlıydı. Aziz Nikolaus Bayramı'nda (6 Aralık 1253), seyahatimizi hızlandırmaya başladık, çünkü bu sıralarda buralarda elçilere hizmet için kurulmuş olan ve Cam adı verilen, birbirinden bir günlük uzaklıktaki posta istasyonlarından başka kimse bulunmazdı. Dağın üzerinde bir çok yerde yollar dardır. Bunun dışında otlaklar seyrek ve kıttır. Böylece sabah ile akşam arası iki posta istasyonuna rastladık. İki yolculuk gününü bir yaptık ve gündüzden daha çok geceleyin yol aldık. Çok soğuk olduğu için, bize kılları dışa dönük keçi postu verdiler.

Akşamın geç vaktinde İsa'nın doğumundan önceki ikinci Pazar günü (13 Aralık 1253) korkunç bir kayalığın dar geçidinden geçtik. Burada kılavuzumuz, kötü ruhları kovmak üzere dua etmem için yalvardı. Bu kötü ruhlar, insanları aniden kaçırıyorlarmış. Sonra kaçırılanların ne oldukları bilinmiyormuş. Bazen sadece atları alıp, insanları rahatsız etmezlermiş. Buna karşılık başka bir kez insanların giysilerini parçalayıp, atların arkasında yakarlarmış. Ve buna benzer olaylar orada sıkça vuku bulurmuş. Böylece yüksek sesle "Credo in unum Deum" ilâhisini okuduk ve Tanrı'nın inayetiyle vukuatsız olarak bu yerden geçtik.

Bu böyle tehlikesizce atlatıldığı sırada, kendilerine başlarında taşıyacakları böyle bir muhafaza duası yazmamı rica ettiler. Fakat be onlara şöyle söyledim: "Size bu duayı öğreterek kalplerinizde taşımanızı sağlayacağım, böylece ruhunuz ve bedeniniz sonsuza kadar korunacaktır". Fakat ben bunu öğretmek istediğim her seferinde, tercümanım beni susturdu. Bu yüzden onlara "Credo in Deum" ve "Pater noster"'i yazdım ve şunları açıkladım: "Burada insanın Tanrı'ya nasıl inanması gerektiği ve ondan istemek için etmesi gereken dua yazılıdır. Bu nedenle anlamasanız dahi bu sözlere kuvvetle inanın ve Tanrı'dan dileyin. O, burada yazılı olanları yapacaktır. İsa da bunları bizzat kendi ağzıyla havarilerine öğretmiştir". Bunun onları kurtarmasını dilerim. Başka türlü bir şeyler yapmak istemiştim, çünkü böyle bir tercümanla öğretmek hem tehlikeli hem de imkansızdı, zira kendisi bile bunları anlamıyordu.

Sonra Güyük Han'ın kampının bulunduğu bir alana geldik. Bu bölge aslında Papaz Johannes'in halkı olan Naymanlara aitti. Bu kamptan şimdi değil geri dönüşümde bir şeyler gördüm. Fakat, şimdi sizlere akrabaları, oğulları ve karılarıyla duçar kaldığı akibetten bahsedeceğim.

Güyük Han'ın ölümünden sonra Batu, Möngke Han'ın büyük han olmasını istedi. Güyük'ün ölümü hakkında sağlam bilgilere sahip değilim[87]. Birader Andreas, onun çok tesirli bir zehirle öldürüldüğünü ve bunu Batu'nun tertip etmiş olduğunu sanmıştır. Bana bu olay başka türlü anlatıldı. Güyük, tabiiyetini bildirmek üzere Batu'nun yanına gelmesini emretmiş. Batu da büyük bir sefere çıkmış. Fakat, kendisi ve adamları namına korkuya kapıldığı için, Siban adındaki kardeşini önden göndermiş. Bu Güyük'ün yanına geldiğinde ve ona bir tas sunmak istediğinde ikisi arasında büyük bir kavga olmuş ve biri birilerini öldürmüşler. Bu Siban'ın dul karısı bizi bir gün yanında misafir etti. Biz onun çadırına giderek onu takdis ettik ve dua okuduk. Güyük, Batu'nun gayretiyle büyük han seçildi. Bu olaylar aslında birader Andreas'ın buraya geldiği sıralarda cereyan etmiştir.

Güyük'ün Şiramun adında bir kardeşi vardı. Bu, Güyük'ün dul karısı ve vasallarıyla beraber, yanında kalabalık maiyeti olduğu halde, Möngke Han'a biat etmek üzere yola çıktı. Fakat, aslında onu öldürmeyi ve büyün ordugâhını yağmalamayı planlamaktaydı. Möngke'nin

87 Reşîdüddîn, Güyük Han'ın Semerkand hududlarına geldiğinde hasta olduğunu ve bir müddet sonra vefat ettiğini belirtiyor. *Câmi' ü't-tevârîh* (II, s. 809).

yakınlarına iki üç günlük uzaklığa vardığında, arabasının dingili kırılıp kaldı. Bunun tamiri sürmekteyken, Möngke'nin adamlarından birisi gelip tamirciye yardım etti. Tamirci bu arada ona seferin asıl sebebini ve Şiramun'un gayesini açıkladı. Bu adam biraz uzaklaşıp, aceleyle at tavlasına gitti ve en kuvvetli atı alarak oradan uzaklaştı. Gece gündüz yol alarak, Möngke'nin kampına ulaştı ve işittiklerini ona iletti. Möngke, derhal adamlarını topladı ve kimsenin girmeyeceği şekilde ordugâhının etrafına onları dört sıra halinde yerleştirdi. Diğerlerini Şiramun'a karşı gönderdi. Planlarının açığa çıktığından haberi olmayan Şiramun esir alındı ve adamlarıyla birlikte Kampa götürüldü.

Möngke, kafasındaki düşünceleri onun yüzüne karşı söyleyince, kabul etti. Bunun üzerine öldürüldü[88]. Onunla beraber Güyük'ün en büyük oğlu[89] ve 300 ileri gelen Moğol da katledildi. İtirafa zorlanmak için kadınlar da yanan odunlarla dövüldüler. Sonra itiraf edince de idam edildiler. Sadece Güyük'ün çok küçük olan bir oğlu, bu planlarla bir ilişiği bulunmadığından sağ bırakıldı. Babasının bütün ordugâhı, adamları ve hayvanlarıyla beraber ona bırakıldı[90]. Geri dönüşümüzde ona rastladık, fakat rehberimiz oraya bir saygı ziyareti yapmaya cesaret edemedi. "Kavimlerin prensesi orada üzgün oturmakta, fakat teselli için kimse bulunmamaktaydı"[91].

Möngke Han'ın karargâhına varışımız

Daima kuzeye doğru giderek, yeniden bir dağa tırmandık. Aziz Stephan günü (26 Aralık 1253), önümüzde tıpkı bir deniz uzanan büyük bir ova çıktı ki en ufak bir engebe görünmüyordu. Aziz Havari Johannes Bayramı'nın akşamının öncesi (27 Aralık 1253) büyük hükümdârın kampıyla karşılaştık.

Buraya beş günlük mesafe kadar yaklaştığımızda, gecelediğimiz posta istasyonu reisi Cam, kampın çevresinden bir yol tutmamızı, bununla birlikte gelecek onbeş gün yorulabileceğimizi belirtti. O, bize benim de yaptığım gibi, Onan-Kerulen'e doğru gitmemizi söyledi. Onların bu ana vatanlarında Cengiz Han'ın kampı bulunur. Diğerleri, onun bunu aslında bize kendi güçlü bölgelerini göstermek için önerdiğini sandılar. Ülkelerine gelen ve kendilerine tabi olmayan yabancıları genellikle böyle yaparlarmış. Kılavuzumuz bu yoldan seyahat edebileceğimizi kabule, binbir güçlükle razı oldu. Bu ağız kavgası sabahın geç saatlerinden, dokuzuncu saate kadar devam etti.

Bu yol üzerinde, Kayalık'da beklemek zorunda kaldığımız kâtip de, Batu'dan Möngke Han'a giden mektupta, bizim Sertak'dan Müslümanlara karşı yardım için bir ordu ve muhtelif yardımlar talep ettiğimizin yazılı olduğunu söyledi. Bu hususta çok şaşırdım ve üzüldüm; zira [Avrupa'dan] yazılan mektubun muhtevasını ve böyle bir talebin olmadığını biliyordum. Daha ziyade bu mektupta, Hıristiyanlığın dostu ve haçın düşmanlarının düşmanı olunması arzu edilmekteydi. Ayrıca ben, Ermeni tercümanların Müslümanlara karşı büyük kin beslediklerini de bilmekteyim. Bu nedenle onların mektubun muhtevasını kendi düşüncelerine göre çevirdiklerinden korktum. Fakat susarak buna mukabil bir şey söylemedim, çünkü Batu'nun sözlerine karşı gelmekten çekindim.

Böylece zikredilen gün Möngke Han'ın kampına geldik. Bize verdikleri yurt, eşyalarımızı koyamayacağımız ve içinde ateş yakamayacağımız kadar küçük olduğundan rehberimiz, daha büyük bir yurt istedi. Bir çokları bizi ziyaret etti ve uzun ve ağzı dar kaplar içinde, en iyi şaraptan farkı olmayan pirinçten yapılmış içkiler getirdiler. Bu içkilerde sadece şarabın nefis kokusu eksikti.

Davet edildik ve içeri girince niyetimizden sual edildi. Bunun üzerine cevap verdim: "Biz Sertak'ın Hıristiyan olduğunu duyduk. Onun yanına gittik. Fransa Kralı ona, bizim vasıtamızla mühürlü bir mektup gönderdi. Sertak bizi babasına ve o da buraya gönderdi. Bunun sebebini herhalde bildirmiştir".

Sonra, bizim onlarla bir barış yapmak isteyip istemediğimizi sordular. Karşılık verdim: "Kralımız bu mektubu Sertak'a onun Hıristiyan olduğuna inandığı için gönderdi. Eğer Hıristiyan olmadığını bilseydi, asla böyle bir mektup yazmazdı. Sonuçta barışla ilgili bir husus varsa, onun size asla haksız bir teklif yapmayacağını temin ederim. Eğer, sizin ona veya halkına karşı savaş açmanızı gerektiren bir icraata başlamışsa, adil bir hükümdâr olarak barışı sağlamak için çabalayacak ve kendisini suçlayacaktır. Fakat, siz ona veya halkına karşı savaş açarsanız, adaletli Tanrı'nın bizimle birlikte olmasını temenni ederiz".

88 Karamuran nehrine atılarak cezalandırılmıştır. Bk. *Câmi' ü't-tevârîh*, I, s. 625; karş. Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, IV, neşr. Abbâs Zeryâb, Tahran 1358 hş., s. 875.

89 Güyük'ün en büyük oğlu Hoca-Oğul olup, annesi bir Merkit kızı olan Oğul-Kaymış'dır. Bk. *Câmi' ü't-tevârîh* (I, s. 622)

90 Barthold'un tesbitine göre (*Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 524) herhalde Güyük Han'ın torunu olan bu çocuk, daha sonraları Kaydu Han'ın yanında vazifelendirilen Naku'nun oğlu Kanat olmalıdır.

91 Yeremya, İlâhiler I, 1-2.

Bunun üzerine şaşırdılar ve tekrar sordular: "Eğer barış yapmak için gelmediyseniz, niçin geldiniz?". Çünkü onlar, bütün dünyanın kendileriyle barış yapmak istediği konusunda bir önyargıya sahiptiler. Şayet bana izin verilseydi, bütün gücümle onlara karşı savaş için va'z ederdim. Ama, Batu'nun mektubunun aksine olmasın diye gelişimin gerçek sebebini onlara açık olarak anlatmadım. Bu yüzden gelişimin sebebini, sadece onun bizzat yollamasıyla temellendirdim.

Ertesi gün saraya götürüldük. Evimdeki gibi yalınayak gidebileceğim kanaatinde olduğum için, sandaletlerimi bırakmıştım. Sarayın önünde duran adam, Han'ın sarayından bir ok atımı mesafede atına bindi. Burada atlar ve uşaklar geri çekildiler. Biz indiğimizde ve rehberimiz Han'ın otağına girdiğinde, tarikatımızı tanıyan bir Macar genci belirdi. etrafımızı özellikle yalınayak olduğumuz için bizi hayretle süzen adamlar çevirdiler. Bize ayaklarımızı kullanıp kullanmayacağımızı sordular, çünkü adamların ima ettiği gibi, neredeyse ayaklarımızı kaybetmek üzereydik. Macar, onlara bunun sebebini ve tarikatımızın usullerini anlattı.

O sırada bir Nasturî Hıristiyanı olan naib belirdi. Burada her şey onun tavsiyesi üzerine cereyan ederdi. Bizi şöyle bir süzdü, Macar'ı çağırdı ve ona bazı sorular sordu. Sonra çadırımıza geri dönmemiz bildirildi.

Bir Hıristiyan kilisesinde Keşiş Sergius

Kaldığımız yerin geri dönüş yolunda sarayın doğu kesiminde bir Moğol oku atımı uzaklıkta, üzerinde haç bulunan bir kilise fark ettim. Bu nedenle çok sevindim. Bunun bir Hıristiyan kilisesi olduğunu kabul ederek, büyük bir güvenle içeri girdim ve hemen çok güzel bir sunak gördüm. Altınla bezenmiş bir bezde, Kutsal Belde'nin, Kutsal Bakire'nin, Vaftizci Yahya'nın ve iki meleğin resimleri çiziliydi. Vücutların ve giysilerin kenarları incilerle kaplanmıştı. Ayrıca orada köşede ve ortada gümüşten olan ve mücevherlerle bezenmiş haçlar ve sayısız kilise eşyası vardı. Sunak masasının önünde bir yağ lambası yanıyordu ve üzerinde dört ışık vardı. Orada bir Ermeni keşiş oturmaktaydı. Esmer ve cılız görünüşlü bu adam, dizlerinin altına kadar uzanan kaba giysiler giymekteydi. Bunun üzerinde keçe ile kaplanmış ipek bir manto ve altında demirden bir kemer taşımaktaydı.

İçeri girip de rahibi selâmlamadan önce, yere uzanarak "Ave regina Coelarum"u söylemeye başladık. Rahip kalkarak bizimle beraber dua etti. Sonra onu selâmlayıp, yanına oturduk. Önünde küçük bir mangal vardı. Ona buraya gelişimizin hikâyesini anlattık. Bizimle cesaretle ve etkili bir şekilde konuştu, bütün insanlardan yüce olan Tanrı'nın elçileri olarak bizi, samimi şekilde uyardı. Sonra kendisinden anlattı. Bizden bir ay önce buraya geldiğini aslında Kudüs civarında oturduğunu, orada Tanrı'nın kendisine üç kez görünerek Moğol hükümdârına gitmesini istediğini belirtti. Fakat o bu uyarıları dikkate almayınca, Tanrı'nın onu yere fırlatarak , adeta gitmezse öleceğini hissettiğini ekledi. Möngke Han'a, Hıristiyan olduğu takdirde bütün dünyaya hâkim olabileceğini, Frank kralının ve papanın da sözünü dinleyeceklerini söylemiş. Bana da aynı şeyleri Möngke Han'a söylememi teklif etti.

Bunun üzerine karşılık verdim: "Sevgili birader, Hıristiyan olmasını memnuniyetle isterim. Zaten gelişimin sebebi de bunu bütün her kese vaaz etmektir. Ayrıca Frank kralının ve papanın çok sevineceklerini ve kendisini bir birader ve arkadaş olarak göreceklerini temin ederim. Fakat, onların diğer kavimler gibi tâbi olmak istediklerini ve vergi vereceklerini söyleyemem. Bunu yaparsam kendi inançlarıma aykırı konuşmuş olurum". Bunun üzerine sustu.

Nihayet kaldığımız yere döndük. Meskenimiz çok soğuktu. Bugün hiçbir şey yememiş olduğumuz için, az miktarda et pişirdik, et suyu ile darı çorbası hazırladık. Rehberimiz ve yoldaşları bu sırada sarayda içip sarhoş oldular. Bizimle çok az ilgilenildi.

Bizim bundan haberimiz olmadığından, o sırada Vatatzes'in saraydaki elçileri bizimle kaldılar. Sabah erkenden saraydan adamlar kalkmamız için çağırdılar. Fakat ben, yalınayak onlarla birlikte o elçilerin çadırına doğru kısa bir müddet yürüdüm. Onlara bizi tanıyıp, tanımadıklarını sordular. Bizim tarikatımızı ve yoldaşımı tanıyan bir Grek şövalye bütün arkadaşlarıyla birlikte bizim hakkımızda iyi şahitlik yaptı. Bu adam yoldaşımı, hemşehrimiz Thomas gibi Vatatzes'in sarayında görmüştü ve oradan tanıyordu. Bunun üzerine [Moğollar] Vatatzes'le savaşta mı barışta mı olduğumuzu sordular. "Ne savaş ne barış" karşılığını verdim.

Bunun nasıl bir şey olduğunu öğrenmek istediler. Cevap verdim: "Bu ülkeler komşu olmadıklarından ve biri birine uzak bulunduklarından, ortak bir şeyleri yoktur". Vatatzes'in elçisi de [Avrupa'nın] Vatat-

zes'le barış içinde olduğunu belirtti. Bu cevap beni dikkatli olmaya zorladı ve daha fazla konuşmaya katılmadım.

O sabah parmaklarımın uçları üşüdü ve daha fazla yalınayak yürüyemedim. Buralarda soğuk gerçekten çok acı. Soğumaya bir başladı mı Mayıs'a kadar sona ermez, Mayıs'ın ortalarına kadar da sabahları devam eder. Güneşin kuvvetiyle gündüzleri çözülmeye başlar. Kışın hiç sıcak hava olmaz, aksine esen rüzgârla birlikte don daha da şiddetlenir. Eğer rüzgâr oralarda bizdeki gibi şiddetli esseydi, hiç kimse yaşayamazdı. Nisan'a kadar hava genellikle her zaman sakindir. Sonra rüzgâr başlar. Bizim orada bulunduğumuz sırada, doğudan esen rüzgârın soğuğuyla birlikte, çok miktarda hayvan öldü. Kışın çok az kar yağar, fakat Nisan sonunda öyle şiddetli yağdı ki Karakurum'un bütün yolları, ancak arabayla geçilebilecek hale geldi. Orada bize ilk defa koyun derisi ve keçeden pantolon ve ayakkabı getirdiler. Yoldaşım ve tercüman bu giysileri kendilerine aldılar. Ben şahsen bunlara ihtiyacım olmayacağını, çünkü Batu'nun yanında almış olduğum keçeden ceketin yeterli olacağını düşünüyordum.

Suçsuz Çocukcağız Bayramı'ndan sekiz gün sonra (4 Ocak 1253) saraya götürüldük.

Möngke Han'ın huzurunda

Hıristiyan olduklarını bilmediğim Nasturîler geldi. Bize, hangi tarafa doğru dönerek dua ettiğimizi sordular. Dedim ki: "Doğuya doğru". Bu soruyu, rehberimizin tavsiyesi üzerine sakallarımızı kestiğimiz için sormuşlardı. Sakallarımızı kendi ülkemizdeki adetlere de uygun olarak Han'ın önüne çıkmak için kesmiştik. Bu yüzden bizi putperest sanmışlar ve imtihan etmek İncil'den bazı şeyler anlattırdılar. Sonra, Han'ın karşısında kendi adetlerimize göre mi, onların adetlerine göre mi davranmak istediğimizi sordular.

Şöyle izah ettim: "Biz Tanrı'nın hizmetine adanmış rahipleriz. Bizim ülkemizde hükümdârlar, ruhanîlerin önlerinde diz çökmesini talep etmezler. Ayrıca biz, Tanrı'ya olan sevgimizden ötürü onun önünde eğiliriz. Bizler uzaklardan geldik. Eğer size de uygun gelirse, başlarken bizi çok uzaklardan buraya kadar sağ salim getiren Tanrı'nın methiyesini okuyalım. Sonra, Tanrı'ya hizmet ve saygıya karşı olmayan fiiller müstesna, efendinizin hoşuna giden şeyleri yaparız".

Bunun üzerine efendilerinin yurtuna gittiler ve benim sözlerimi ona ilettiler. Bunlar Han'ın hoşuna gitti. Böylece çadırın girişine götürüldük. Keçeden halı yukarı kaldırılmıştı. O sırada yılbaşı günleri olduğu için şu ilâhiyi söylemeye başladık:

"A solis ortus cardine
et usque terrae limitem
Christum canamus principem
Natum maria virgine."

"Güneşin başlangıcından
ve dünyanın sonuna kadar
Bakire Meryem'in oğlu,
Prens İsa, izin ver
ilâhi söyleyelim."

Biz bu ilâhiyi söyledikten sonra, bacaklarımız, göğsümüz, kollarımız her yerimiz, bıçak taşıyıp, taşımadığımız konusunda arandı. Tercümanı, kemerini hançeriyle birlikte çıkararak kapıcıya emanet etmesi için zorladılar. Bundan sonra içeriye girdik. Girişte bir sıra kısrak sütü vardı ve tercüman bunların yanında duruyordu. Bize, kadınların önündeki taburenin üstünde yer almamız söylendi. Yurtun içerisi tamamen altınla bezenmişti. Ortada küçük bir ocakta, dikenlikler, kökler ve orada çok miktarda bulunan öküz tezekleri ile beslenen ateş yanmaktaydı.

Möngke Han, üzerinde benekli, parlak ve köpek balığı derisine benzeyen bir giysi olduğu halde tahtta oturmaktaydı. Orta simalı, basık burunlu 45 yaşlarında bir adamdı. Yanında diğer küçük çocuklarla beraber genç bir kadın ve henüz buluğ çağına ermiş ama çirkin görünüşlü kızı Cirina vardı. Bu yurtu aslında onun çok sevdiği ve kendisine bu kızı doğuran Hıristiyan bir kadına aitti. Sonra Han, kendisine genç bir eş almış, fakat bu kız, ilk önce annesine ait olan bu evin bayan efendisi olarak kalmıştır.

Bize; şarap, terracina (pirinç içkisi), karakosmos (açık kımız) ve bal içkilerinden hangisinden içmek istediğimizi sordu. Bu dört içkiyi Kışın kullanırlar. Karşılık verdim: "Efendim, biz içkiyle kendisini eğlendiren insanlar değiliz. Sizin bize lütfedeceğiniz yeterlidir". Bunun üzerine pirinç içkisinden içmemizi istedi ve ben bundan biraz tattım. Açık bir rengi vardır ve beyaz şarap tadındadır. Bir talihsizlik eseri tercümanımız sakilerin önünde durduğu için, ona bol miktarda verdiler ve kısa sürede sarhoş oldu. Sonra Han, doğan ve diğer kuşların getirtilmesini

emretti ve onları elinin üzerine koydu. Uzun bir süre sonra konuşmamı buyurdu. Şimdi dizlerimizi çökmeli idik. Bir tercümanı vardı. Ben bunun Nasturî Hıristiyanı olduğunu bilmiyordum. Bizim de bir tercümanımız vardı ama sarhoş olduğu belliydi.

Konuşmaya başladım: "Çok uzak ülkelerden gelip, Möngke Han'ı görmemizi nasip eden ve ona dünya üzerinde güç veren Tanrı'yı överek, şükredelim. Hz. İsa'dan, ona uzun ve mutlu bir ömür vermesini dileriz". [Moğollar], doğrusu onun hayatı hakkında dua işitmek istemekteydiler.

Sonra ona şöyle söyledim: "Efendim, biz Sertak'ın bir Hıristiyan olduğunu duyduk. Bunu işiten bütün Hıristiyanlar, özellikle de hükümdârımız Fransa kralı çok sevindi. Bu nedenle onu ziyaret ettik ve ona kralımızdan bir mektup ilettik. Bu mektupta barış için sözler ve bizim hakkımızda bilgiler bulunmaktaydı. Kralımız ona ayrıca, ülkesinde ikamet etmek üzere bize müsaade etmesini de teklif etmekteydi. Zira bizim vazifemiz, Tanrı'nın buyruklarına göre yaşamayı insanlara öğretmektir. Sertak ise bizi babası Batu'ya, o da sizin huzurunuza buraya gönderdi. Tanrı, dünya yüzünde sizlere büyük güç vermiştir. Biz yüksek hâkimiyetinizden, ülkenizde kalabilmeyi ve böylece size, eşlerinize ve çocuklarınıza dinî hizmet ifa etmeyi dileriz. Bizim size armağan edecek ne altınımız, ne gümüşümüz ne de mücevherimiz vardır. Biz sadece kendi şahsımıza sahibiz ve sizin için sadece Tanrı'ya hizmet ve dua edebiliriz. En azından soğuklar geçinceye kadar burada kalmamıza izin verin. Zira yoldaşım, müteakip bir yolculukta hayatî tehlikeye maruz kalabilecek kadar zayıftır". Yoldaşım, daha önce hastalığı hakkında bilgi vermiş ve burada kalmak için izin almamı istemişti. Gerçekten de Möngke Han ikamet müsaadesi vermediği takdirde, Batu'ya geri dönmek mecburiyetinde olduğumuzu bilmekteydik.

"Güneşin ışıkları gibi, ışınlarınız her tarafa yayılmaktadır" diye cevap verdi Möngke Han, "Batu'nun ve benim kudretimiz yayılmaktadır. Bu nedenle sizin altın ve gümüşlerinize ihtiyacımız yoktur". O zamana kadar tercümanın söylediklerini anlıyordum, fakat o andan itibaren başka hiçbir cümle anlayamadım; çünkü sarhoşluğu son raddeye ulaşmıştı. Möngke Han da bana biraz sarhoşmuş gibi geldi. Bununla birlikte sustum, zira önce Sertak" gidip, sonra kendisine gelmemi yanlış anladığı hissine kapılmıştım.

Tercümanın işinde başarısız kaldığını fark edince sustum ve sadece, altın ve gümüşten bahsettiğim için kızmamasını temenni ettim.

Özellikle böyle şeylere ihtiyacı olduğunu veya bizden isteyeceğini iddia etmemiştim. Bize ona yalnızca dünyevî ve uhrevî hediyeler vermek fırsatı düşmüştü.

Şimdi ayağa kalkmaya ve yeniden yerlerimizi almaya davet etti. Kısa bir süre sonra vedalaştık ve dışarıya çıktık. Kâtibi ve kızlarından birini eğitmekte olan tercüman bizi izlediler. Bize, Fransa hakkında, çok koyun, at ve öküz olup olmadığı gibi bir çok sorular sordular. Bu sorular onların adeta üzerimize yürüyerek, elimizdeki her şeyi alacakları kanaatini uyandırıyordu. Öfkemi bastırabilmek için gerçekten de kendime hâkim olmam gerekiyordu. Sonunda "Orada, yolunuz bir gün düştüğü takdirde görebileceğiniz bir çok iyi şeyler vardır" dedim.

Bunun üzerine bizimle ilgilenecek bir adam tayin ettiler. Bu bir keşişti ve biz onu ziyaret ettik. Kalacak yerimizi bulmak üzere ondan ayrılırken, tercüman yanımıza geldi ve şunları anlattı: "Möngke Han sizlere acıdı ve iki ay burada kalmanıza izin verdi. O zaman en kötü soğuklar geçmiş olacak. Buradan on günlük uzaklıkta Karakurum adlı güzel bir şehrin olduğunu bildirmemi söyledi. Eğer oraya gitmek isterseniz, sizin bütün yiyecek ihtiyacınızı temin edecek. Burada kalmakta da serbestsiniz. Bu durumda da her ihtiyacınız karşılanacak. Ayrıca, saray maiyeti ile birlikte at sürmeniz için çok çaba gösterilecek.

Ona cevap verdim: "Tanrı Möngke Han'ı korusun ve ona bereketli ve uzun ömür versin. Biz burada bu keşişe rastladık, onun aziz bir insan olduğuna ve Tanrı'nın iradesiyle bu ülkelere geldiğine inandık. Biz de rahip olduğumuz için, onunla kalmayı ve onunla Han için yapacağımız duaları konuşmayı tercih ederiz".

Bunun üzerine tercüman daha fazla konuşmadan geri döndü. Biz kalacağımız yeri aradık. Yurt, boş, soğuk ve yakıtsızdı. Gece olmuş ve biz hiçbir şey yememiştik. Hizmetçimiz bize ısınacak ve yiyecek bir şeyler getirdi.

Rehberimiz ise Batu'nun yanına dönmek üzere ülkesine doğru yola çıktı. O, bizden kendisine Batu'nun kampında bıraktığımız eşyalardan bir yorgan veya halı hediye etmemizi istedi. Kabul ettik. Böylece, ellerimizi sıktı ve yolculuk sırasında çekmiş olduğumuz açlık ve susuzluklarda suçunun bulunduğunu itiraf ederek, bizden sulh içinde ayrıldı. Biz onu ve rehberliğini bağışladık ve bilâkis onda kötü bir intiba uyandırdıysak özür dilediğimizi belirttik.

Metz'li Kadın Paşa ve Paris'li Kuyumcu Buchier

Burada Metz'de Lothringen'li olan ve Macaristan'da esir edilen Paşa adında bir kadınla karşılaştık. Bütün gücüyle gerçek bir "Paşa" gibi olan bu kadın bize Paskalya yemeği hazırladı (halbuki henüz Ocak ayının başıydı). Bu aslında daha önce zikredilen Möngke'nin Hıristiyan karısının kızının hizmetindeydi. Saraya gelmeden önce, dayanılmaz acılara katlandığını bize anlattı. Fakat, şimdi durumu iyiymiş. Genç bir Rus kocası varmış. Bu birleşmeden üç güzel bebek olmuş. Kocası, oralarda çok kazanan bir zanaat olan, yurt yapma ustası imiş. Ayrıca bize Karakurum'da bulunan ve Paris'de doğmuş olan Wilhelm adlı bir kuyumcudan bahsetti. Soyadı babası Lorenz Buchier'e nisbetle Buchier imiş. İlâveten Paris'de Büyük Köprü'nün yanında yaşayan Roger Buchier adında bir kardeşinden de söz etti.

Bayan Paşa, Wilhelm Buchier'in yanında oğlu yerine koyduğu bir genç yetiştirdiğini ve bunun mükemmel bir tercüman olduğunu da anlattı. Möngke Han ustaya büyük bir iş yapması için 300 Yaskot, yaklaşık 3.000 gümüş mark ve 50 işçi vermiş olmalı imiş. O, bu yüzden ustanın yanındaki genci bana göndereceğini sanmıyordu. Sarayda ona şöyle söylemişler: "Senin memleketinden gelen insanlar iyi adamlar ve tercümanları az verimli olmasaydı Möngke Han onlarla memnuniyetle konuşurdu". Bu yüzden bir tercüman bulmaya kalktı. Bunun üzerine ben, Buchier Usta'ya gelişimi ifade eden bir mektup yazdım ve mümkünse oğlunu bana göndermesini istedim. Bana yazdığı cevapta, bu ay bunun imkansız olduğunu, fakat gelecek ay işin biteceğini ve onu göndereceğini belirtti.

Biz diğer elçilerle de karşılaştık. Möngke'nin sarayında münasebetler, Batu'nunkinden farklı bir şekilde işliyordu. Orada bir Cam, batıdan gelen bütün elçileri kabul eden bir elçi kabulcüsü vardı ve her biri başka tarafta olurdu. Buna karşılık Möngke'de her kes bir Cam tarafından karşılanır ve birbirini görerek ziyaret edebilirler. Batu'da kimsenin kimseden haberi olmaz, elçi olmalarına rağmen kaldıkları yeri kimse bilmez ve sadece belki sarayda görülebilirler. Birisi huzura çağrıldığında, diğeri mümkün mertebe ısmarlanmaz; zira çağrılmadıkça kimse Han'a çıkamaz.

Möngke'nin sarayında elçiler

Mons Regalis ve Krak (Montreal)[92] sultanından gelmiş olan Dimaşk'lı bir Hıristiyan elçiyle karşılaştık. Sultan Moğollara dost ve vergiye tâbi olmak istemekteydi. Geldiğimizden önceki yıl orada Akkon'lu (Akka) bir ruhanî de bulunmuş. Kendisini Raymondus olarak tanıtmakla beraber, asıl adı Theodolus imiş. Birader Andreas ile birlikte Kıbrıs'tan yola çıkmış ve onunla birlikte İran'a kadar gitmiş. Andreas oradan yola devam etmekle beraber o, Andanicum'dan bazı savaş malzemeleri alıp bu ülkede kalmış. Birader Andreas geri döndükten sonra, malzemeleriyle beraber Möngke Han'a gitmiş.

Han, ona ne maksatla geldiğini sorduğunda, aziz bir piskoposun hizmetinde bulunduğunu, Tanrı'nın ona altın harflerle yazılı bir mektup gönderdiğini söylemiş. Maksadını bu mektup ile bağlayarak, bu mektubu Moğolların hükümdârına getirdiğini; zira onun bütün ülkelerin hâkimi olacağını belirtmiş. Bundan başka, bütün insanları Han ile barışmaya ikna edeceğini söylemiş.

Bunun üzerine Han: "Eğer bu gökten gelen mektup ve efendinin yazısını birlikte getirdiysen, hoş geldin" demiş.

Ruhânî bu arada, yazıyı birlikte aldığını, bütün eşyalarıyla beraber vahşi bir ata yüklediğini ve hayvanın dağlara ve ormanlara kaçmasından dolayı nihayet bütün her şeyini kaybettiğini anlatmış. Böyle vakaların seyrek olmadığı gerçekten doğrudur. Onun için atı sıkı tutmalı ve sadece mecbur kaldıkça attan inmelidir.

Bunun üzerine Möngke, piskoposun adını sormuş. Theodolus onun adının Odo olduğunu belirtmiş. Öte yandan kendisini Dimaşk'lı Hıristiyan'a ve Wilhelm Usta'ya karşı legat bir din adamı olarak tanıtmış. Han'ın hangi krallıktan olduğunu sorması üzerine de: "Kral Malek adlı bir Frank hükümdârındanım" cevabını vermiş. Herhalde Mansura olaylarını duymuş ve Avrupa'nın tâbii olduğunu açıklamaktan utanmıştı. Devamla Han'a, onunla Franklar arasında Müslümanların yaşadığını ve bunların yolları kestiklerini anlatmış. Eğer bu yol serbest olsaydı, memnuniyetle elçiler gönderilir ve onunla barış yapılabilirdi.

Bu Möngke Han'ın, yeni bir soru sormasına yol açtı. Acaba bu adamı o krala ve piskoposa hatta papaya elçi olarak gönderse, kabul

92 Burası Arapça'da Mâverâ-yı Ürdün olarak adlandırılmakta olup, 1187'ye kadar Haçlı hâkimiyetinde kalmıştır.

eder miydi?. Bunun üzerine Möngke Han iki kişinin bile geremeyeceği kuvvetli bir yay ve uçları gümüş olan 2 ok getirtti. Bu okların ucu delikli olup, fırlatıldıklarında sazdan yapılma düdükler gibi ıslık çalıyorlardı. Theodolus ile göndermek istediği Moğollara şöyle söyledi: "Bu adamla beraber Frank kralına gideceksin ve benim maksadımla bu şeyleri ona vereceksin. Eğer o, bizimle barış yapmak istiyorsa, kendi sınırlarına kadar Müslümanların ülkesini zapt edeceğiz ve batıda kalan diğer ülkeleri ona vereceğiz. Fakat, bunu istemiyorsa, bu yayla çok uzaklara fırlatacağımızı anlattıktan sonra, yayı ve okları geri getir.

Bu sözler tercümanı Wilhelm'in oğlu olan Theodolus'a aktarıldı. O, ayrıca Moğol'a emredilen şu sözleri de duydu: "Sen bu adamla gideceksin. Yola, ülkelere, şehirlere, müstahkem kalelere, insanlara ve silahlarına çok dikkat et". Genç tercüman orada Theodolus'a Moğol elçileriyle beraber gitmenin doğru olmadığını belirtti. Çünkü, onların seyahatinin gerçek sebebi sadece casusluktur. Theodolus, onu deniz üzerinden götüreceğini belirterek sakinleştirdi. Böylece nereden gittiklerini ve nasıl geri döneceklerini bilemiyecekti. Möngke Moğol'a bir el genişliğinde yarım dirsek büyüklüğünde, altın bir levha ferman olarak verdi. Üzerinde maksatları yazılıydı. Tâbilerine, bu fermanı taşıyanların isteklerini derhal yerine getirmeyi emrediyordu.

Böylece Theodolus Vatatzes'e kadar gelmiş ve Möngke Han'ın huzurunda yaptığı gibi, bu ışığı Papa'ya taşımak istediğini belirtmiştir. Vatatzes, onun papalık elçisi olduğuna ve Moğollardan elçi olarak geldiğine dair bir belgeye sahip bulunup bulunmadığını sormuş. O, böyle bir belge gösteremeyince, Vatatzes tarafından tutuklanmış, malları müsadere edilmiş ve zindana atılmış. Moğol ise hastalanarak ölmüş. Vatatzes altın fermanı Moğol'un hizmetçisiyle beraber Möngke Han'a geri göndermiş. Onunla Türkiye sınırındaki Erzurum'da karşılaştım ve bana Theodolus'un hangi sonla karşılaştığını anlattılar. Onun gibi sahtekarlar dünyayı dolaşmaktadırlar. Moğollar böylelerini yakaladıklarında öldürmektedirler.

Prensesin sarhoş olması

Epiphanias gününden (6 Ocak 1254) kısa bir süre önceydi. Ermeni rahip Sergius bize bu bayram gününde Möngke Han'ı takdis edeceğini söyledi. Ona, her halükârda bu törende göz şahidi olarak benim de bulunmamı sağlamasını teklif ettim. Bu hususta bana söz verdi.

Bayram geldi ama rahip beni çağırmadı. Öğlenleyin saraya çağrıldım. Bu sırada rahibin papazlarla beraber saraydan geri döndüğünü gördüm. Kendisi bir haç taşıyor ve papazlar da günlük ve İncil taşıyorlardı. Bu gün Möngke Han bir bayram yemeği vermişti. Kendi kâhinleri ve Nasturî papazlar tarafından bayram günü olarak tasvir edilen böyle günlerde, toplantı ve şölen yapılmasına özen göstermekteydi. Buraya önce Hıristiyan papazlar gelip, ona dua ve tasını takdis ettiler. Onlar gittikten sonra Müslüman hocalar geldi ve aynı şeyi yaptılar. Sonra putperest rahipler gelip, törenlerini icra ettiler. Rahip bana, Möngke Han'ın sadece Hıristiyanlara inandığını ve bu yüzden her kesin onun için dua etmesini istediğini söyledi. Bu bir yalandı; zira hakikatte Han hiç kimseye inanmaz ki bunu daha sonra tafsilâtıyla öğreneceksiniz. Buna rağmen hepsi, sineğin bala üşüştüğü gibi saraya giderler. Onlara mükâfatlar verdiği için, hepsi onun güvenini kazanmak ister ve onun hakkında hep iyi kehânetlerde bulunurlar[93].

Geniş bir süre onun otağında oturduk. Bize yemek için et getirildi. Onlara yemeyeceğimizi bildirdim. Bizi doyurmak istediklerinde yiyeceğimizi daha çok çadırımıza getirmek eğilimindeydiler. Bunun üzerine: "Madem yemiyorsunuz çadırınıza gidin; çünkü siz buraya sadece yemek için çağrılmıştınız" diye karşılık verdiler.

Geri dönerken, Möngke'nin yurtunu geçtik. Bana anlatılan yalanlar yüzünden bu yurt da kızarmış gibiydi. Bu olay hakkında hiçbir şeyi değiştirmeyeceğim. Bazı Nasturîler, Möngke Han'ın vaftiz olduğu konusunda beni ikna etmeye çalıştılar. Onlara, buna ve kendi gözlerimle görmediğim diğer haberlere inanamayacağım cevabını verdim.

Soğuk ve boş yurtumuza geldik. Bize yatak ve örtüler getirilmişti. Ayrıca, yakacak malzeme ve altı gün iktifa etmemiz gereken küçük ve zayıf bir koyunun etini getirdiler. Bundan başka her gün bal, arpa lapası ve bir çeyrek arpa şarabı aldık. Nihayet, bir kazan ve etlerimizi üzerinde hazırlamamız için üç ayaklı bir sehpa getirdiler. Et suyu pişince, bunu arpaya katıyorduk. Bu bizim beslenmemizdi. Sükunet içerisinde bunu yiyebildiğimiz sürece yeterli oluyordu. Fakat, orada yiyecekleri temin edilmeyen çok sayıda aç insan vardı ve biz yemeğimizi hazırlarken

93 Bütün dinlerin temsilcilerinin Möngke Han'ı kendilerinden saymaları dikkati çekmektedir. Bir Ermeni müellîf onun vaftiz olduğunu ve bu sırada kendisinin de orada bulunduğunu yazarken, Cüzcânî, kelime-i şehâdet getirerek Müslüman olduğunu belirtmektedir. Bir Budist eseri de onun onun Budizmi bütün dinlerden üstün tuttuğunu iddia etmektedir: "Bütün parmaklar avuçtan çıkmakta, avuç Budizm, parmaklar ise diğer dinlerdir". Bu rivâyetler Rubruk'un tesbitini doğrulamaktadır. Bk. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 522.

derhal çadırımıza üşüşüyorlardı. Mecburen bizimle yemek yemelerine izin veriyorduk. Orada fakir bir insan için bağış yapmanın ne anlama geldiğini gerçekten tecrübe ettim.

Soğuk gittikçe şiddetlenmeye başladı. Möngke Han bize, orman köpeği derisinden yapılma ve tüyleri dışa dönük olan 3 keçe giysi gönderdi. Teşekkür mukabilinde bunları aldık. Ayrıca bize yeterli yiyeceğimiz olup olmadığı da soruldu. Onlara, yeterli yiyeceğimiz bulunduğunu ama Möngke Han'a dua etmek için bir çadırımız olmadığını anlattım. Çünkü yurtumuz içinde doğru dürüst durulabilecek ve ateş yaktığımızda kitaplarımızı açabilecek kadar geniş değildi. Bunlar Han'a iletildi. Bunun üzerine rahibe, kafilemizi kabul edip edemeyeceğini sordurdu. Rahip memnuniyetle kabul etti. Böylece sadece kâhinin kalabildiği saraya yakın bulunan daha iyi bir yurta getirildik. Bunlar doğrudan doğruya en üst hatunun çadırının yanında otururlar, buna karşılık biz, en alt hatunun çadırının doğusunda yerleştik. Bu olay Epiphanius'un yedinci günü (12 Ocak 1254) vuku buldu.

Ertesi sabah, yani Epiphanius'un sekizinci gününün başlangıcında bütün Nasturî papazlar manastırda toplandılar, dua tahtasına vurdular ve sabah ilâhileri okudular. Cübbelerini çıkarıp, buhurdanlıkları hazırladılar. Kilisenin önündeki alanda bekledikleri sırada, Kokotay Hatun adındaki ilk hatun, çok sayıdaki diğer kadınlarla ve ilk oğlu Baltu ve diğer çocuklarıyla beraber manastırın önünde belirdi[94]. Nasturî geleneğine göre, kendilerini yere atıp, alınlarını yere değdirdiler. Bundan sonra sağ elleriyle bütün resimlerin üzerine dokundular ve ellerini öptüler. Sonra orada olanların hepsiyle elleriyle tokalaştılar. Bu aslında kiliseye her girdiklerinde Nasturîlerin uyguladıkları bir gelenektir. Şimdi rahipler bir çok ilâhiler söylediler ve Hatun'un eline ateşin üzerine koymak üzere buhur verdiler. Sonra o, başındaki takıları çıkardı ve ben onun dazlak kafasını gördüm. Bize dışarı çıkmamızı söyledi. Kiliseyi terk ederken, buraya bir gümüş leğen getirildiğini gördüm. Prensesi takdis edip etmediklerini söyleyemem. Kuddas ayinini bir çadırda değil, müstahkem yapılmış bir kilisede icra ettiklerini biliyorum. Paskalyada kuddas ayinini gördüm ve şimdi yapmadıkları gibi büyük bir törenle takdis leğenini kutsadılar.

Henüz yurtumuza dönmemişken Möngke Han geldi ve kiliseye girdi. Ona altın işlemeli bir döşek getirdiler ve karısıyla beraber bunun

94 *Câmi' ü't-tevârîh* (II, s. 820). Burada Kutukteni Hatun olarak geçmektedir. Hatun'un iki oğlu vardır; büyüğü Baltu ve küçüğü Urungtaş'tır.

üzerine sunakın karşısına oturdu. Möngke Han'ın gelişinden haberimiz olmadığı halde, içeriye çağrıldık. Kapı önündeki muhafızlar, bıçak taşımamız ihtimali karşısında bizi aradılar. Ben kiliseye İncil ve Katolik dua kitabı göğsümün önünde olmak üzere girdim. Önce sunakın ve sonra Han'ın önünde eğildim. Nihayet rahip ile sunak arasına yerleştik. Sonra, bizden bir mezmur okumamızı istediler. Biz, tanınmış ilâhi "Veni sancte Spiritus"'dan bir parça söyledik. Han, elimizdeki İncil'i ve diğer dua kitabını getirmemizi istedi ve içindeki resimlerin ne anlama geldiklerini sordu. Tercümanımız beraber gelmediği için, Nasturî papazlar ona kendi kanaatlarını anlattılar. Han'ın karşısına ilk çıktığım zaman da İncil'i göğsümün üzerinde tutuyordum. Han orada da uzun bir süre dikkatini üzerime çevirmişti.

O, kiliseyi terk ettiği sırada karısı kilisede kaldı ve hazır olan bütün Hıristiyanlara hediyeler dağıttı. Rahip ve papazın arşidiyakonu her biri birer Yaskot aldılar. Bize çok uzun, battaniye genişliğinde ve Buhara örtüsü büyüklüğünde bir parça bez bıraktı. Ben hediyeleri kabul etmek istemeyince, bunları tercümanımıza gönderdi ve o da kendi sahiplendi. Geri dönüşte bunları Kıbrıs'a kadar beraberinde götürdü ve oradaki para kuruna göre 80 bizantiner paraya sattı.

Akabinde pirinç birası, kırmızı şarap (La Rochelle'ye çok benzer) ve kısrak sütü gibi içkiler ikram edildi. Prenses dolu bir tas aldı, dizlerini çöktü ve bolluk için dua etti. Bütün rahipler yüksek sesle ilâhi söyledikten sonra, tastakini içerek boşalttı. İçmek istedikçe ben ve yoldaşım da yüksek sesle söylemek zorunda kaldık. Hepsi hemen hemen sarhoş olduğunda yiyecekler getirildi. Önce hemen bitirilen koyun eti, ardından Karpfen denilen büyük balıklar tuzsuz ve ekmeksiz olarak yendi. Bundan çok az bir miktar yedim. Böylece akşama kadar gün böyle geçirildi. En nihayet Hatun sarhoş olunca, arabasına bindi ve rahiplerin söylediği şarkılar ve ilâhilerle uğurlandı.

Ertesi Pazar, yani "Düğünden Kenan"a kadar Yohanna incilinin okunacağı gün, Han'ın annesi Hıristiyan olan kızı geldi. Her şey önceki gibi tekrar edildi, yalnız tören fazla büyük olmadı. Kız, hediyeler dağıtmadı, bilâkis rahiplere, kendilerinden geçirecek içkiler verdi. Yiyecek olarak kavrulmuş darı yendi.

Möngke ve ailesiyle birlikte

Septuagesime Pazarı'ndan önce Nasturîler üç gün boyunca oruç tuttular. Bunu, Ninive halkına vaaz eden Jonas'ın adına tutarlar. Ermeniler bu orucu beş gün olarak tutarlar ve buna Sergis orucu derler. Bu onların büyük azizlerindendir ve Grekler onun bir general ve piskopos olduğunu söylerler. Nasturîler, oruca Salı günü başlar ve Perşembe günü bitirdikten sonra Cuma günü yeniden et yerler. Bu zaman zarfında en büyük naib Bulgay'ın Cuma günü onlara nasıl yemek için et gönderdiğini gördüm. Bunu onlar bereket duası ve adeta Paskalya kuzusu gibi kutlayarak karşıladılar. Fakat o bizzat bu etten yemedi. Parisli Wilhelm Buchier Usta, bize onun çok güvenilir bir arkadaşı olduğunu temin etti. Rahip, Möngke Han'a bütün hafta oruç tutulmasını teklif etti. Han da buna uydu.

Septuagesime'den bir gün önce (7 Şubat), yani Ermenilerin Paskalya festivalini kutladıkları gün, dinsel bir olay için Han'ın yurtuna gittik. Rahip ve benim üzerim arandı. Sonra papazlarla beraber Möngke Han'ın önüne çıktık.

Tam biz içeri girdiğimiz sırada, kömür karası gibi yanmış koyun kürek kemikleri taşıyan bir hizmetçiyle karşılaştık. Bunun ne anlama gelebileceğini bir türlü kestirememiştim. Sonradan bunu öğrenmek istediğimde, anladım ki Möngke, bu kemiklere sormadan dünyada hiçbir işe girişmezmiş. Bu nedenle bu kemiklere sorulmadan, yurtuna girmesi için kimseye izin vermezmiş. Bu soruşturma aşağıdaki gibi cereyan eder: Bir şeyler yapmayı amaç edindi mi, üç tane yanmamış kemik getirtir. Onları elinde sıkıca tuttukça, amaçladığı şeyi yapıp yapmamayı düşünür. Sonra kemikleri yakmak üzere hizmetçiye verir. Yurtunun yanında bu kemiklerin yanması için iki küçük yurt daha vardır. Bunlar bütün hizmetkârları tarafından günlük olarak büyük bir dikkatle kontrol edilir. Az kömürleşirseler, geri getirilirler. Kendisi bizzat kemiklerin ateşin ısısıyla bir süre sonra gerçekten mi yarılmış olduklarını kontrol eder. Böyle ise ona teşebbüsün yolu açıktır. Eğer kemikler enine patlamış ve yuvarlak kıymıklar halinde parçalanmışlarsa hiçbir şeye teşebbüs etmez. Yüksek ısıda kemikler kendiliğinden parçalanır veya en azından üzerini örten tabaka parçalanır. Eğer üç kemikten sadece bir tanesi bile doğrudan yarılırsa Han planını tatbik eder[95].

95 Moğollarda kürek kemikleri falına bakıldığının bir Çinli Seyyah tarafından (1221) teyidi hakkında karş. A. İnan, *a.g.e*, s. 152 vd.

Biz onun huzuruna çıkmadan önce eşiğe basmamak konusunda tekrar uyarıldık. Nasturî papazlar ona buhur verdiler ve o bunu buhurdanlığa koydu. Şarkı söyleyip, içkisini kutsadılar. Sonra rahip duasını yaptı ve sonunda biz de konuşmak zoruna kaldık. Möngke Han İncil'imizi göğsümüzün üzerinde tuttuğumuzu görünce, kendisine getirttirdi ve çok dikkatlice süzdü. Baş papaz Han'a bir tas sunup da içtikten sonra, papaz da içmeye başladı.

Sonra dışarı çıktık. Yoldaşım, benden sonra artık gitmesi gerektiği halde, bir kez daha geri döndü ve Han'ın önünde eğildi. Akabinde bizi takip etmek isterken, yurtun eşiğine tosladı. Biz aceleyle Möngke'nin bir oğlu olan Baltu'nun çadırına giderken, muhafızlar yoldaşımın üzerine atılarak onu yakaladılar ve bu yüzden arkamızdan gelemedi. Sonra birini çağırıp, yoldaşımı naib Bulgay'a götürmesini emrettiler. Bu adam ölüm cezalarını yargılıyordu. Fakat, benim bütün bu olanlardan haberim yoktu. Geri baktığımda, yoldaşımı arkamda göremeyince, ona daha hafif bir elbise verilmesi için alıkonulduğunu zannettim. Çünkü öyle zayıftı ki üzerindeki keçeden giysiler altında eziliyor ve yürüyemiyordu. Tercümanımızı çağırdılar ve yanında oturmasını istediler.

Biz ise bu arada Han'ın iki karısı olan ilk oğlunun çadırına gittik. Onun yeri babasının çadırının sağ tarafındadır. Bize bakar bakmaz, oturduğu yerden sıçrayıp, alnı zemine gelecek şekilde haçın önünde eğildi. Kalktıktan sonra bizi, üzerine yeni bir bezin serilmiş olduğu yanındaki yükseltilmiş bir yerde yer almaya davet etti. Koca bir ayyaş olan Nasturî papaz onun eğitmenidir. Yer almamızı ve rahiplere içki verilmesini istedi. Dualar yapıldıktan sonra kendisi de içti.

Sonunda ikinci Hatun'un çadırına gittik. Adı Koka idi ve putperestti. Onu bir yatakta hasta vaziyette bulduk. Rahip onun ayağa kalkmasını rica etti. Üç kez diz bükmek ve alnını yere vurarak haçı selamlamalıydı. Rahip, çadırın batısında, Hatun ise doğu tarafında durmaktaydı. Sonra yer değiştirdiler. O, ayakta duramayacak kadar güçsüz olduğu halde, rahip ısrarla üç kez yere eğilmesini ve Hıristiyan geleneklerine göre doğuya dönerek haça dua etmesini istedi. O, bunları yaptı. Rahip ona haçla yüz işaretleri yapmasını öğretti. Hatun yeniden yatağa yattıktan sonra, onun için dua ettik ve içinde bir Hıristiyan Hatun'un yaşadığı üçüncü bir yurta girdik. Onun ölümünden sonra bu genç kadın yerini almış. Bu genç kadın Han'ın kızı ile birlikte bizi dostça karşıladı. Bu çadırdaki her kes haça büyük bir saygıyla dua etti. Hatun onu ipekten bir bezin üzerinde yüksek bir yere koydu. Sonra kuzu

eti yemeyi teklif etti. Prensesin önüne koyulduktan sonra rahiplere dağıttı. Fakat ben ve keşiş yiyecek ve içeceklerden kendimizi sakındık.

Et çıkarılıp, iştahla yendikten sonra, genç prenses Cirina'nın çadırına gittik. Onun önce annesine ait olan yurtu büyük yurtun arkasında bulunmaktaydı. Haç içeri taşınır taşınmaz o, kendini saygıyla yere attı ve duaya başladı, zira Hıristiyan inançları ona iyi öğretilmişti. Ayrıca haçı ipek bir beze sararak, yüksek bir yere koydu. Haçın konulduğu bütün bezler rahibe ait olurlar.

Rahibin söylediğine göre bu haçı, Kudüs'ten gelmiş olan bir Ermeni getirmişti. Dört mark ağırlığında olan bu haçın ortasında ve dört köşesinde mücevher vardı. Üzerinde Kurtarıcı'nın resmi yoktu; çünkü Ermeniler ve Nasturîler Hz. İsa'nın resmini haçın üzerine yapıştırmaktan utanırlar. Onlar bunu bu Ermeni vasıtasıyla Möngke Han'a hediye edince, o da karşılığında ne istediğini Ermeni'ye sormuş. O, bir Ermeni papazının oğlu olduğu, kiliselerinin Müslümanlar tarafından tahrip edildiği karşılığını vermiş. Han'dan bu kilisenin yeniden inşasını dilemiş. Möngke, bu işin kaça mal olacağını sormuş. Ermeni 200 Yaskot, yani yaklaşık 2.000 mark hesap çıkarmış. Han, İran ve Büyük Ermenistan[96] vergi mültezimlerine Ermeni'ye bu parayı ödemeleri için ferman çıkartmış. Şimdi bu rahip bu haçı her yere beraber götürmektedir ve sağladığı faydaları gören papazlar onu kıskanmaktadırlar.

Böylece kendimizi, zikredilen genç prensesin çadırında bulduk. Din adamlarına bolca içki verdi. Buradan sonra durum ve derece bakımından sonuncu olan dördüncü bir çadıra girdik. Bu kadın Han'ı ziyaret hususunda hiç itina göstermezmiş. Yurtu eski ve kendisi de çok az alımlıydı. Han, Paskalya'dan sonra ona yeni bir çadır ve araba yapılmasını emretmiş. Tıpkı ikinci hatun gibi o da Hıristiyanlık hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyordu. O daha ziyade sihirbazların ve putperestlerin bağımlısıydı. Bununla birlikte çadırına girince papazların ve rahiplerin öğrettikleri şekilde haça saygı gösterdi. Oradan çok yakında bulunan kendi çadırımıza döndük. Sarhoş papazlar ise büyük bir coşkuyla ilâhiler söylediler. Orada ne bir kadın ne de bir erkek sarhoşluktan dolayı kimseyi kınamaz.

96 Marko Polo (*Seyahatname*, I, s. 20 vd.), Büyük Ermenistan hakkında şunları yazmaktadır: "Büyük Ermenistan'ın güneydoğu sınırında Musul Krallığı, kuzeyinde de Gürcistan var. Gürcistan sınırı yakınında çok büyük bir kuyudan, bir taşımada 100 gemi dolduracak kadar koyu bir sıvı fışkırır. Bu sıvı yemede kullanılmaz, yanar ve bol ısı verir. Bir de develerde görülen deri hastalığında kullanılıyor. Başka yerlerde bulunmadığı için, uzak yerlerden gelip, develerle bu sıvıyı taşıyorlar.

Bu arada yoldaşım buraya getirildi. Eşiğe basmış olduğu için Bulgay onu fena halde azarlamıştı. Bu durumdaki davaların en yüksek yargıcı olan Bulgay, ertesi gün geldi. Bize, eşiğe basmamamız konusunda uyarılmış olup olmadığımızı sordu. Cevap verdim: "Efendim yanımızda tercüman yoktu. Söylenenleri nasıl anlayabilirdik ?". Bunun üzerine onu affetti. Ayrıca bir daha Han'ın otağına girmesi katiyetle yasaklandı.

Rahibin Koka'yı takdis etmesi

Bundan kısa bir süre sonra prenses Koka'nın Sexagesime Pazar'ında (15 Şubat) ölüm haddinde hasta oldu. Putperestlerin afsunları ona yardım etmedi. Bunun üzerine Möngke, rahibe adam gönderdi ve bu durumda ne yapabileceğini sordu. Rahip cüretkâr bir şekilde eğer onu iyileştiremezse kafasının kesilmesine razı olacağını bildirdi. O, bu cevabı verdikten sonra, bizi yanına çağırdı. Gözyaşlarıyla bize durumu açıkladı ve bu geceyi onunla birlikte dua ederek geçirmemizi teklif etti. Onun Rabarber (ravent, ışkın) adında bir kökü vardı. Bunu ufaltarak toz haline getirdi ve üzerinde resim olmayan haçla birlikte suyun içine koydu. İddiasına göre bu haçın üzerine bakarak bir hastanın iyileşecek mi yoksa ölecek mi olduğunu anlayabiliyordu. Eğer hasta iyileşecekse, göğsünün üzerinde adeta tutkallanmış gibi yapıştırıyordu. Aksi durumda buna gerek kalmıyordu. Ben, bu raventa kökünün aslında Kudüs'ten getirilmiş mukaddes emanetlerden biri olduğunu sanıyorum. Bu sudan her hastaya verir. Böyle acı bir içecekle hastaların barsaklarının bozulduğu sanılmasın. Vücuttaki bu değişikliği insanlar mucize gibi karşılarlar.

O, hazırlıklarını tamamladıktan sonra, kuddas suyunun üzerine Roma kilisesinde kullanılan su gibi bir içki koymasını tavsiye ettim. Bununla kötü cinler çıkarılır, zira ben kadının şeytan tarafından rahatsız edildiğini duymuştum. Rahibin isteği üzerine kuddas suyu hazırladık. Bunu raventa kökü ile karıştırdı ve ona gerçek gücünü vermek için bütün gece haçı karşısında tuttu. Cinleri kovmak büyük bir güç gerektirdiği için, ona papaz olup olmadığını sordum. Papaz olduğunu temin etti. Fakat, yalan söylüyordu, çünkü bunun için takdis edilmemişti ve ayrıca bir harf ne okuyabiliyor ne yazabiliyordu. O aslında bir dokumacıydı. Ben bunu sonradan onun ülkesine gittiğimde öğrendim.

Rahip, ben ve iki Nasturî papaz ertesi gün o hatuna gittik. Büyük çadırının yanındaki küçük çadırında oturmaktaydı. Biz içeri girince, yatağında oturdu, haçı selamladı ve onu ipek bir bezin içine koydu. Sonra raventa kökü ile karışık kutsal sudan içti ve göğüslerine de sürdü. Sonra rahip bana, İncil okumamı rica etti. Ben Yohanna'dan bir parça okudum. Kendisini daha iyi hissetmeye başlayınca, biraz neşelendi. Dört gümüş Yaskot getirterek, önce haçın ayaklarına koydu. Sonra bir tane rahibe verdi. Bunlardan bir tane de bana sundu, fakat ben almak istemedim. Derhal rahibe elini uzatarak onu tuttu. Diğer iki papaza da birer tane verdi. Bunların hepsi yaklaşık 400 mark tutmaktaydı. Sonra şarap getirtip, içmek için papazlara verdi. Ben de teslise saygı olarak üç kez onun elinden içmek zorunda kaldım. O, bana dilini öğretmeye başladı ve bana şaka yapmaya başladı, çünkü tercümanım olmadığı zamanlarda sessiz kalmak zorunda idim.

Ertesi gün yeniden onu ziyaret etmek üzere yola çıktık. Möngke Han, maksadımızdan haberdar olunca kendisine gitmemizi istedi, çünkü karısının gittikçe iyileştiğini duymuştu. Onunla, hizmetçilerinin yanında sıvı toprak yerken karşılaştık. Bu kafayı kuvvetlendiren bir hamurdu. Önünde yanmış kuzu kemikleri duruyordu. Haçı eline aldı. Fakat, onun haçı öptüğünü ve saygı gösterdiğini görmedim. Sadece ona baktı ve benim anlamadığım bir şeyler sordu. Rahip, daha önce hakkında konuşmuş oldukları gibi, haçı bir mızrağın ucunda taşıyabilmek için müsaade istedi. Möngke Han cevap verdi: "onu nasıl arzu ederseniz öyle taşıyın".

Bunun üzerine onu selamlayıp, Hatun'a gittik. Onu sağlıklı ve canlı bulduk. O, kutsanmış sudan bir kez daha içti ve biz ona İncil'den okuduk. Bu yoksul papazlar ona hiçbir zaman Hıristiyanlığı öğretmemişler, o da kendisini takdis ettirmemişti. Ben sessizce oturdum ve bir şey söylemeye cesaret edemedim. Fakat o bizzat, bana kendi lisanını öğretmeyi denedi. Papazlar da yapmış olduğu büyü suretleri dolayısı ile onu kınamadılar. Ben onun yurtunda ikisi kınından çekilmiş kılıcın ucunda, biri yatağının başucunda biri de giriş tarafında olmak üzere dört tane gördüm. Ayrıca bizim akşam yemeği kupasına benzeyen bir ayaklı kupa da gördüm. Bu muhtemelen Macaristan'daki bir kiliseden getirilmişti. Duvarda asılı duruyor ve içinde küllerle beraber henüz yanmamış bir taş parçası da bulunuyordu. Bu papazlar asla böyle bir şeyin ne kadar yazık olduğunu anlatmamışlardı. Onlar daha çok, [Moğollar] ne yaparlarsa birlikte yapıyor ve böyle şeyler öğretiyorlardı.

Böylece Hatun'u üç gün boyunca, iyileşene kadar ziyaret ettik. Sonra rahip, mumlarla donatılmış bir bayrak hazırladı, mızrak büyüklüğünde bir mızrak aradı ve bunun üzerine haçı yerleştirdi ki biz onu daima böylece yüksekte taşıdık. Ben ona adeta benim piskoposum imiş gibi saygılı davranıyordum çünkü benim dialektimi anlıyordu. Buna rağmen hoşlanmadığım çok şeyler de yaptı. Kendisine, pişkoposların sahip oldukları kapanır sandalyelerden yaptırdı. Bundan başka kendisine eldiven ve üzerinde altın haç bulunan tavus kuşu tüyünden başlık ısmarladı. Bu haç benim gerçekten hoşuma gitti. Rahibin tırnakları parça parçaydı. Kremlerle onları güzelleştirmeye çalışıyordu. Çok hâkimane bir şekilde konuşuyordu. Nasturîler, mezmurların benim bilmediğim versiyonunu, birbirine bağlı ve iki kişinin tuttuğu çubukların üzerinden okumaya özen gösteriyorlardı. Rahip de istekle birlikte yapıyordu. Bunların dışında beğenmediğim bir çok soytarılıklarını keşfettim. Fakat, haçın hürmetine beraber kalmaktaydık. Bu yükseltilmiş haçı sık sık kampın içinde taşıdık ve "Vexilia regis prodeunt-Kralın bayrakları geldi" ilâhisini söyledik. Müslümanlar buna çok şaşırdılar.

Han'ın komşu ülkeleri

Möngke'nin ordugâhına geleliden beri o, iki defa arabasıyla beraber güneye doğru gitti. Kuzeye Karakurum'a doğru ilk defa şimdi geri dönecek. Yolda daha önce burada bulunan Şövalye Balduin von Hennegau'nun anlattıklarından birisi aklıma takıldı durdu. Bu yolculuğun daima yukarı doğru ve asla aşağı doğru yapılmaması onun da hayretini mucip olmuş. Zira bütün akarsular doğudan batıya doğru akarlar, direkt ya da dolaylı olarak güneye veya batıya doğru kıvrılırlar. Ben bunu Hitay'dan gelen papazlardan öğrendim.

Möngke ile karşılaştığım yerden Hitay'a güneydoğuya doğru yirmi günlük mesafedir. Moğolların asıl yurdu olan ve Cengiz Han'ın da ordugâhının kurulduğu Onon-Kerulen doğuya doğru tam olarak on günlük mesafedir. Zikredilen doğudaki ülkelere doğru yolda hiçbir kent yoktur. Bununla birlikte orada Su-Moğol adı verilen kabileler yaşar. Balık avcılığı veya diğer avcılıkla geçinirler ve büyük-küçük baş bir çok sürüleri vardır. Kuzeye doğru da şehir bulunmaz. Orada hayvan yetiştirerek geçinen fakir Kırgız kavmi yaşar. Daha uzakta ayrıca Orengaylar oturur. Bunlar ayaklarının altına düz ve cilalanmış kemikler bağlarlar ve donmuş kar veya buz üstünde, kuşları veya vahşi hayvanları yakalaya-

bilecek kadar hızlı hareket edebilirler. Daha kuzeydeki bölgelerde, soğuğun imkân verdiği nispette sayısız fakir kavimler otururlar. Bu kavimlerin batı sınırında Başkirlerin ülkesi bulunur. Burası size daha önce anlattığım Büyük Macaristan'dır. Bu bölgelerin kuzeyi soğuk nedeniyle bilinmemektedir; zira oralarda müthiş kar fırtınaları ortaya çıkar.

Ben, Isodor ve Solinus'un da zikrettiği bu acayip ve korkunç insanlar hakkında bilgi topladım. Bunların görülmemiş şeyler olduğu söylendi. Anlatılanlar doğru ise, şaşılacak şeylerdir doğrusu. Bütün bu fakir kavimler, Moğollara hizmet etmekle de mükelleftirler. Hiçbir kişinin, artık çalışamayacak kadar yaşlı olmadıkça, angarya hizmetinden muaf tutulmaması Cengiz Han'ın buyruklarından biridir.

Bir defasında Hitay'dan bir rahiple beraber oturmaktaydım. Kırmızının en güzel tonundan bir giysiyle kuşanmış olduğu için, ona bu rengin nereden kaynaklandığını sordum. Bana, Hitay'ın doğu kısımlarında çok yüksek kayalıkların bulunduğunu anlattı. Bu kayalıkların üzerinde, tamamen insan suretinde ama sadece dizlerini bükemeyen ve bu yüzden sıçrayarak yürüyen canlıların yaşadığını anlattı. Sadece bir dirsek boyunda olup, bütün vücutları saçlarla örtülü imiş ve erişilemez mağaralarda otururlarmış. Onları avlamak isteyen insanlar, yanlarına çok tesirli içki alıp, tasa benzer kapları mağaralara koyarlar ve içine içki doldururlarmış. Hitay'da henüz yeni asma çubukları ekmeye başladığı halde, şarap yoktur. Daha çok pirinçten içki elde edilir. Sonra avcılar saklanırken, bu acayip yaratıklar gelip, içkileri içer ve "Çin çin !" derlermiş. Bu yüzden de adları Çin-çin'dir. Çok sayıda birlikte gelirler, içkiyi alırlar ve sarhoş olduktan sonra şurada burada uyurlarmış. Şimdi avcılar gelir, uyuyanların ellerini ve ayaklarını bağlar ve boyunlarında bir damarı delip, üç dört damla kan aldıktan sonra bırakırlarmış. Rahibin söylediğine göre işte giysilerinin değerli rengi bu kandan geliyormuş. Ayrıca bana Hitay'da bir eyâletin bulunduğu, buraya kim hangi yaşta girmişse o yaşta kaldığı da anlatıldı. Fakat, ben bu türlü şeylere inanamam.

Hitay okyanusun kenarında bulunur. Wilhelm Buchier Usta bana, elçi olarak Kaule ve Manse adlarında adalarda yaşayan bazı kavimler gördüğünü söyledi. Bunlar barış içinde yaşama karşılığında Moğollara yıllık 32.000 tümen ya da yaskot öderler. Tümen 10.000 mark değerinde bir paradır.

Hitay'da diğer bir para da pamuktan bir yapraktır. Bir el büyüklüğünde olup, üzerinde satırlar ve Möngke'nin mührü basılıdır. Hitay halkı, ressamların kullandıkları gibi bir fırça ile yazarlar. Bir resme bir çok harfler yazarlar ve bunlar ya bir kelime ya da bir cümleyi ifade eder. Tibetliler bizim gibi yazarlar ve harfleri de bizimkine benzer. Tangutlar, Araplar gibi sağdan sola doğru yazarlar ama satırları aşağıdan yukarıya doğru sıralarlar. Uygurlar daha önce söylendiği gibi yukarıdan aşağıya doğru yazarlar. Rusların parası renkli olarak beneklenmiş, gri görünümlü küçük derilerden ibarettir.

Rahiple beraber yaşadığımızda, dostça, etten zevk almaktan kaçınmamız konusunda bizi uyardı. Bizim etimizi hizmetçimiz yemeliydi. Buna karşılık bize un ve yağ ısmarladı. Zayıf olan yoldaşımın arzusu hilâfına biz de bunu yaptık. Yiyeceğimiz yağlı darı veya suda pişirilmiş yağlı lapa veya mayalanmamış ekmekle ekşimiş süt idi. Bu ekmeği öküz veya at tezeği ateşinin üstünde pişirmekteydiler.

Doğuluların ikinci orucu

Bütün doğuluların orucunun başlangıcı olan Quinquasimä Pazarı (22 Şubat 1254) geldi. Han'ın birinci Hatun'u Kotoktay, maiyetiyle beraber o hafta oruç tuttu. Her gün dua yerimize geldi ve ilk hafta boyunca bir araya gelen papazlara ve Hıristiyanlara yiyecek maddesi temin etti; çünkü çok sayıda insanTanrı'ya ibadette yer almak istemekteydi. Bana ve yoldaşıma, iç elbisesi ve ipekle beslenmiş birkaç kadife pantolon verdi. Çünkü yoldaşım ağır keçe giysiler altında ezilmekteydi. Yoldaşımın hatırına bu hediyeleri aldım ama bu tür elbiseleri giyemiyeceğimi belirterek özür diledim. Böylece büyük bir kısmını tercümanıma verdim.

Saray muhafızları, günden güne saray çevresi içinde bulunan kiliseye çok miktarda insanın akın ettiğini fark edince, rahibe bir nöbetçi gönderip, saray çevresi içinde böyle çok sayıda insanın toplanarak bir araya gelmesinin uygun olmadığını bildirdiler. Rahip kaba bir şekilde bu emrin Möngke'nin isteği ve bilgisiyle mi vermiş olduklarını öğrenmek istedi. Üstelik onları tehdit ederek durumu Han'a şikayet ederek bildireceğini söyledi. Fakat, muhafızlar ondan önce Möngke'ye geldiler ve çok konuşarak bir sürü insanın toplanmasına sebep olduğunu belirterek rahibi suçladılar.

Bunun üzerine Quadragesimä Pazar günü (1 Mart), Han'ın otağına çağrıldık. Rahip, silâh hususunda arandıktan ve ayakkabıları giydirildikten sonra, Möngke Han'ın huzuruna çıktık. Han'ın elinde kömürleş-

miş bir kuzu kemiği bulunmakta ve adeta bir şeyler okuyormuşçasına buna bakmaktaydı. Sonra rahibi azarlamaya ve görevinin Tanrı ile konuşmak olduğu halde neden bir çok insanla konuştuğunu sormaya başladı. Ben ise açık başımla onun arkasında durmaktaydım. Han yeniden rahibe dönerek: "Huzuruma çıktığın zaman, bu Frank'ın yaptığı gibi neden sen de başını açmıyorsun?". Rahip sıkıntılı bir duruma maruz kaldı ve Grek ve Ermeni geleneklerinin aksine başlığını çıkardı. Han ona nezaketsizce ve düzenli bir şekilde düşüncelerini söyledikten sonra dışarı çıktık. Rahip haçı taşıyamayacak kadar şaşkındı. Onu, dua evimize taşımak üzere bana verdi.

Birkaç gün sonra rahip Han ile barışarak, Papa'ya gitmek istediğini ve bütün batı ülkelerini onun nüfuzu altına getirmek istediğini söyledi. O, Han ile bu konuşmasından sonra dua evine geri döndüğünde, Papa hakkında benden bilgi almaya başladı. Möngke'nin amaçlarını iletmek üzere gittiği takdirde Papa'nın onu kabul ve St. Jakob'a kadar atla gidebilmesini temin edip etmeyeceği konusunda benim görüşlerimi almak istedi. Devamla sizden sordu. Ben onu, Han'a gerçekleşmeyecek şeyler hakkında söz vermemesi; zira ilk yalanın müteakiben daha kötü yalanları beraberinde getireceği konularında uyardım. Ayrıca Tanrı'nın yalana iki türlü ve kurnazca konuşmalara ihtiyacı olmadığını belirttim.

O günlerde rahip ile çok kibirli bir adam olan Jonas adındaki papaz arasında münakaşa çıktı. Onun babası diğer papazların pir olarak kabul ettikleri arşidiyakon idi. Rahip, insanın cennete yaratıldığını ve bunu İncil'in öğrettiğini iddia etmekteydi. Bu sorunun çözümü için ben yargıç olarak çağrıldım. Fakat henüz aralarının bozulduğundan haberim yoktu. Ben daha ziyade bütün ağaçlar gibi cennetin üçüncü gün ama insanın altıncı gün yaratıldığı cevabını verdim.

Bunun üzerine rahip şöyle karşılık verdi: "Şeytan, birinci gün dünyanın dört tarafından balçık getirip yoğurarak, insan şekline soktuktan sonra Tanrı ona ruh üflemedi mi ?".

Ben bu Manihaist zındıklığı duyunca[97], ve o bunu sık sık ve utanmadan söyledikçe onu sertçe azarladım ve en doğrusu parmaklarıyla ağzını kapamasını tavsiye ettim. Böylece kutsal yazıları bilmediğini açığa vurmuş olacaktı. O, daha büyük kabahatler işlememek için böyle şeyler söylemekten sakınmalıydı. Bunun üzerine Moğol dilini bilmediğim için beni alaya alıp, gülmeye başladı. Bu yüzden ondan ayrıldım ve kendi yurtuma döndüm.

97 Rubruk'un belirttiği gibi, Nasturî Hıristiyanlarında Manihaist tesirler görülmektedir. Ermeni rahibi Sergius, şüphesiz bu mezhebi Orta Asya'da duymuştur. Buna karşılık Hıristiyanların da Budizme tesiri olmuştur. Meselâ, XIII. Yüzyılda sıkça kullanılan *Nom* tabiri geniş bir sahada kullanılmakta idi. Bu tabir aslında Süryaniler tarafından Grekçe'den alınmış ve Manihaistler tarafından Uygur ülkesine getirilmiştir. Bk. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 414.

Bundan kısa bir süre sonra, o ve papaz tören alayıyla saraya gittikleri halde beni davet etmediler. Ben ona haddini bildirdiğim için rahip, benimle ne konuşmak ne de şimdi yaptığı gibi beraberinde götürmek istemişti. Onlar Möngke'nin huzuruna çıktıklarında, Han beni onların arasında göremeyince nerede olduğumu ve niçin gelmediğimi sormuş. Papazlar bunun korkudan ileri geldiğini belirterek özür dilemişler. Geri döndükten sonra bana, Möngke'nin sözlerini ilettiler ve rahibe dargın olduklarını da belirttiler. Bundan sonra her biriyle tekrar barıştık. Ona, Moğolca bildikleri konusunda bana yardım etmesini, buna karşılık kutsal yazılar hakkında yanında olmayı teklif ettim.

Oruç zamanının birinci haftası geçince, birinci Hatun dua evimize ilk ziyaretini yaptı. Ondan artık yiyecek ve içecek de almıyorduk. Zaten rahip de bize yiyecek maddesi getirilmesine müsaade etmiyordu, çünkü bunların hazırlanmasında kuzu yağı kullanılıyordu. Zeytinde çok seyrek geliyordu. Böylece ancak külde pişirilmiş ekmek ve suda pişirilmiş lapa yiyorduk. İçecek olarak et suyu alıyorduk, çünkü yalnızca kar veya buzları eriterek sağlanan suyun tadı çok kötüydü.

Bu yüzden yoldaşım çok şikâyette bulundu. Ben, Han'ın en büyük oğlunun hocası olan David'e ihtiyaçlarımızı bildirdim. Bu adam bize şarap, un ve zeytin gönderilmesi için Han'a ricada bulundu. Nasturîler oruç zamanlarında balık yemezler, Ermeniler de öyle. O zaman bir tulum şarap aldık.

Rahip, sadece Pazar günleri kendisine yemek aldığını söyledi. O gün Hatun, yiyecek olarak pişmiş lapa ve içecek olarak sirke gönderdi. Fakat rahip, sunağın altında bir sandığa sakladığı badem, kuru üzüm, kurumuş erik ve çok sayıda diğer meyvalardan çıkarıp, yalnız kaldıkça yiyordu. Biz ise günde sadece bir defa yiyebiliyorduk. Möngke Han'ın bize şarap verdiği duyulunca, Moğollarla rahibin hizmetçileri gibi hemen her gün bol bol sarayda bulunan Nasturî papazlar, utanmadan köpekler gibi üstümüze geldiler. Rahip, kendisine gelip, içki içmek isteyenleri şarap için bize gönderiyordu. Böylece bu şarap bize teselli ve neşe vereceği yerde, daha çok üzüntü sundu. Herhangi bir olaya sebebiyet vermemek için kimseyi geri çevirmedik. Fakat, her kese verdiğimiz için, bir süre sonra şarabımız kalmadı ve tulum boşaldıktan sonra bir daha istemek için saraya müracaata cesaret edemedik.

Wilhelm Usta'nın sanat eseri ve Karakurum'da Han sarayı

Oruç günlerinin ortasında Wilhelm Usta'nun oğlu geldi ve çok güzel bir gümüş haçı da birlikte getirdi. Fransız işçiliğine göre yapılmış olup, üzerinde İsa'nın bedeni vardı. Ustasının emriyle onu naib Bulgay'a verecekti. Papazlar bu haçı gördüklerinde, İsa'nın suretinden derhal uzaklaştılar. Ben bunu gördüğüm zaman çok öfkelendim.

Bu genç adam Möngke Han'a emretmiş olduğu işin bittiğini bildirdi. Bu eserden sizlere bahsedeceğim.

Karakurum şehrinin surlarından çok uzakta olmayan bir yerde Möngke Han'ın bir sarayı vardır. Bizdeki duvarları tuğladan yapılma manastırları andırır. Orada büyük bir saray bulunur. Han orada yılda iki defa içki ziyafeti verir. Bir defa Paskalya'da, o bölgeye göç ettiği zaman, ikinci defa da yazın geri dönerken. Bu ziyafette bütün ileri gelenler sarayda toplanırlar. İki aylık uzak mesafede oturanlar da gelirler. Han, orada onlara giysiler ve hediyeler dağıtır ve bütün ihtişamını gösterir. Orada yiyeceklerin ve hazinenin muhafaza edildiği depo gibi uzunlamasına binalar vardır.

Süt ve diğer içecek tulumları taşındığı zaman sarayın girişi hoş bir görüntü arz etmediğinden, Parisli Wilhelm Usta büyük bir gümüşlü kütük yaptı. Köklerinde gümüşten dört aslan bulunuyordu. İçinde beyaz kısrak sütünün dökülebilmesi için bir boru bulunuyordu. Ağacın içinde yukarıya doğru dört boru bulunuyordu. Dışarıya doğru nihayetlerinde yeniden aşağıya doğru bükülmüşlerdi. Bu boruların her birinin sonlarında aynı şekilde, kuyrukları ağacın gövdesine sarılmış bir altın yılan bulnuyordu. Bu borulardan birinden şarap, birinden mayasız kısrak sütü, üçüncüsünden bal içkisi, dördüncüsünden de pirinç şarabı akıyordu. Her içkiyi almak için kütüğün ayağında gümüş bir alet yapılmıştı. Kütüğün yukarıdaki ucunda sanatkâr, elinde trompet tutan bir melek heykeli yapmıştı. Kütüğün altında bir insanın kalabileceği genişlikte kovuk bırakmış. Buradan, meleğe giden boru çıkmaktadır. Usta önce yeterli rüzgâr sağlayamayan körük kullanmış. Sarayın dışında içeceklerin saklandığı bir stok odası vardır. Orada, meleklerin çaldığını duyunca içkileri dökmeye başlayan hizmetçiler görev yaparlar. Kütüğün dalları, yaprakları ve meyvaları gümüştendir.

En büyük saki, bir içkiye ihtiyacı olduğu zaman meleğe seslenir, bunun üzerine melek trompeti çalar. Bunu kovukta yerleşmiş olan adam duyar ve kuvvetlice meleğe giden boruya üfler. Melek trompeti ağzına götürür ve çok kuvvetli çalar. Bunu depolarda bulunan hizmetkârlar duyarlar ve her biri kendi içkisini ilgili boruya döker. İçki önce yukarı doğru sonra da aşağı doğru kendi haznesine akar. Sonra oradan alarak saraydaki kadınlara ve erkeklere götürürler.

Saray bir kilise gibi yapılmıştır. Ortada bir kilise bölmesi ve arkada iki yan bölmesi, ayrıca güney tarafında üç kapısı vardır. Ortadaki girişin önünde bu kütük durur. Kuzeyde Han'ın oturduğu ve herkesi görebileceği yüksek mevki bulunur. Buraya iki merdiven çıkar. Sakilerin biri inerken diğeri bu merdivenin birine çıkar. Kütük ile merdivenler arasındaki alan boştur. Çünkü orada baş saki ve hediye getiren elçiler durur. Han yukarıda Tanrı gibi durur. Sağında yani batıya doğru erkekler, solunda ise kadınlar oturur. Çünkü saray kuzeyden güneye doğru yapılmıştır. Sağ taraftaki sütunların sırası boyunca teras cinsi yükseltilmiş yerlere, oğulları ve çocukları alınırlar. Aynı surette sol tarafta da kadınlar ve kızlar yer alırlar. Onunla beraber yüksekte sadece bir Hatun oturur ama biraz alçakta.

Han, eserin tamamlandığını haber alınca, ustaya onu yerine götürmesini ve girişte yerleştirmesini emretti. Kendisi bizzat, Judica Pazarında (29 Mart) küçük çadırıyla yola çıktı ve büyük çadırını bıraktı. Rahip ve ben onu izledik. Bize bir tulum şarap verdirdi. Yolumuz fırtınanın ve soğuğun hüküm sürdüğü bir dağdan geçti. Bol miktarda kar yağdı. Bunun üzerine gece yarısı bize bir adam gönderdi. Tanrı'ya bu rüzgârı ve soğuğu hafifletmesi için dua etmemizi istemekteydi. Çünkü, kervandaki bütün hayvanlar, özellikle dişiler gebe olduklarından tehlike içerisindeydiler. Rahip ona buhur gönderdi ve bunu közün içine koymasını ve Tanrı'ya kurban sunmasını tavsiye etti. Onun bunu yapıp yapmadığını bilmiyorum. Her halükârda iki gün süren fırtına durdu. Böylece üçüncü gün başladı.

Karakurum'da Paskalya

Paskalya'dan önceki Pazar günü (5 Nisan), Karakurum yakınlarına geldik. Sabahın ilk ışıklarında henüz tomurcuklanmamış ot dallarını kutsadık. Öğleden sonra saat 3'e doğru şehre girdik. Haç bayrakla birlikte yukarda olmak üzere, Müslümanların arasından pazar yerine yakın olan kiliseye yürüdük. Nasturîler dinî bir törenle bizi karşılamaya geldiler. Kiliseye girince kuddas ayininin hazır olduğunu gördük. Her

şey merasimle yapıldıktan sonra, akşam yemeği yendi. Bana yemek isteyip istemediğimi sordular. Ben reddetmek zorundaydım, çünkü biraz içmiştim ve kuddas ayini sadece boş mideyle yapılırdı.

Ayin okunduktan sonra, akşam olmuştu. Wilhelm Usta bizi dostça yemek için evine davet etti. Karısı aslında Macaristan'da doğmuş olan Lothringen'li bir adamın kızıydı. Çok güzel Fransızca ve Kumanca konuşuyordu. Orada ayrıca, Macaristan'da doğmuş ama bir İngiliz'in oğlu olan Basilius adında bir adamla karşılaştık. Bu da Macarca'ya hâkimdi. Sevinç ve neşe içinde yemeğimizi bitirdikten sonra, bizi çadırımıza götürdüler. Bize rahibin dua hücresi ile birlikte kilisenin yakınında bir yer vermişlerdi.

Ertesi gün Han, kendi sarayına taşındı. Rahip, ben ve papaz onun yanına gittik. Yoldaşımı içeriye koymadılar, çünkü bir kez eşiğe basmıştı. Ben uzun süre kendi kendime düşündüm: içeriye gireyim mi, girmeyeyim mi?. Bir tarafta diğer Hıristiyanlardan uzak durursam kızacaklarından endişeleniyor, diğer taraftan Han'ın beni orda görmekten hoşlandığını biliyordum. Elde etmek istediğim lütufların önleneceğinden de endişeleniyordum. Sonunda, sihir sanatlarını ve put dualarını görmek zorunda kalacağım halde, oraya gitmeye karar verdim. Fakat, yüksek sesle bütün kilise ve Tanrı'nın Han'ı sonsuz kutsiyete yöneltmesi için dua etmekten başka bir şey yapmadım.

Böylece çok güzel düzenlenmiş olan sarayın girişinde durduk. Yazın her yere akan sular konulmuş. Sonra kadın ve erkeklerle dolu olan saraya girdik. Daha önce tasvir edilmiş olan kütüğe sırtımız dönük olarak Han'ın önünde durduk. Bu zaten çanaklarla beraber salonun büyük bir kısmını dolduruyordu. Papazlar iki tane kutsanmış ekmek ve meyveyi bir çanağa koyarak getirmişlerdi. Dua okunduktan sonra bunları Han'a sundular. Saki bunları, yüksekçe bir yerde tahtta oturan Möngke'ye götürdü. Ekmeklerden birini yerken, diğerini oğluna ve bir Nasturî tarafından eğitilmekte olan ve İncil'i bilen en küçük kardeşine verdi. Bu, benim İncil'imi görmeyi teklif etti. Papazlardan sonra rahip ve son olarak ben dua okuduk.

Han ertesi gün kiliseye geleceğine dair söz verdi. Kilise oldukça büyük ve güzeldi. Tavanı altınla yoğrulmuş ipek bezlerle tamamen kaplıydı. Ertesi gün, Han yeniden yola çıktı ve papazlardan özür dileyerek, kiliseye gelemeyeceğini bildirdi. Çünkü ölülerin tabutlara konacağını duymuştu. Fakat biz rahip ve papazlarla beraber, Paskalya'yı kutlamak üzere Karakurum'da sarayda kaldık.

Fakat, Akşam Yemeği oturumu (Yeşil Perşembe) ile Paskalya aynı güne denk geldiler. Fakat bizim cübbelerimiz eksikti. Ben, Nasturîlerin hangi şartlarla ve nasıl kuddas ayini yaptıklarına dikkat ettim ve gerçekten sıkıntı içerisine düştüm. Onların ayinini kabul etmeli miydim? Yoksa onların kisveleri, kupaları ve sunaklarıyla kendim icra etmeli ya da ayinden tamamen vaz mı geçmeliydim?

Kilisede Macar, Alan, Rus, Gürcü ve Ermeni olmak üzere, esir olalıdan beri kuddas ayinini hiç görmemiş olan çok sayıda Hıristiyan vardı. Nasturîler, onların kiliseye girmesine, ancak yeniden takdis olunmayı kabul ettikleri takdirde izin vermekteydiler. En az bu şartı ileri sürmekteydiler. Bize karşı saygısızlık etmediler. Daha çok Roma kilisesini bütün kiliselerin başı olarak tanıyorlar ve mümkün mertebe Papa'dan bir patrik istiyorlardı. Gönüllü olarak ayine katılmamızı teklif ettiler. Ayinin icrasını görebileceğim koronun girişinde yer almam için beni çağırdılar. Paskalya yortusunun akşamının öncesinde, takdisi nasıl yaptıklarını görebilmek üzere takdis leğeninin önünde durdum. Sahip oldukları kremin, Maria Magdalena'nın Hz. İsa'nın ayaklarına sürdüğü kremden olduğunu ileri sürdüler. Bundan aldıkça eksileni yağla ikmal ettiler. Bunu akşam yemeği ekmeğiyle yoğurdular. Bütün doğulular ekmeklerine maya yerine içyağı, kuyruk yağı veya zeytin yağı koyarlar. Ayrıca Hz. İsa'nın kutsadığı ve ekmek yaptığı una da sahip olduklarını iddia ederler. Bundan ne kadar kullanırlarsa, eksileni tamamlarlar.

Koronun yanında içinde ocak bulunan bir oda bulunur. Büyük bir saygıyla kutsadıkları ekmek burada pişirilir. Yağla birlikte bir el büyüklüğündeki ekmeği yaparlar ve havarilerin sayısına nispetle bunu on ikiye bölerler. Halkın sayısına göre yine parçalara ayırırlar. Papaz, ellerini başlarının üzerine koymak üzere, her birinin eline, saygıyla kabul ettikleri İsa'nın bedenini verir.

Zikredilen Hıristiyanlar ve rahip yuvarlak bir şekilde durdular. Dua ederek, benden merasim icra etmemizi istediler. Yapabildiğim kadar tercüman vasıtasıyla günahlarını dinledim. Ben, 10 emri, 7 öldürme suçunu ve diğerlerini sayarak, insanın hangi suçlarda af dileyerek günah çıkartmak zorunda olduğunu anlattım. Hırsızlıkla ilgili olarak özür dileyip, hırsızlık yapmadan yaşayamayacaklarını, çünkü efendilerinin kendilerine ne giysi ve ne de yiyecek sağladığını bildirdiler. Efendilerinden haksız olarak mal ve insan yağmaladıkları düşüncesinde olduklarından, onlara efendilerinin mallarından ihtiyaçları olduğu kadar alabileceklerini anlattım. Ben bunu Möngke Han'ın huzurunda tekrar etme-

ye hazırdım. Özür dileyenlerden bazıları, savaşa gitmek zorunda olan savaşçılardı. Bunlar savaşa gitmedikleri takdirde öldürülürlerdi. Onlara Hıristiyanlara karşı yürümemelerini ve acı vermemelerini sıkıca tembih ettim. Öldürülmelerinin daha iyi olacağını böylece şehit mertebesine yükseleceklerini anlattım. Bundan başka, bu söylediklerimden dolayı Möngke Han'ın huzurunda yargılandığım takdirde, onun huzurunda da iddialarımı tekrar edeceğimi izah ettim. Ben bunları söylerken, bizi ihbar edecekleri hususunda şüphelendiğim, saraylı Nasturîler de orada bulunuyorlardı.

Mukaddes ekmeğin hazırlanması için o zaman Wilhelm Usta, bize bir demir kalıp yaptırdı. Üzerinde kendisinin hazırlayıp giydiği bir cübbe vardı. Bilimsel bir kültüre sahipti ve kendisini bir papaz olarak görüyordu. Fransız bilgeliğine göre Bakire Meryem'in bir resmini oydurmuştu. Kapının kanatları üzerinde tamamlanan bu resim İncil'in yüce bir tarihini tasvir ediyordu. Aynı şekilde kutsal ekmeğin ve mukaddes emanetlerin muhafaza edilmesi için gümüş bir kutu ve derinlikler yapmıştı. Ayrıca, bir arabanın üzerinde, mukaddes tarihin sahneleriyle süslenen dua odası yaptı.

Onun cübbesini alarak takdis ettim. Bunun dışında imkânlarımız nispetinde mukaddes emanetleri hazırladık. Nasturîler, içinde sunağın bulunduğu kilise odasını bana bıraktılar. Patrikleri onlara Bağdâd'dan, yağ ile kutsanmış dört köşe bir deri örtü göndermiş. Bu onlara taşınabilir sunak olarak iş görüyor ve onu kutsanmış taş yerine kullanıyorlardı.

Yeşil Perşembe günü (9 Nisan 1254) Kutsal Akşam Yemeği'ni kutladım ve onların oldukça büyük olan gümüş kupasıyla çanaklarını kullandım. Aynı şekilde Paskalya Pazarı'nda (12 Nisan) merasim yaptım. Kutsal Akşam Yemeği'nde halkımız için Tanrı'ya dua ettim. Paskalya akşamı öncesinde Nasturîler, 60 kişiden fazla olmak üzere takdis edildi ve bu iş çok düzenli bir şekilde yapıldı. Bütün Hıristiyanlarda büyük bir mutluluk hâkimdi.

Wilhelm Usta ve Papaz Jonas'ın hastalanması

Bu sıralarda Wilhelm Usta hastalandı. İyileşme yolundayken, rahip onu muayene etti ve içmesi için Raventa suyundan verdi. Böylece çok geçmeden ölümüne sebep olabilirdi. Onu ziyaret edip de gittikçe fenalaşan bir durumda bulduğum zaman, neler yiyip, içmiş olduğunu sordum. Bana, rahibin kendisine zikredilen sudan verdiğini söyledi. Bu suyun kutsal olduğuna inanarak iki çanak içmişti.

Bunun üzerine rahibe gittim ve vurgulayarak şu konuşmayı ona tevcih ettim: "Ya kendini havari kabul edip ve kutsal dua ve ruhla mucizeler yarat, ya da doktor olarak tedavinin şartlarına uy. Fakat böyle yaparak insanlara hazırlanmamış, ve henüz kutsanmamış çok kuvvetli tıbbî ilaç veriyorsun. Böylece insanların tepkisine maruz kalacaksın". Bundan sonra beni korkutmaya ve benden uzaklaşmaya başladı.

Bu sıralarda biraderleri arasında arşidiyakon bulunan papaz da hastalandı. Arkadaşları onu Müslüman bir hekime gönderdiler. Bu onlara şöyle söyledi: "Ne yiyen, ne içen ne de yatakta yatan cılız bir insan [Tanrı'yla] dargın demektir. Eğer ondan şifa dilerse yeniden iyi olacaktır". Arkadaşlar bu lafları rahibe ilettiler. Gece yarısı papazın karısı, kız kardeşi ve oğlu rahibe gelerek, papazı ziyaret edip, dua okumasını istediler. Bizi de uyandırıp, bu hususta rahibe ricada bulunmamızı talep ettiler. Biz bunu yaptığımız zaman dedi ki: "Bundan sükunetle vaz geçin; çünkü o, diğer lanet olası 3 kişiyle beraber plan yapıp, Möngke Han'a giderek, beni ve sizi bu ülkeden kovdurtmak isteyen kişidir".

Onların arasında bir tartışma başladı, çünkü Möngke ve hatunları, Paskalya'dan önceki gün rahibe ve papaza 4 yaskot ve ipekliler vermiş ve aralarında bölüşmelerini istemişler. Rahip, bunlardan kendi payına 1 yaskot almış. Kalan 3 yaskotun biri bakırdan olup sahte imiş. Papazlar ise, rahibin hediyelerin büyük kısmını aldığını iddia ediyorlardı. Bu durumun ortaya çıkması herhalde aralarında konuşulanların, rahibe yetiştirilmesi idi.

Sabah olunca, papaza gittim. Bir tarafında çok şiddetli ağrı olup, kan tükürüyordu. Ülser olduğunu tahmin ettim. Onu, Papa'nın bütün Hıristiyanlığın pederi olduğu konusunda uyardım, o da kabul etti. Ayrıca, Tanrı onu iyileştirdiği takdirde Papa'yı ziyaret edeceğine ve ayaklarına kapanacağına dair söz verdi. Bundan başka, gerçekten Papa'nın dualarını Han'a iletmeyi de vaad etti. Ona, yabancıların mallarından sahip olduğu bütün şeyleri geri vermesini de söyledim. Böyle malların bulunmadığını temin etti. Ona, son yağlanma ayininden de söz ettim. Şunları söyledi: "Bu bizde alışılmış değildir. Papazlarımız bunun icrasını anlamazlar. Senden, bunu bana kendi geleneklerinize göre yapmanı rica ederim". Ondan, kendilerinin gitmedikleri günah çıkarmayı da talep ettim. Yanındaki papazın kulağına kısa bir şeyler fısıldadı.

Bunun üzerine kendisini bir az iyi hissetmeye başladı. Benden rahibin yanına gitmemi istedi, ben de öyle yaptım. Rahip önce beraber gelmek istemedi. Fakat, iyileşmeye başladığını duyunca, haçını aldı ve beraber geldi. Biz, Paskalya festivalinde Wilhelm Usta'nın ricası üzerine muhafaza ettiğimiz ve içinde Hz. İsa'nın resminin bulunduğu kutuyu da birlikte taşıyorduk. Rahip içeri girince, papaz tevazuyla dizlerine kapandı. Hasta: "Roma kilisesinde hastaların, İsa'nın bedenini (ekmek) azık olarak ve düşmanların bütün kötülüklerine karşı koruması için yemeleri adettir. Bu azık, benim Paskalya'dan beri muhafaza ettiğimdir. Günah çıkarmalı ve onu arzulamalısın". Bunun üzerine güçlü bir imanla şöyle dedi: "Bütün kalbimle arzuluyorum". Kutuyu aldığım zaman, alçak sesle: "İnanıyorum ki bu benim Rabbımdır. Bana hayatı veren ve ölümden sonra diriltecek olan" dedi. Böylece Roma kilisesi geleneklerine göre, benim elimden ekmeği aldı.

Rahip, onunla kaldı ve ben oradayken ona, daha önce görmediğim bir içki verdi. Ertesi gün, can verdi. Ben, onların sözleriyle kutsanmış olan yağı aldım ve kilise adetlerine göre ve onun arzusu üzerine ona sürdüm. Kendi yağımızdan elimde yoktu, çünkü Sertak'ın huzurunda papazlar hepsini benden almışlardı. Ölünün karşısında durup, şefaat için dua etmek istediğimizde, rahip bana adam göndererek, cenaze alanını terk etmemi, zira aksi takdirde, 1 sene Möngke Han'ın evine giremeyeceğimi bildirdi. Ben bunu ölenin arkadaşlarına söylediğimde, bunun doğruluğunu ve aynı şekilde oradan uzaklaşmamı, yoksa sarayda hiçbir iş yapamayacağımı onayladılar.

Papazın ölümünden sonra, rahip bana: "Üzülmeyin. Ben onu dualarımla öldürdüm. Bu adam bilimsel düşünen ve bize karşı çalışan biriydi. Diğerlerinin hepsi aptaldır. Möngke Han da dahil olmak üzere hepsi ayaklarımıza kapanacaklardır" dedi. Bana sihirbazın yeteneklerinden bahsetti. Ben bunlara inanmadım ve ölenin arkadaşlarından bu konuda bilgi almaya çalıştım. Onlar da söylenenleri tasdik ettiler. Daha sonra, Rahibin kâhini karısıyla beraber kiliseye çağırdığını, bir toz eleyip, bundan kehânet yaptırdığını fark ettim. Hatta, kehânette bulunmak üzere, mükerreren yanında bir Rus diyakonu bulunuyordu. Ben bunları öğrendiğimde, gerçekten bu aptallıklara öfkelendim ve ona şöyle konuştum: "Kardeşim, kutsal ruhla dolu olan ve her şeyi öğreten bir adam, kâhinlerin kendisini cevaplamasına ya da tavsiye etmesine izin vermemeli. Aslında bütün bu şeyler yasaktır ve aforoz edilir". Bunun üzerine, bütün bu şeylerin doğru olmadığını ve bu cins tavsiyeler almadığını söyledi. Ben ondan ayrılamazdım, çünkü Han benim onunla beraber bu evde oturmamı emretmişti. Bu nedenle onun izni olmadan başka bir yere gidemezdim.

Karakurum, Möngke'nin kardeşi ve münakaşa

Karakurum şehri ile ilgili olarak bilmeniz gereken, Han'ın sarayından bakarak, St. Denis'in pazarları gibi gösterişli olmadığıdır. St. Denis manastırı, buradaki saraydan 10 kat daha büyüktür. Şehir dört bölümdür; Pazarların bulunduğu ve bir çok tacirin sarayın yakınında bir araya geldiği Müslümanların bölgesi. Fakat ayrıca elçiler de burada ikamet ederler. Sonra çoğunluğu zanaatkâr olan Hitayların bölgesi gelir. Bu kısmın dışında saraya mensup memurların oturduğu büyük evler bulunur. Çeşitli kavimlerin 12 put mabedi, Muhammed'in dininin öğretildiği 2 camisi ve şehrin dışında bir Hıristiyan kilisesi. Bütün şehir bölgesi balçık bir surla çevrilidir ve 4 kapısı bulunur. Doğu kapısında darı ve seyrek olarak getirilen diğer tahıllar satılır. Batı kapısının girişinde koyun ve keçiler, güney girişinde öküz ve araba, kuzey girişinde at pazarlanır.

Göğe Yükseliş gününden bir süre önce, yürüyen sarayı takip ettik. Göğe Yükselişten önceki Pazar günü (17 Mayıs 1254) ona ulaştık. Ertesi gün, bizi, rahibi, hizmetçilerini ve sık sık rahibin evini ziyaret eden yabancıları en yüksek naib ve yargıç Bulgay'ın huzuruna çağırdılar. Önce rahip ve sonra biz olmak üzere tek tek çağrıldık. Sertçe nereli olduğumuzu, hangi amaçla geldiğimizi ve tekliflerimizin ne olduğunu sorguladılar. Bu sorgulama, 400 kadar Batıni'nin çeşitli kıyafetlerle gönderilerek, Han'ı öldürmek niyetinde oldukları ihbarı üzerine yapılıyordu.

Bu sırada zikredilen Hatun yeniden hastalığa yakalandı. Rahibe haber gönderdi. Fakat rahip reddederek şu cevabı verdi: "O, kısa süre önce putperestleri çağırmıştır. Eğer muktedirseler bunlar ona yardım etsinler. Asla ona bir daha gitmem".

Göğe Yükseliş'in akşamının öncesinde (20 Mayıs), Möngke Han'ın bütün çadırlarını ziyaret ettik. Möngke Han içmek istediğinde, keçelerin üzerine çizilmiş put suretlerine nasıl kısrak sütü döktüklerini gördüm. Rahibe düşüncelerimi şöyle ifade ettim: "Hz. İsa ile Belial'in ortak yanları nedir?. Haçımızın bu suretlerle ilgisi nedir?"

Möngke Han'ın 8 kardeşi vardır. Bunlardan 3'ü öz diğerleri babadan bir üveydir. Bunlardan biri olan üvey kardeş Hülagu (İlhanlı Hükümdârı, 1256-1265)'yu, Melâhide denen Batınîler üzerine gönderdi ve hepsini öldürmesini emretti[98]. Kardeşlerinden bir diğerini, İran üzerine gönderdi. Bu, oradan Türkiye üzerine yürüyecek ve bir orduyu da Bağdâd ve Vatatzes üzerine sevk edecekti[99]. Kubilay (Büyük Han, 1259-1294) adındaki bir başka kardeşini, mukavemet etmekte olan bazı kabileleri itaate alması için Hitay üzerine gönderdi[100]. En küçük öz kardeşi Arık Buka[101]'yı kendi yanında bıraktı. Bu Hıristiyan olan annesinin çadırından sorumluydu. Wilhelm Usta şimdi onun kölesiydi. Babadan bir kardeşlerinden biri, Usta'yı Macaristan'ın bir şehri olan Belgrad'da yakalamıştı. Rouen'de Belleville'li bir Norman piskopos da burada bulunmaktaydı. Wilhelm'le birlikte bu piskoposun Karakurum'da gördüğüm bir yeğeni de yakalanmıştı. Han'ın bu kardeşi kadının isteği üzerine Wilhelm Usta'ya, Möngke'nin annesini verdi. Bu kadın ölünce annesinin bütün çadırı gibi Wilhelm Usta da Arık Buka'nın hissesine düştü. Wilhelm Usta'ya 100 yaskot (1.000 mark) vererek tasvir edilen işi yaptıran Möngke Han, annesinin hastalığını onun vasıtasıyla öğrendi.

Tam bu yakınlarda iken Göğe Yükseliş'ten bir gün önce, Möngke Han, annesinin çadırına bir ziyaret yapacağını bildirdi. Fakat rahip, onunla birlikte giderek, Han'ın annesinin ruhuna dua okumak istediğini bildirdi. Möngke bunu kabul etti. Göğe Yükseliş akşamında (21 mayıs 1254) Hatun'un durumu cidden ağırlaştı. Kâhin temsilcisini rahibe göndererek, dua ekmeğini kesmemesini istedi. Ertesi gün bütün saray yola çıkmakla beraber, Hatun'un sarayı kaldı. Kampın kurulması gereken yere geldiğimizde, rahibin bizzat saraya yerleşmesi istendi. O da bunu yerine getirdi.

Bu sırada Arık Buka kardeşini karşılamaya çıktı. Rahip ve ben yolunun bizim yanımızdan geçeceğini öğrenince, haçla beraber onu karşıladık. Daha önce duahanemizde bulunduğu için bizi tanıdıktan sonra, elini uzattı ve bir piskopos haçı üzerimize tuttu. Bunun üzerine rahip

98 Hülagu Han, İsmâîlî (Batını) kalesi olan Alamut'u 654 (1256)'da zapt etmiştir. Bk. *Ravzatu's-safâ*, IV, s. 890; *Târîh-i Güzîde*, s. 142.

99 Esasen Möngke Kaan'ın İran ve Anadolu üzerine gönderdiği kardeşi yukarıda adı geçen Hülagu'dan başkası değildir.

100 Karş. *Ravzatu's-safâ*, IV, s. 877; *Târîh-i Güzîde*, s. 142.

101 Möngke Han'dan sonra Kubilay'ın hanlığını tanımadı. Altınordu Hükümdânı Berke Han, Arık-Buka'yı metbu tanımıştır. 1276'da ölen Arık-Buka'nen Müslüman olması muhtemeldir. Arık-Buka hakkında bk. *Ravzatu's-safâ*, IV, s. 878.

ata bindi ve yanına biraz meyve alarak, onu takip etti. Arık Buka, kardeşinin çadırı önünde yemek yedi ve kardeşi avdan dönünceye kadar orada bekledi. Sonra da atından inen rahibin sunduğu meyvelerden aldı.

Yanında, Han'ın sarayından ileri gelen iki Müslüman oturmaktaydı. Fakat, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında ne gibi düşmanlıkların yaşandığını bilen Arık Buka, rahibe bu Müslümanların tanıdık olup olmadıklarını sordu. O, şu karşılığı verdi: "Bunların köpek olduklarını bilmekteyim. Niçin onlarla birliktesin?".

Bunlar sordular: "Bize niçin kızıp durmaktasın? Bizim seninle bir işimiz yoktur".

Rahip yine de karşılık verdi: "Ben gerçeği söylüyorum. Çünkü siz ve Muhammed'iniz adi köpeklersiniz".

Bunun üzerine, İsa'ya sövmeye başladılar ama Arık Buka onlara bunu yasakladı: "Böyle konuşamazsınız; zira biz Mesih'in Tanrı olduğunu biliyoruz". Aynı saatte müthiş bir fırtına çıktı ve kampa doğru esmeye başladı, öyle ki şeytanın ve kötü ruhların oraya aktığı hissediliyordu. Kısa bir süre sonra Hatun'un öldüğü haberi yayıldı.

Ertesi gün Han, başka bir yoldan geriye döndü. Gittiği yoldan geri dönmek onlarda batıl bir inançtır. Bu nedenden dolayı hiç kimse bir kampın kaldırılmasından sonra, kullanılmış olan ateş henüz sönmeden oraya gitmeye cesaret edemez.

O gün rahibin yanına, onu kızdıran ve münakaşa eden bazı Müslümanlar geldi. O, kendisini haklı sebeplerle müdafaa etmediği ve bu yüzden alaya maruz kaldığı için, onları yanında taşıdığı kırbaçla dövmek istedi. Bu kavga ve daha önceki hakaretler saraya rapor edilecek şekilde sürdü. Müteakiben, çadırımızı derhal diğer elçilerin yanına kurmamız ve bir daha saraya yakın oturmamız emrini aldık.

Fakat ben daima Ermeni kralının gelmesini ümit ediyordum. Paskalya civarında Almanların oturduğu Bolat'dan bir adam geldi. Ben onların yüzünden buraya seyahat etmiştim. Bu adam bana, oradaki Alman papazların saraya geleceklerini söyledi. Böylece Möngke Han'la burada kalışımız veya geri dönüşümüz hususunda konuşmaya gerçekten çekindim. Çünkü, başlangıçtan itibaren bize iki ay izin verdiği halde, şimdi dört belki de beş ay geçmişti. Bunu yazdığım zaman Mayıs'ın sonlarıydı ve biz Ocak'dan beri zamanı burada harcamıştık.

Bu arada hiç kimseden, Ermeni kralı ya da Alman papaz hakkında haber alamayınca ve müthiş soğuğunu bedenimizde hissettiğimiz kıştan da korktuğumdan Möngke Han'a ne olacağımız konusunda ne düşündüğünü sordurdum. Ona ayrıca, eğer isterse daima onunla kalabileceğimizi de bildirdim. Eğer geri dönmemiz icap ediyorsa, yazın seyahat etmek kıştan daha uygun olacaktı. Möngke derhal bana haber göndererek, hiçbir yere uzaklaşmamamı, ertesi gün benimle konuşacağını haber verdi. Ona, benimle görüşmek istiyorsa, Wilhelm Usta'nın oğlunu çağırmasını, zira tercümanımın yeterli olmadığını ilettim. Bunları benimle konuşan adam, elçi olarak Vatatzes'in yanında bulunmuş olan bir Müslüman'dı. O, Möngke Han'a elçi göndermek üzere Vatatzes'e tesir etmesi için rüşvetle kandırılmış biriydi. Bunun üzerinden bir süre geçmiştir; çünkü Vatatzes çok geçmeden Moğolların kendi ülkesine saldıracakları inancıyla yaşamaktaydı. Bu nedenle elçiler göndermiştir. Fakat bu şartlarda Moğolları tanıdıktan sonra, endişeleri azaldı. Ne onlarla barış yaptı ne de onlar ülkesine girdiler. Kendisini savunmaya gücü oldukça da bunu yapmayacaklardır. Çünkü onlar hiç bir ülkeyi açıkça kuvvetle almamışlar, hep hile ile ele geçirmişlerdir. Bir kavimle barış yapar yapmaz, onu barış kisvesi altında mahv ederler.

Bu imkânla Müslüman bana Papa, Fransa kralı ve onlara giden yol hakkında her şeyi sordu. Bu konuşmayı izleyen rahip, gizlice cevap vermememi işaret etti; çünkü bunun elçi olarak gönderilmeye çalıştığını söylüyordu. Bu yüzden sustum ve ona artık cevap vermek istemedim. Bunun üzerine bana karşı öfkeli bir kelime kullandı. Bu yüzden Nasturî papazlar onu yakalamak istediler. Şüphesiz ölümle yargılanacak veya en azından değnek cezası çekecekti. Fakat ben bunları istemedim.

Dinî bir konuşma

Ertesi gün, Küçük Paskalya Yortusu Pazarı'nda (24 Mayıs 1254), saraya götürüldüm. Yüksek memurlar da geldiler. Bunlardan biri Han'ın sakisi olan bir Moğol, diğerleri ise Müslüman'dı. Möngke'nin arzusuyla bana, neden geldiğimi sordular. Bunun üzerine daha önce verdiğim cevabı verdim; yani aslında Sertak'a geldiğimi, ondan Batu'ya, nihayet Batu tarafından buraya gönderildiğimi söyledim.

Onlara şunları anlattım: "Ben bir insanın gönderdiği haberi getiren elçiyim. Han'ın kendisi Batu'nun yazdıklarını bilir. Ben sadece duymak isterse Tanrı'nın sözlerini söyleyebilirim".

Bu cümle üzerine bana, ona hangi Tanrı sözlerini söylemek istediğimi sordular. Onlar, benim de diğerlerinin yaptığı gibi, kehânetlerde bulunacağımı sanıyorlardı. Şöyle söyledim: "Ona Tanrı'nın sözlerini söylememi istiyorsanız, bana bir tercüman tayin edin".

Karşılık verdiler: "Biz bir tane ısmarladık ama şimdilik bu tercümanla mümkün mertebe konuş. Biz seni anlayacağız". Beni konuşmaya zorladılar ve ben şöyle söyledim: "Kime ne kadar çok verilirse, ondan o kadar çok istenecektir. Buna benzer başka bir söz daha vardır: Kime ne kadar çok zenginlik verilirse, o kadar çok sevmelidir. Tanrı'nın bu sözlerine göre Han'a derim ki: Tanrı ona büyük güç vermiştir; zira sahip olduğu kudret ve devleti put suretlerinden değil, yerin ve göğün sahibi olan, ellerinde bütün krallıkların sükuneti bulunan, insanların günahlarına göre bir kavmi diğerine hâkim kılan yüce Tanrı'dan almıştır. Eğer Tanrı'yı severse Han için iyi olur. Eğer böyle olmazsa bilmelidir ki Tanrı ondan her şeyi geri isteyecektir".

Bunun üzerine bir Müslüman şunu sordu: "Tanrı'yı sevmeyen bir insan var mıdır ?".

"Tanrı der ki" diye cevap verdim, "Kim beni severse, buyruklarımı yerine getirsin. Ve kim beni sevmezse, onları yapmaz. Yani kim Tanrı'nın emirlerini yapmazsa, Tanrı'yı da sevmez".

Birisi sordu: "Tanrı'nın buyruklarını öğrenmek üzere gökte bulundun mu ?".

"Hayır" dedim, "Fakat, onları bizzat, kutsal kişilere gökten indirmiştir. Ve kendisi de gökten inerek bizlere öğretmiştir. Bu emirler kutsal yazılarda vardır ve biz insanların yaptıklarından, emirleri tutup tutmadıklarını anlarız".

Yine o dedi ki: "Yani bununla Möngke Han'ın emirleri tutmadığını söylemek istiyorsun ?".

Ona cevap verdim: "Eğer sizin belirttiğiniz gibi tercüman gelirse ve Möngke Han da kabul ederse ona Tanrı'nın emirlerini anlatacağım. Sonra o, bunları tutup tutmadığına kendisi karar verecektir". Benim yanımdan ayrıldılar ve Han'a benim kendisi hakkında putperest olduğunu ve Tanrı'nın emirlerine uymadığını söylediğimi naklettiler.

Ertesi gün Han, naibini bana gönderdi ve şunları söyletti: "Efendimiz bizi sana göndererek, şunları iletti: Sizler Hıristiyan, Müslüman ve putperestsiniz. Her biriniz kendi dininin ve yazılarının yani kutsal kita-

bının en doğru gerçeği anlattığını iddia etmektedir. Bu sebepten dolayı Han, hepinizin bir araya gelerek, öğretilerinizi birbirinizle mukayese etmenizi istemektedir. Bunları ayrıca yazmak suretiyle, Han'ın bizzat gerçeği anlamasını sağlayacaksınız".

Bunun üzerine dedim: "Bu fikri Han'ın kalbine yerleştiren kişi, kutsanmış olmalıdır. Fakat bizim yazılarımız Tanrı'nın hizmetinde olanların münakaşa etmemelerini emreder. Daha çok sulha hazır olmalıdır. Ben, kavga ve münakaşa yapmadan, inanç ve Hıristiyanlığın amaçları hakkında onun istediği her bilgiyi vermeye hazırım".

Benim bu cevaplarımı yazdılar ve Han'a götürdüler. Neticede Nasturiler, hazırlanmak ve söyleyecek olduklarını yazmak konusunda bilgilendirildiler. Aynı şekilde Müslümanlara ve putataparlara da haber verildi.

Ertesi gün Han yeniden naibini şu soruyu sormak üzere gönderdi: "Möngke Han; senin hangi nedenden dolayı bu ülkeye geldiğini öğrenmek istiyor". Karşılık verdim: "Batu bu hususta ona yazmış olduğu için, bunu kendisi bilmelidir". Fakat, dediler ki: "Batu'un mektubu kaybolmuştur ve Möngke Han Batu''un ona yazdıklarını unutmuştur. Bu yüzden sizden öğrenmek istiyor".

Bu konuşma üzerine şunları söyledim: "Dinimiz bütün insanlara İncil'i vaaz etmeyi emretmektedir. Ben Moğol kavmine bunu anlatmayı duyunca, denemeyi talep ettim. Ve ben bu arzuyla yanarken, Sertak'ın Hıristiyan olduğunu işittik. Bunun üzerine ona gittik. Efendimiz Fransa kralı ona bizimle birlikte dostluk ihtiva eden bir mektup gönderdi. Bizim kim olduğumuzu da onaylı bir yazısında belirtti. Aynı zamanda, Moğollarla beraber kalabilmemiz için ondan müsaade istedi. Sertak tarafından, Batu'ya ve sonra da Möngke Han'a gönderildik. Bu nedenle ondan burada kalmamıza izin vermesini diledik". Böylece her şeyi yazdılar ve Han'a bildirdiler.

Ertesi gün yeniden onları bana gönderdi ve şunları söyletti: "Han sizin ona elçilik gayesiyle gelmediğini gayet iyi biliyor. Bilâkis siz, diğer dürüst papazlar gibi ona dua için geldiniz. Buna rağmen, daha önce sizden bize ve tam tersine bizden size elçi gelip gelmediğini sormaktadır ?". Bunun üzerine onlara David ve Andreas hakkında her şeyi anlattım. Her şeyi tutanak halinde kaydedip, hana sundular.

Tekrar bana, şu haberi getiren adamlar gönderdi: "Efendimiz Han diyor ki: Siz uzun süre burada kaldınız. Sizin ülkenize geri dönmenizi istiyor ve size, kendi elçilerini beraberinizde götürmeyi kabul edip etmediğinizi soruyor".

Şunları bilmelerini istedim: "Onun elçilerini kendi ülkesi dışında birlikte götürmeye cesaret edemem, çünkü sizinle bizim ülkelerimiz arasında savaş bölgesi, deniz ve dağlar bulunmaktadır. Ben sadece fakir bir rahibim ve bu yüzden elçilere kılavuzluk yapmaya güvenip, cesaret edemem". Yeniden her şeyi yazdılar ve Han'a geri döndüler.

Küçük Paskalya Yortusu'ndan bir gün öncesi geldi (30 Mayıs 1254). Nasturîler, hilkatten İsa'nın çarmıha gerilmesine kadar bir tarih yazdılar. Hz. İsa'nın ızdıraplarını atlayarak, göğe yükselişi, ölülerin kıyam etmesini ve mahşer gününü yazıya dökmüşler. İfadelerinde, benim açıklamak zorunda kaldığım bazı noktalar düzenli değildi. Kuddas ayini konusunda "Credo in unum Deum" konusunda birleştik. Onlara nasıl ilerleyeceklerini sordum. Önce Müslümanlarla tartışmak istedikleri cevabını verdiler. Ben bunu reddettim ve Müslümanların bir Tanrı'ya inandıkları için bizimle anlaşacaklarını söyledim. "Bu noktada dedim", "Putatapanlara karşı onlardan yardım sağlarsınız". Onlara, puta tapmanın dünyada nasıl ortaya çıktığını bilip bilmediklerini sordum. Bilmedikleri için, onlara anlattım. Şu kanaate vardılar: "Bunu onlara öğretmelisiniz, fakat sonra bize söyletmelisiniz, çünkü bir tercüman yardımıyla konuşmak hakikaten zordur".

Bunun üzerine onlara bir teklifte bulundum: "Bir defa kendinize davranmayı istediğiniz gibi olmayı deneyin. Ben şimdi putataparlar partisini üstleniyorum ve siz Hıristiyanları. Diyelim ki şimdi ben o dindenim. Onlar Tanrı'nın mevcut olmadığını iddia ettiklerine göre, onun varlığını bana ispat edin". Orada, herhangi bir şeyin içindeki ruh veya kuvvetin bu şeyin Tanrısı olduğunu, bunun dışında Tanrı olmadığını ileri süren bir tarikat vardı. Bunun karşısında Nasturîler başka bir ispat yolu bilmiyorlardı ve sadece kutsal yazıların dediklerini naklediyorlardı. Fakat ben onlara şunu anlattım: "Putataparlar, kutsal yazılara inanmazlar. Şimdi böyle yaparsanız, size başka türlü anlatacaklardır". Bundan sonra onlara, putataparlarla bir araya gelmeme razı olmaları tavsiyesini yaptım. Böylece şaşırtıldığım takdirde söze karışma imkânları olacaktı. Şayet Nasturîler saf dışı edilirlerse, artık dinlemeyecektim. Bunları kabul ettiler.

Böylece Küçük Paskalya akşamının öncesinde duahanede toplandık. Möngke Han bize, biri Müslüman, biri Hıristiyan ve biri de putperest olmak üzere üç naibini hâkim olarak gönderdi. Yüksek sesle bize

bildirildi: "Bu Möngke'nin buyruğudur. Hiç kimse, Tanrı'nın buyruğunun bundan farklı olduğunu iddia etmeye cesaret etmesin. Buyuruyor ki karşı tarafa, tahrik edici veya şirret sözler söyleyip ve çizgiyi aşıp bu toplantıyı bölmeye çalışarak, hiç kimse ölüm cezasına maruz kalmaya kalkışmasın". Buna her kes söz verdi. Burada bir çok kişi bulunuyordu; çünkü her parti en akıllı kafaları getirmiş ve bundan başka çok sayıda insan da oraya akın etmişti.

Hıristiyanlar beni ortaya oturttular ve putperestten benimle tartışmasını talep ettiler. Bunun üzerine onlardan orada çok sayıda bulunanlar Möngke Han'a karşı mırıldanmaya başladılar, çünkü şimdiye kadar hiç bir Han onların dinî sırlarını tetkik ettirmemişti. Sonra karşıma Hitay'dan gelmiş ve kendi tercümanını da beraber getirmiş olan birini çıkardılar. Wilhelm Usta'nın oğlu ise emrime amadeydi. Putperest bana şöyle konuştu: "O dostum, eğer dara getirilseydin, mutlaka senden daha akıllısını aramak zorunda kalırdın". Sustum. Sonra ne üzerine, yani dünyanın yaradılışını mı yoksa öldükten sonra ruhların ne olduğunu mu tartışmak istediğimi sordu. Karşılık verdim: "Dostum bizim konuşmamız bununla başlayamaz. Her şey Tanrı'dandır. O bizzat ilktir ve her şeyin başlangıcıdır. Siz bu konuda bizden farklı görüşte olduğunuz için önce Tanrı'dan konuşmalıyız. Zira Möngke Han, içimizden hangisinin doğru inandığını bilmek ister". Bu sözlerden sonra, hâkimler teklifimi görüşmeye başladılar.

Onun sorularıyla başlamayı yeğlediler, çünkü onları daha mühim telakki ediyorlardı. Bu insanların hepsi Manihaist bir Rafızîliği bilmekteydiler. Buna göre, şeylerin yarısı kötü, diğer yarısı iyidir ve en az iki etkin kuvvet vardır. Bizzat bilge bir Nasturî, bana bir defasında, acaba akılsız hayvanların ruhlarının öldükten sonra çalışmaya mecbur tutulamayacakları bir sığınak yeri bulunup bulunmadığını sormuştu. Bu batıl itikadı kuvvetlendiren bir olayı Wilhelm Usta anlatmıştı. Henüz boy bakımından üç yaşındaki çocuk kadar olan bir oğlan Hitay'dan buraya getirilmiş. Buna mukabil tam akıl sahibi imiş ve daha önce üç kez bir vücutta bulunduğunu söylemiş. Ayrıca yazma ve okumayı da anlayabiliyormuş.

Böylece putpereste şöyle dedim: Biz kalpten inanıyor ve ağzımızla tasdik ediyoruz, ki Tanrı vardır ve birdir. Siz neye inanırsınız ?".

Cevap verdi: "Sadece deliler Tanrı'nın bir olduğunu söyler. Bilgeler ise Tanrılardan söz ederler. Senin ülkende büyük hükümdâr yok mudur ve burada da büyük hükümdâr Möngke han değil midir ?. Tanrılar da böyledir. Bir ülkede başka, diğer ülkede başka". Bunun üzerine atıldım: "Siz burada kötü bir misal getiriyorsunuz. İnsan ilişkilerini Tanrı'yla aynileştiriyorsunuz. Bu durumda her hükümdâr kendi ülkesinde Tanrı yerine konmalıdır". Onun tezini çürütmekte olduğumdan, bir soru ile öne çıktı: "Senin bir olduğunu söylediğin Tanrı nasıl yaratılmıştır?".

Açıkladım: "Yanında başka hiçbir Tanrı olmayan bizim Rabbımız kaadir-i mutlak olup, bu yüzden hiçbir yardıma muhtaç değildir. Fakat insanî münasebetlerde böyle değildir. Hiçbir insan her şeyi yapmaya muktedir değildir, bu yüzden de yeryüzünde bir çok hâkim ortaya çıkar, çünkü hiç kimse her şeyi taşımaya müsait değildir. Aynı şekilde Tanrı her şeyi bilir ve danışmana ihtiyacı yoktur. Daha ziyade bütün bilgelik ondan gelir. O, en yüce iyidir ve insanların iyiliğine ihtiyacı yoktur. Bizim Tanrı'mız böyledir ve bu sebepten dolayı onun yanına kimse konulamaz".

Putperest karşılık verdi: "Öyle değildir. Göğün en üstünde, kökenini henüz bilmediğimiz bir tane vardır. Onun altında on tane ve onun altında da yine öyle güçlü olmayan bir tane vardır. Yeryüzünde sayısız Tanrılar vardır". Daha başka efsaneler anlatmak isteyince ona en üsttekinin kaadir-i mutlak olduğuna kendiliğinden mi inandığını sordum. Buna cevap vermeyince, karşıt bir soruyla geldi: "Senin Tanrın eğer söylediğin gibiyse, her şeyin yarısını neden kötü yapar ?". "Bu doğru değil" karşılığını verdim, "çünkü kötülüğü yaratan Tanrı değildir, ne varsa hepsi iyidir".

Bu söz üzerine putperestlerin hepsi şaşırdılar. Biraz hatalı da olsa hemen bunları yazdılar. Öteki tekrar sordu: "Kötülük nereden çıkmıştır ?". Ona cevap verdim: "Sorun doğru sorulmamıştır. Evvela, nereden geldiğini sormadan önce kötülüğün ne olduğunu sormalısın. Fakat, her hangi bir Tanrı'nın kaadir-i mutlak olup olmadığına dair sana sorduğum soru duruyor. Buna cevap verdikten sonra, ben de senin sormayı düşündüklerini cevaplayacağım".

Uzun süre susarak durdu ve her halde Han'ın emriyle orada bulunan naibler kendisine buyurmadan cevap vermek istemiyordu. Nihayet karşılık verdi: "Hiçbir Tanrı kaadir-i mutlak değildir". Bunun üzerine Müslümanlar gülüşmeye başladılar. Yeniden sükunet hâkim olunca dedim ki: "Buna göre, hiçbir Tanrı seni bir tehlikeden kurtaramaz, çünkü buna gücü yoktur. Ayrıca insan iki hükümdâra hizmet edemez. Sen ise gökte ve yerdeki bu kadar çok Tanrı'ya nasıl hizmet edebilirsin ?".

Dinleyiciler onu konuşmaya davet ederken, suskun kaldı. Ben Tanrı'nın birliğini ve üçlemeyi ispat etmek isterken, oradaki Nasturîler yeteri kadar konuştuğumu ve kendilerinin söze karışmak istediklerini söylediler. Bunun üzerine yerimi onlara bıraktım.

Onlar bu sefer Müslümanlarla bir tartışmaya başlamak isteyince, onlar cevap verdiler: "Sizin dininizin ve İncil'de yazılı olanların gerçek olduğunu kabul ediyoruz. Bu yüzden hiçbir konuda sizinle tartışmak istemiyoruz". Ve bütün ibadetlerini Tanrı'ya yaptıklarını, onun kendilerini Hıristiyanlar gibi dünyadan alacağını belirttiler.

Orada bulunanlar arasında, yalnız bir Tanrı'ya ibadet etmekle beraber put suretleri yapan Uygurların dininden olan, çok yaşlı bir rahip bulunmaktaydı. Nasturîler onunla çok tafsilâtlı bit şekilde konuştular. Ona Deccal'ın yeryüzüne gelişine kadar her şeyi anlattılar ve Müslümanlara yapmış oldukları gibi teslisi ispat ettiler. Hiç itiraz etmeden her kes dinledi, fakat hiç biri şunu söylemedi: "Ben inanıyorum ve Hıristiyan olmak istiyorum".

Bu münazaranın sonunda Nasturîler ve Müslümanlar bir ilâhi söylerken, putperestler sessiz kaldılar. Sonunda genel bir çilingir sofrası kuruldu.

Han'ın huzuruna son kabul

Küçük Paskalya Pazarı'nda (31 Mayıs 1254) Möngke Han, beni ve benimle tartışmış olan putperesti yanına çağırttı. Onun huzuruna çıkmadan önce tercümanım Wilhelm Usta'nın oğlu, ülkemize geri dönmemiz gerektiğini ve bu hususta itiraz etmememizi, aksi takdirde çok kızacağını belirtti. Han'ın huzuruna çıktığımda, putperestler ve tercümanı yanımda olmak üzere diz çökmek zorunda kaldım.

Han bana dönerek: "Bana gerçeği söylemelisin. Naibimi yanına gönderdiğim gün, onlara benim bir putperest olduğumu söyledin mi?".

Ona şu cevabı verdim: "Efendim, bunu iddia etmedim. Eğer münasip görürseniz, söylediklerimi tam olarak tekrarlayayım". Bunun üzerine o gün söylediklerimi tekrar ettim ve o şu kanaate vardı: "Ben de senin öyle sözler sarf etmeyeceğini düşünmüştüm; çünkü böyle sözler söyleyemezsin. Fakat tercüman yanlış tercüme etmiş". Üzerine dayandığı sopayı bana doğru uzatarak "Korkma" dedi. Ben gülümseyerek: "Korksaydım, buraya gelmezdim" dedim. Tercümana ne dediğimi sordu, o da tekrarladı.

Sonra kendi inançlarını açıklamaya başladı: "Biz Moğollar bizi yaşatan ve öldüren tek bir Tanrı'ya inanır ve bütün kalbimizle ona yöneliriz". Dedim ki: "Bunu bahşeden bizzat Tanrı'dır; çünkü onun iradesi olmadan böyle bir şey gerçekleşmez". Tekrar benim ne söylediğimi sordu. Tercüman bunu ona aktarınca, şöyle söyledi: "Tanrı, bir elin parmaklarını farklı yarattığı gibi, mutluluğa erişmek için de insanlara çeşitli yollara vermiştir. Size kutsal kitabı vermiştir ama siz Hıristiyanlar buna uymuyorsunuz. Meselâ, Kutsal Kitabınızda bir insanın diğerini azarlaması yasaktır, değil mi ?".

"Hayır, Efendim" dedim, "Fakat ben başlangıçtan beri ben kimse ile münakaşa etmek istemediğimi belirtmiştim". "Ben senden bahsetmiyorum" dedi, "Fakat, aynı şekilde orada para için hak yolundan ayrılmamanız da yazılıdır". Karşılık verdim: "Hayır, Efendim !. Fakat, ben bu ülkeye para kazanmak için gelmedim. Aksine, bana verilen bütün hediyeleri geri çevirdim". Karşımda duran bir naib, bir defasında bir yaskot ve ipek kumaşları geri çevirdiğimi tasdik etti. Han dedi ki: "Ben bundan söz etmiyorum. Tanrı size Kutsal Kitap vermiş, fakat siz bunlara uymuyorsunuz. Bize de kâhinleri verdi. Biz onlar ne söylerlerse öyle yapar ve barış içinde yaşarız".

Bunları söylemeden önce sanıyorum dört defa içti. Kendi inançları hakkında daha fazla açıklama yapacağını beklerken, geri dönüşümden bahsetmeye başladı ve dedi: "Sen uzun süre burada kaldın. Şimdi geri dönmeni istiyorum. Benim elçilerimi birlikte götürmeyi taahhüt etmediğini açıklıyorsun. En azından benim sözlerimi veya bir mektup götürmek istemez misin ?".

Bu andan itibaren henüz ona Katolik inançlarını açıklamak için zaman ve imkânım bulunmaktaydı. Onun huzurunda elçi de olsa insanlar ancak o izin verdiği takdirde konuşabilirdi. Ayrıca, bir elçi onun istediği şekilde konuşabilirdi. Ona söylemek istediği bir şey olup olmadığı sorulurdu. Bana da daha fazla konuşmak için izin vermedi. Daha çok onu dinlemek ve sorularına cevap vermek zorundaydım. Bunun üzerine ona, sözlerini dinlememe izin vermesini rica ettim. Bundan başka yazacakları bir mektubu yapabildiğim kadarıyla birlikte götürmemi istemekteydiler. Sonra bana, altın, gümüş veya değerli giysilere sahip olmak isteyip istemediğimi sordu. Ben bunları reddettim: "Böyle şeyleri asla almayız !. Diğer taraftan verebileceğimiz şeyler de yoktur ve senin yardımın olmadan bu ülkeden çıkamayız". Bunu o da vurguladı: "Benim ülkemden geçişiniz için bütün ihtiyaçlarınızı karşılayacağım.

Daha fazlasını ister misin ?". Reddettim: "Bize bu kadar yeter". –"Ne kadar mesafeye kadar kılavuz istersin ?" diye bilgime baş vurdu. "Ermeni krallığına kadar yeterli" dedim, "oraya kadar götürülürsem kafidir".

"Seni oraya kadar göndereceğim" dedi. "Fakat ondan sonra nasıl gideceğini kendin bilmelisin. İnsanın bir başı ama iki gözü vardır. İki gözü olmasına rağmen bir yere bakarlar. Bir göz nereye bakarsa diğeri de oraya bakar[102]. Sen Batu'dan geldin ve bu yüzden geri dönüş yolculuğunu da onun ülkesinin üzerinden yapmalısın".

Bu sözlerden sonra, konuşmama izin vermesini diledim: "Konuş!" diye emir verdi. Ve ben konuştum: "O Efendim, biz savaşçı ruhlu insanlar değiliz. Biz dünyada her şeyin sahibi olan Tanrı'nın iradesini uygulamak istiyoruz. İnsanlara Tanrı'nın buyurduğu gibi yaşamayı öğretmek bizim vazifemizdir. Bu sebepten dolayı bu memlekete geldik ve sen izin verseydin memnuniyetle burada kalacaktık. Fakat, sen geri dönmemizi istediğin için, öyle olması gerekiyor. Ülkeme döneceğim ve yapabildiğim kadar iyi bir şekilde mektubunu, buyurduğun üzere taşıyacağım. Yalnız bir şeyi merhametinize sığınarak istiyorum. Mektubunu götürdükten sonra, sana geri dönmem hususunda izin verilsin. Çünkü, Bolat yakınlarında benim dilimi konuşan esirlerin var. Onların çocuklarına dinlerini öğretecek bir papaz lazımdır. Ben onlarla beraber oturmayı arzu etmekteyim".

Bunu üzerine cevap verdi: "Eğer kralın seni yeniden bana gönderirse". Karşılık verdim: "O Efendim, kralımın kararını henüz bilemem, fakat ben, Tanrı'nın sözlerini öğretmek üzere, ne zaman ve nereye istersem gidebileceğim hususunda onlardan izinliyim. Ve bana öyle geliyor ki bu bölgelerde özellikle gereklidir. Bundan dolayı size uygun gelirse, tekrar buraya geleceğim; elçi olarak veya başka bir şekilde".

Bunun üzerine sustu ve uzun süre düşündü durdu. Tercüman artık konuşmamam gerektiğini bilmemi istedi. Heyecanla ne karşılık vereceğini bekledim. Nihayet şöyle söyledi: "Önünde daha uzun bir yolculuk durmakta. Memleketine güçlü ve sağlıklı dönebilmek için, kendine yiyecek temin et". Bana içki verdirdi. Sonunda onunla bir daha görüşmemek üzere çıktım. Eğer Musa'nın mucizeleri gibi alâmetler gösterebilecek kudretim olsaydı, belki mütevazı olurdu.

102 Bu sözlerle Möngke, Batu ile aralarında mevcut olan mutabakatı sergilemek istemiştir. Bk. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 520.

Moğolların sihirbaz ve kâhinleri

Han'ın da bizzat itiraf ettiği gibi, kâhinler Moğollarda rahiplik görevi yaparlar. Ne yapılmasını isterlerse derhal yerine getirilir. Sizlere, onların görevleri hakkında, anlattıklarına güvenebileceğimiz Wilhelm Usta'dan öğrendiklerimi açıklayacağım. Kâhinlerin sayıları oldukça çoktur. Bunların başpapaz gibi bir başları vardır. Onun yurtu, Möngke Han'ın büyük çadırına yakın, bir taş atımı mesafede kurulur. Put suretleri ile dolu olan araba onun himayesindedir. Diğer rahipler, şehzâdelerin çadırlarının arkasında kendilerine gösterilen yerde otururlar. Ülkelerin değişik kesimlerinden, onların sanatına inanan insanlar gelir.

Bunlardan bazıları astronomiden anlar, özellikle de başkâhin. Güneş ve Ay tutulmalarını söylerler. Böyle bir olay olacağı zaman bütün halk, çadırından dışarı çıkmasına gerek kalmayacak şekilde, yiyecek maddesi hazırlar. Tutulma olunca, davul ve trompetlerini çalarak, büyük bir gürültü yaparlar. Tutulma geçince, içkili yemekli büyük şölenler yaparlar. Rahipler, niyetler için hangi günlerin müsait olup olmadığını söylerler. Onların kehâneti olmadan ordu sefere çıkarılmaz ve savaş yapılmaz. Çok önceden bir defa daha Macaristan'ı istilâ ettiklerinde kâhinler buna karşı çıkmamışlardı.

Saraya ne gönderilir veya getirilirse ateşin arasından geçirirler. Bununla birlikte hediyelerden kendilerine düşen payı alırlar. Ölen kişinin bütün ev eşyasını iki ateş arasından geçirerek temizlemiş olurlar. Bir kişi öldüğünde ona ait olan her şey ayrılır. Kamptan hiç kimsenin eline, ateşle temizlenmeden önce hiçbir parça verilmez. Ben bunu, oradaki ikametim sırasında Hatun'un ölümü sırasında onun çadırında gördüm. Böylece Birader Andreas'ın ve yoldaşlarının iki ateş arasından geçirilmelerinin çifte sebebi ortaya çıkıyor: birincisi hediye getirmişler ikincisi ise, bu hediyeler ölmüş bulunan Güyük Han'a aitti. Ben şahsen bir şey getirmediğim için, bu geleneğe uymak zorunda kalmadım. Şayet herhangi bir hayvan veya başka bir şey yolda ateşe düşerse, bu kâhine ait olur.

Mayıs'ın dokuzuncu Gününde bütün beyaz kısrak sürülerini bir araya toplarlar ve onları kutsarlar. Bu törene, Hıristiyan ruhânileri de buhurdanlıklarıyla iştirak etmek zorundadır. Toprak zemini taze kısrak sütü ile ıslatırlar. Sonunda büyük bir festival yaparlar. Bu bizdeki Aziz Bartolomeus ve Sixtus gününde yeni şarap veya Aziz Jakob ve Christophorus meyve toplama zamanındaki kutlamalara benzer. Böylece burada bu gün, ilk defa taze kısrak sütü içilmiş olur.

Bir çocuk doğduğunda, onun kaderini söyletmek üzere kâhin çağrılır. Aynı şekilde hastalıklarda da çağrılırlar. Sonra ilâhilerini söyler ve bunun tabii bir hastalık mı yoksa cadıların işi mi olduğunu belirlerler. Bu noktayı bana, daha önce kendisinden bahsettiğim Metz'li kadın açıklamıştı. İlginç bir hikâye.

Bir seferinde cidden çok değerli kürkler hediye olarak verilmiş. Bunlar, benim öğrendiğime göre Hıristiyan olan Hatun'un meskenine konulmuşlar. Kâhinler kürkleri alıp, giyerek mutad bir şekilde ateşin arasından geçmişler. Bununla birlikte haklarından fazla pay almayı becermişler. Fakat, Hatun'un ev hizmeti ve hazinesine bakmakta olan kadın onları yakalatmış ve Hatun'un önünde azarlamış. Bundan kısa bir süre sonra Hatun hastalanmış ve vücudunun çeşitli yerlerinde ağrılara yakalanmış. Hastadan fazla uzakta olmayan kâhinler çağrılmışlar. Kızlardan birine elini ağrıyan yerin üzerine koymasını ve orada bulduğunu tutmasını emretmişler. Kız buna uyarak emredildiği gibi yapmış ve elinin altında küçük bir parça keçe veya böyle bir şey bulmuş. Bir emir üzerine bunu yere koymuş ve bu şey adeta bir canlı gibi kıvrılmaya başlamış. Bunun üzerine suyun içine atılmış ve bu şey bir sülüğe dönüşmüş.

Kâhinler, "Hatun, bu her hangi bir cadıdır, seni cadılıklarıyla rahatsız ediyor" diyerek kendilerini ihbar eden o kadını suçlamışlar. Bunun üzerine bu kadını alıp, kamptan atmışlar ve araziye bırakmışlar. Yedi gün boyunca kırbaçlayarak veya diğer cezalardan uygulayarak, suçunu itiraf etmesini istemişler. Bu arada Hatun ölmüş. Kadın bunu duyunca: "Hatun'un öldüğünü biliyorum. Beni de öldürün ki ben de onu takip edeyim, çünkü ona karşı hiçbir kötülük yapmadım" demiş. Kadın hiçbir şey itiraf etmeyince, Möngke onun hayatta bırakılmasını emretmiş.

Sonra kâhinler, Hatun'un kızının Hıristiyan olan sütannesini suçlamışlar. Bunun kocasının Nasturîler arsında yüksek bir itibarı varmış. Kadın hizmetçilerinden biriyle birlikte işkenceye götürülmüş ve itirafa zorlanmış. Hizmetçi, Hatun'un kadını bir atla konuşmaya ve ondan cevap almaya gönderdiğini anlatmış. Kadın da, Hatun'un kocası tarafından daha çok sevilmek ve iyi muameleye tabi tutulmak için neler yaptığını anlatmış. Fakat, ona zarar verecek işlere başlamamış. Ona, kocasının onun yaptıklarından haberi olup olmadığı sorulmuş. Kadın, onun suçsuz olduğunu söyleyerek, bununla birlikte kendi yaptığı harf ve resimleri yaktığı için, onun adına özür dilemiş. Bunun üzerine kadın öldürülmüş. Möngke, onun kocası olan papazı, suçsuzluğu kanıtlandığı halde Hitay'da oturan piskoposa göndermiş.

Bu arada Möngke Han'ın ilk karısı bir oğlan dünyaya getirmiş. Kâhinler çağrılarak, oğlanın geleceği hakkında kehânette bulunmaları istenmiş. Her kes iyi şeyler söylemiş; çok uzun yaşayacak ve büyük bir hükümdâr olacak. Fakat, birkaç gün sonra çocuk aniden ölmüş. Üzgün anne kâhinleri çağırtmış ve onlara: "Sizler oğlumun yaşayacağını söylediğiniz halde, şurada ölü olarak yatıyor !" demiş. Bunun üzerine onlar şöyle cevap vermişler: "Hatun, daha yeni yargılanmış olan Cirina'nın sütannesini biliyoruz. Senin oğlunu o öldürdü. Önümüzde ruhta onu nasıl götürdüğünü görüyoruz".

Fakat, öldürülmüş olan bu kadından çadır kampında henüz bir yetişkin oğul ve yine aynı yaşta bir kız çocuk yaşamaktaydı. Çılgın Hatun onlara adam gönderdi. Kâhinlerin sözleriyle, ölen kendi oğluna misilleme olmak üzere, gençlerden erkeğin bir adam, kızın da bir kadın tarafından öldürülmesini sağlamış.

Kısa bir süre sonra Han bu çocukları rüyasında görmüş. Ertesi sabah onların nerede olduklarını sormuş. Bunun üzerine bütün olaylar anlatılmış. Derhal karısına haber göndererek, bir Hatun'un kocasının bilgisi olmadan nasıl bir ölüm hükmü verebileceğini sormuş. Bu yüzden ona yedi gün hapis cezası vermiş ve kimsenin yemek vermemesini emretmiş. Gençlerin katillerinden erkeğin boynunu vurdurarak kadının boynuna astırmış. Sonra onu yanmış odunlarla dövdürüp, idam ettirmiş. Kendi karısını da eğer ondan çocukları olmasaydı öldürtecekmiş. Hatun sarayı terk etmiş ve bir ay geçtikten sonra geri dönmüş.

Bu kâhinler ayrıca, afsunlarıyla tabiata hâkim olmak isterler. Eğer bir kış süresince çok şiddetli soğuk olur da, afsun yaparak buna çare bulamazlarsa, kampta bu soğuğa sebep olduklarını söyleyerek suçladıkları insanlar bulurlar. Sonra da bu kişiler kayıtsız şartsız idam edilirler.

Oradan ayrılmadan kısa bir süre önce, Möngke'nin cariyelerinden biri hasta oldu; uzun süredir çekmekteydi. Kâhinler, Alman kölelerden birine, onu üç gün boyunca uyutacak olan büyü formüllerini söylediler. Tekrar kendine geldiğinde, ona ne gördüğü soruldu. Bir çok kadınlar görmüş. Bunun üzerine kâhinler, onların çok geçmeden öleceğini ileri sürdüler. Fakat Hatun bu uykuda görülmediği için, onun ölmeyeceğine kanaat getirdiler. Ben bizzat o kızı gördüm. Sürekli uykudan sonra baş ağrısı vardı.

Onlardan bazıları cinlerle büyü yaparlar. Bir ruhtan cevap almak isteyen insanlar, kâhinler tarafından çadıra çağrılırlar. Çadırın ortasına pişmiş et koyarlar. Büyüyü yapan kam, formüllerini söylemeye başlar. Elinde küçük bir davul tutar ve bununla yere kuvvetlice vurur. Nihayet kendinden geçer ve kendini zincire vurdurur. Bunun üzerine karanlık altında cin gelir ve eti yer ve soruları cevaplar. Wilhelm Usta'nın bana anlattığına göre, bir keresinde bir Macar, gizlice onların arasına girmiş. Yukarıda yurtta oturmakta olan cin bağırarak, içeriye girmeyeceğini, çünkü içeride bir Hıristiyan bulunduğunu söylemiş. Macar bunu duyunca, oradan hızla kaçmış; oradakiler de onu aramaya başlamışlar. Kâhinlere ait olan ve anlatılması uzun sürecek, bu ve bunun gibi bir çok olay vardır.

Möngke'nin Fransız kralına mektup yazması

Küçük Paskalya'dan (31 mayıs 1254) itibaren, Han'ın, [Avrupa'ya] göndereceği mektubun kaleme alınmasına başlandı. Bu arada o, Karakurum'a döndü ve Küçük Paskalya'dan tam olarak sekiz gün sonra onun büyük festivali başladı. Bütün elçilerin bu festivalde bulunmalarını istedi. Bu hususta bize de haber gönderdi. Fakat ben, orada karşılaştığımız fakir bir Almanın üç küçük çocuğunu takdis etmek.üzere kiliseye gittim. Wilhelm Usta, baş kontrolörü baş sakiye göndererek, içinden içki akacak olan kütüğü hazırlamış olduğunu bildirdi. Fakir, zengin herkes şarkılar söylüyor, oynuyor ve Han'ın önünde alkış tutuyordu.

Möngke şu kısa hitabı yaptı: "Kardeşlerimi benden çok uzaklara ve tehlike içinde, yabancı kavimlere karşı gönderdim. Sizlerin emniyetiniz ve ülkemizin genişletilmesi için onların neler yapacağını şimdi göreceğiz".

Bu dört gün zarfında, her gün onlara verilen tepeden tırnağa giysilerini değiştirdiler ve günlük olarak aynı renkleri giydiler. Orada o zaman iki katırın arasında bir mehaffe içinde saraya taşınan Bağdâd halîfesinin (el-Mustâsim-Billâh, 1242-1258) elçisini de gördüm. Bazıları onun, Moğollarla barış yapmaya ve ordusundan 10.000 kişiyi Moğolların hizmetine vermeye geldiğini ileri sürdüler. Buna mukabil diğer bazıları, Möngke Han'ın onlara, ancak bütün kalelerini yerle bir ettikten sonra barış yapacağını anlattığını söylüyorlardı. Bunun üzerine elçi şöyle söylemiş: "Eğer siz atlarınızın tümünün nallarını çıkartırsanız, biz de kalelerimizi yıkarız".

Ayrıca, beraberinde sekiz leopar ve on av köpeği getirmiş olan Hind sultanlarından birinin elçisini de gördüm. Köpekler de leoparlar gibi atların arkasına oturmak üzere yerleştirilmişlerdi. Hindistan'ın nerede olduğunu öğrenmek istediğimde, batı yönünü gösterdiler. Bu elçiler sonra benimle birlikte geri döndüler ve üç hafta boyunca sürekli batıya doğru yolculuk ettiler. Ayrıca, Han'a çok değerli hediyeler getirmiş olan Türkiye sultanının elçileriyle de karşılaştım. Duyduğum kadarıyla, huzura kabulde onlara, altın ve gümüşe değil adama ihtiyacı olduğu babında bir cevap verdi. Yani ona asker göndermelerini talep etmekteydi.

Aziz Johannes festivalinde (24 Haziran) Han, büyük bir şölen tertip etti. Ben, kısrak sütü ile dolu tam yüzbeş araba ve doksan at saydım. Benzeri Havari Petrus ve Paulus festivallerinde de (29 Haziran) oldu. Sizlere gönderilecek olan mektup nihayet tamamlanınca, tarafıma tercüme edilmek üzere çağrıldım. Tercüman yardımıyla anlayabildiğim kadar bunu not ettim. Mektubun metni şöyleydi:

"Ebedî Tanrı tarafından gökte sadece ebedî bir Tanrı'nın ve yerde de sadece bir hükümdârın; yani Cengiz Han'ın, Tanrı'nın oğlu Timuçin'in -anlamı demir şakırtısı-, bulunduğu buyrulmuştur". Bir demirci olduğu için Cengiz Han'a böyle diyorlar ve mağrur bir şekilde onu Tanrı'nın oğlu olarak kabul ediyorlardı. **"Size şunlar bildirilir: Moğol, Nayman, Merkit, Müslüman kim olursak olalım, nerede kulaklar işitebilirse, nerede bir at koşabilirse, orada duyulmalı ve anlaşılmalı ki: İnsanlar benim emrimi duyup anladıkça, inanmak istemeseler de, daha çok bize karşı savaşmak üzere sefer düzenlemek isteyenler -bu size gösterilecek ve duyurulacaktır- gözleri olduğu halde göremeyecek, bir şey tutmak istediklerinde elsiz kalacak ve yürümek isteyenin ayakları olmayacaktır. Bu ebedî Tanrı'nın buyruğudur. Moğolların büyük dünyası üzerine sadır olan ebedî Tanrı'nın kuvvetiyle Möngke Han tarafından, Fransız Kralı Ludwig, bütün hükümdârlar, din adamları ve Büyük Frank Krallığı'na yapılan çağrıyla sözlerimiz duyulsun. Gerçi ebedî Tanrı'nın buyruğu Cengiz Han'a neşredilmiştir, fakat ne Cengiz Han'dan ne de ondan sonra başka biri tarafından bu buyruk size iletilmemiştir.**

Size David adında birisi Moğolların elçisi olarak gelmişti. Fakat, gerçekte o bir sahtekârdı. Siz onunla beraber Güyük

Han'a elçi gönderdiniz. Fakat onlar, ancak onun ölümünden sonra saraya intikal edebildiler. Eşi Camus, size hediyelerle beraber bir de yazılı cevap gönderdi. Bir köpekten daha fena olan bu lüzumsuz kadın, savaş veya barış yapmak, büyük bir krallığa sükunet veya iyi şeyler vaad etmek hususlarından ne anlayabilir ?-Möngke bizzat bana Camus'un çok kötü bir cadı olduğunu ve büyüleriyle bütün aileyi yok ettiğini söyledi.

Sizden Sertak'a gelen bu iki rahip, onun tarafından Batu'ya gönderildiler. Fakat Batu onları bize buraya gönderdi, çünkü Möngke Han, Moğol imparatorluğunun en büyük hükümdârıdır. Bununla birlikte bütün dünyada papazlar ve rahipler barış içinde yaşamak ve servetleriyle sevinmek istediklerinden, biz Tanrı'nın buyruklarının sizde de duyulmasını istedik. Biz, sizin bu rahiplerinizle birlikte size Moğol elçisi göndermek niyetindeydik. Fakat, sizin rahipleriniz bunu reddettiler, çünkü sizinle bizim aramızda savaş yapılan ülkeler, kötü insanlar ve tehlikeli yollar vardır. Bu yüzden, elçilerimizi sağ ve selim olarak size götüremeyeceklerinden endişe ettiler.

Fakat eğer maksat ve tekliflerimizi ihtiva eden bir mektup verdiğimiz takdirde, bunu Kral Ludwig'e teslim etmeyi kabul ettiler. Bu nedenle elçimizi onlarla birlikte göndermedik. Bunun için, size rahibinizin yazdığı ebedî Tanrı'nın buyruğunu gönderdik. Bizim sizinle anlaşmamız Tanrı'nın dileğidir. Sizler onu duyduğunuz ve inandığınız ve bize itaat etmeyi istediğiniz takdirde bize elçi gönderiniz. O zaman sizin bizimle savaş mı yoksa barış mı yapmak istediğinizi kuşkusuz anlamış olacağız. Fakat eğer, ebedî Tanrı'nın kudretiyle dünya güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar neşe ve barış içinde olacaksa, işte bizim yapmak istediğimiz şey gerçekleşmiş olacaktır. Tanrı'nın buyruğunu duyup anladığınız halde buna dikkat etmez ve inanmazsanız; çünkü şöyle diyebilirsiniz: 'Bizim ülkemiz uzaktadır ve yüksek dağlar bizi korur ve denizimiz de büyüktür', buna güvenerek sakın bize karşı ordu göndermeyin, zira biz ne yapılacağını biliriz. O, zorları kolay, uzakları yakın kıldı, ebedî Tanrı bunu bilir".

Ta başlangıçtan beri bizi "Sizin elçileriniz" olarak tavsif ettiler. Bu yüzden onlara: "Bize elçi demeyin; zira ben Han'a açık bir şekilde Kral Ludwig'in elçileri olmadığımızı söylemiştim" dedim. Bunun üzerine Möngke'ye giderek durumu arz ettiler. Tekrar geri döndüklerinde, bu vasfı bize saygısından dolayı yakıştırdığını izah ettiler. Onlara, yine de benim istediğim gibi yazmamı emretmiş. Böylece onlara elçi kelimesini çizmelerini ve bizi sadece rahip veya papaz olarak adlandırmalarını söyledim.

Bu konuşma cereyan ederken yoldaşım, bizim bozkır yoluyla yeniden Batu'ya döneceğimizi ve yanımıza bir Moğol'un rehber olarak verileceğini duyunca, habersizce baş naib Bulgay'a koştu. Ona işaretlerle, eğer bu yolu gitmek zorunda kalırsa mutlaka öleceğini anlatmaya çalıştı.

Aziz Yohanna Festivali'nden (8 Temmuz) ondört gün sonra veda etme zamanı geldiğinde, saraya çağrıldık. Vezirler yoldaşıma şöyle söylediler: "Möngke, arkadaşının Batu üzerinden geriye dönmesini istemektedir. Sen ise hasta olduğunu ileri sürdüğünden -ki açıkça öyledir- Möngke arkadaşınla gitmeni isteğine bırakıyor. Fakat, sorumluluk sana aittir. Zira olabilir ki yolda her hangi bir menzilde kalabilir ve arkadaşından ayrılabilirsin. Fakat, burada kalmak istersen Han, senin ihtiyaçlarını karşılayacak ve bir elçi gelip de rahat bir yoldan geri dönebilene kadar burada kalmana izin verecek. Rahat yol demekle, üzerinde yerleşim yerleri bulunan bir yol kast ediliyordu. Bunun üzerine yoldaşım karşılık verdi: "Tanrı Han'a şanslı bir hayat bağışlasın. Ben burada kalacağım". Fakat, ben ona şöyle dedim: "Kardeşim ne yaptığını iyi düşün. Seni bırakmayacağım". Cevap verdi: "Sen beni bırakmıyorsun, bilâkis ben seni bırakıyorum. Eğer seninle gelirsem ruhum ve bedenimle tehlikeye düşeceğim; zira böyle zorluklara ve heyecanlara dayanmaya artık gücüm kalmadı".

Moğollar bize şu sözlerle üç giysi verdiler: "Siz gümüş ve altını reddediyorsunuz, fakat burada Han için dua ettiniz. Bu yüzden, her birinizin bu giysileri almanızı, böylece buradan eli boş dönmemenizi rica etmektedir". Bu durumda yapacak başka bir şey yoktu, çünkü hediyelerinin geri çevrilmesini hakaret sayıyorlardı. Daha önce Möngke Han bize, ne istediğimizi sık sık sordurmuştu. Biz de her defasında Hıristiyanların, akılları giysilerde ve hediyelerde olduğu için putperestleri kınadıklarını söylemiştik. Fakat onlar hemen bize cevap verip, aptal olduğumuzu söylemişlerdi; çünkü Han onlara bütün kampını hediye etse bile, hemen alırlar ve kendilerini akıllı sayarlardı. Giysileri alınca, Han'a bir dua etmemiz istendi ve biz de bu isteği yerine getirdik. Sonunda onlara veda ettikten sonra Karakurum'a doğru yola çıktık.

Yola çıkmadan kısa süre önce, akıllı bir adam gibi görünen Nasturî bir rahibe rastlandı. Baş vezir Bulgay ona, otağın önünde bir konut verdi. Han bizzat onu, çocuklarını takdis etmesi için gönderdi.

Böylece Karakurum'a geri döndük. Wilhelm Usta'nın evinde istirahat etmekte iken, rehberim geldi ve on yaskot getirdi. Bunun beşinini Han'ın emriyle, biraderlerinin ihtiyaçlarını karşılaması için Wilhelm Usta'ya verdi. Diğer beşi benim için verilmişti. Bu paralar tercümanım Homoday'a teslim edildi. Wilhelm Usta bizim haberimiz olmadan bu durumu Moğol'a işaretle bildirdi. Ben derhal bir yaskotu hemen bozdurdum ve orada umutla bize bakmakta olan fakir Hıristiyanlara dağıttım. İkincisiyle kendimize giysilerle ihtiyaç maddeleri temin ettik. Üçüncüsüyle Homoday kendisine kazanç getirecek bazı şeyler aldı. Dördüncüsünü, yeterli yiyecek maddemiz olmadığı için bizi İran'a götüren yolda harcadık. Bu kuşkusuz önceden Moğollarda olan bir durumdu. Satın alabilecek şeyler çok seyrek bulabildik.

Wilhelm Usta, size çok değerli taşlarla süslenmiş bir kemer gönderdi. Bu oralarda gök gürlemesi ve yıldırıma karşı korunmak için kullanılır. O, ayrıca sayısız öpücük gönderdi ve sizin için dua etti. Onunla yaşadığım iyi günler için ne Tanrı'ya ne de size kâfi miktarda teşekkür edemem. Orada yaklaşık altı ruh takdis ettik.

Gözlerimiz birbirine bakarak vedalaştık. Fakat yoldaşım Wilhelm Usta ile kaldı. Ben ise yola koyuldum. Yanımda rehberim, tercümanım ve bize her dört günde bir kuzu yedirmekle görevli bir hizmetçi vardı.

Batu'ya dönüş

İki ay on gün sonra, yolda ne bir yerleşim yerine ne de bir binaya rastlamadan nihayet Batu'ya vardık. Mezarlıklar ve içinde bir parça ekmek dahi yemediğimiz küçük bir köy istisnadır. At alamadığımız için, bu iki ay on gün içerisinde sadece bir gün mola verdik.

Geri dönüş yolumuz bizi, aynı kavimlerin ama tamamen yeni ülkelerin içinden geçirdi. Gelişimiz kışın olmuştu ama geri dönüşümüzde şimdi yazın kuzeye doğru hareket etmiştik. Yalnız dağlarda belirli akarsuların kıyıları izlenmelidir, çünkü bunun dışında ot yetişmez. Sık sık, 2 bazen üç gün kısrak sütünden başka bir şey almadan ilerledik. Bazen yiyeceğimiz bitip de hiçbir insana rastlamayınca ve atlarımız da çok yorulunca tehlikeye maruz kaldık.

Atların sırtına elli gün geçirdikten sonra, yeni bir haber aldım. Bu habere göre Ermenistan kralı, Ağustosun sonunda Sertak'ı ziyaret için buraya gelecekti. Fakat bu, büyük ve küçük baş hayvan sürüleriyle Möngke Han'a gitmiş, büyük çadırı ise Don ile Volga arasında kalmış.

Sertak'ı selamladıktan sonra, aslında onun yanında kalmak istediğim halde Möngke Han'ın beni geri göndermeyi arzu ettiğini bildirdim. Ayrıca, ondan bir mektup teslim ettim. O, Möngke Han'ın emrinin yerine getirilmesi gerektiğini söyledi.

Sonra Koyak'a yoldaşlarımı sordum. Bana onların Batu'nun yanında iyi durumda olduklarını açıkladı. Gosset ve Nikolaus'dan bahsediyordum. Sonra cübbemi ve kitaplarımı geri istedim. Cevap verdi: "Sen onları Sertak'a teslim etmedin mi ?". "Evet", diye karşılık verdim, "Ben onları Sertak'a teslim ettim ama sizin de bildiğiniz gibi hediye vermedim". Daha önceki onları Sertak'a hediye etmek isteyip istemediğim sorusuna cevabımı tekrar ettim. Böylece kabul etti: "Doğru söylüyorsun ve gerçeğe karşı hiç kimse duramaz. Senin eşyalarını muhafaza etmesi için babama verdim. O, Batu'nun Volga kenarında kurduğu yeni bir yerleşim yeri olan Saray'da oturmaktadır. Fakat bizim papazlar senin kostümlerinden bazısını taşıyıp durmaktadırlar".

"Kostümler benim için o kadar önemli değil. Kitaplarımı bana verdiğiniz takdirde onlar sizde kalabilir" dedim. Benim ricalarımı Sertak'a iletmek isterken, ekledim: "Bana onları geri vermesi için babanıza yazılmış bir mektup isterim". Yola çıkmak düşüncesinde olduklarından bana şöyle söyledi: "Prenseslerin çadırı doğruca bizi takip edecek. Attan inin ve biraz bekleyin ve Sertak'ın cevabını bu adamla size ileteceğim". Onun beni kandıracağından endişelenmekle beraber, herhangi bir münakaşaya meydan vermekten de çekindim.

Akşamleyin, o adam geldi ve bize iki üst giysisi getirdi. Yanlarında henüz biçilip, dikilmemiş ipek parçalar da olduğundan ilk önce bunları aldım. Açıkladı: "Burada iki giysi var. Bunlardan birini hoşuna giderse Sertak sana veriyor, diğerini onun emriyle kralına teslim edeceksin". Ona cevap verdim: "Böyle elbiselerden kullanmıyorum. Ama efendine saygı olarak onları krala götüreceğim". –"Şimdi" dedi, "nasıl istersen öyle kabul et". Ben onları götürmek üzere almaya karar verdim. O, ayrıca bana Koyak'ın babasına yazılmış bir mektup verdi.

Batu'nun otağına, terk ettikten bir yıl sonra, yani 16 Eylül günü ulaştım. Yoldaşlarımı sağ salim bulunca sevindim. Buna rağmen bazı

sıkıntılar çektiklerini Gosset anlattı. Eğer Ermenistan kralı gelip de onlara teselli verip, Sertak'a tavsiye etmeseymiş kaybolacaklarmış. Benim ise ölmüş olduğum kabul edilmiş. Moğollar onlara, öküz güdüp, kısrak sağmayı bilip bilmediklerini sormuşlar. Eğer geri dönmeseydim, köle yapılacaklarmış.

Bunun üzerine Batu beni yanına çağırdı ve Möngke Han'ın gönderdiği mektubu tercüme ettirdi. Möngke Han ona, istediği şekilde ekleyip, çizebileceğini veya değiştirebileceğini bildirmiş. Sonra bana dedi: "Bu mektubu teslim edin ve muhtevasının iyi anlaşılmasını sağlayın". Sonra, benim hangi yoldan; deniz üzerinden mi, yoksa karadan mı yolculuk etmek istediğimi öğrenmek istedi. Ona, bu kış zamanı deniz yolunun kapanacağını, bu nedenle karadan gitmek istediğimi söyledim. Kralın henüz Suriye'de bulunduğunu bildiğimden İran rotasını tercih ettim. Eğer sizin Fransa'ya geri dönmüş olduğunuzu bilseydim, Macaristan üzerinden seyahat eder ve hızla Fransa'ya varırdım. Bu yol şüphesiz Suriye yolundan daha az zahmetli olurdu.

Bir rehber bulana kadar yaklaşık bir ay Batu'yla beraber arabanın üstünde dolaşmak zorunda kaldık. Nihayet, rehber olarak bir Uygur bulundu. Ben ondan beni Ermenistan'a götürmesini istediğim halde, o beni Türkiye sultanına götürdü. Bununla sultandan mükâfat alacağını ve daha çok kazanacağını ummaktaydı.

17 Ekim'de yola koyulduk. Hedefimiz olan Saray'a doğru güney istikametinde ve Volga'nın akış yönünde hareket ettik. Biraz aşağıda üç kola ayrılır. Bu kollardan her biri, yaklaşık olarak Damiette'de akan nehrin iki katı büyüklüğündedir. Bunun dışında dört küçük kol teşkil eder ki biz bunları yedi kez botla geçmek zorunda kaldık. Orta kolunda adı Sumerkent olan bir şehir bulunur. Etrafı surlarla çevrili olmadığından, nehir kıyıya vurduğu zaman sular içinde kalır. Burayı almak için Moğollar sekiz yıl muhasara etmişler. Sumerkent'de Alanlar ve Müslümanlar oturur. Orada, karısıyla beraber oturan ve Gosset'in de kışladığı gerçekten dindar bir Alman'la karşılaştık. Sertak, onu kendi çadırını kurması için oraya göndermiş. Yılbaşına doğru, Batu ve Sertak bu bölgeye gelerek, biri nehrin bir tarafında diğeri öbür tarafında ikamet ederler. Daha güneye uzanmazlar. Nehir donduktan sonra üzerinden geçilebilir. Burada hayvanlar için bol miktarda yem bulunur. Moğollar, buz eriyene kadar yüksek kamış damlarda beklerler.

Koyak'ın babası Sertak'ın yazısını aldıktan sonra, mukaddes kostümlerimi bana geri verdi. Üç tane ayin gömleği, ipekle süslenmiş bir

apolet, bir omuz atkısı, bir kemer ve kutsal ekmeğin üzerini örtmek için altın püsküllerle süslü bir örtü ile birlikte gümüş kapları da gönderdi. Şüphesiz bir buhurdanlık ve içine kutsal yağın konulduğu bir kutucuk eksikti. Bunları Sertak'ın yanına bulunan papazlar kendilerine almışlar. Kraliçenin Zebur'u haricinde diğer bütün kitaplarımı da geri aldım. Reddedemeyeceğim için buna razı oldum, çünkü bana denildiğine göre bunların büyük bir kısmı Sertak'ın çok hoşuna gitmişti. Ayrıca nazım olarak yazılmış bir İncil ile Arapça yazılmış 30 bizantiner değerinde ve daha başka çok sayıda diğer şeylerimi geri alamadım.

O bana ayrıca, ülkeme geri döndükten sonra onlara parşömetten yapmaktan anlayan bir adam getirip, getiremeyeceğimi sordu. Bundan başka o, Sertak'ın emriyle nehrin batı kıyısında büyük bir kilise yaptırmakla meşguldü. Burada yeni bir yerleşim yeri de olacaktı. Söylediği gibi, Sertak için kitaplar ısmarlamak niyetindeydi. Fakat ben Sertak'ın bu gibi şeylere değer vermediğini şüphesiz bilmekteydim.

Saray şehri ve Batu'nun sarayı nehrin doğu yakasındadır. Nehrin küçük kollarının içinden aktığı vadi, 7 milden daha geniştir. Nehri ise balık bakımından zengindir.

İskender'in "Demir Kapı"sı

1 Kasım 1254'de Koyak'ın babasına veda ettik. Daima güneye doğru ilerledik ve Aziz Martin Festivali'nde (10 Kasım) Alan dağlarına vardık. Batu'dan Saray şehrine kadar 14 gün boyunca ne hiçbir yerleşim yerine ne de çok sayıda yardımcılarıyla beraber doğan avında olan Batu'nun oğlunun kampı dışında bir insana rastladık. Eğer hiç kimseye rastlamadan iki gün daha gitmiş olsaydık, şüphesiz susuzluktan ölecektik. Çünkü bir gün bir gece hiç su içmedikten sonra ertesi sabah ancak su bulabildik.

O dağlarda yaşayan Alanlar hala Moğollara karşı mukavemet etmektedirler, öyle ki Sertak'ın on adamından ikisi dağ geçitlerini korumak, Alanların dağlardan birdenbire inip, düzlüklerde onlar, Moğollar ve Demir Kapı arasında bulunan yük hayvanlarını ele geçirmelerine engel olmak için gönderilmek zorunda kalınıyor. Düzlüğün gittikçe daraldığı yerde, deniz ile dağlar arasında Lezgiler oturur. Bunlar Müslüman olup, Moğolların tâbii değildirler. Binaenaleyh dağların eteğinde oturan Moğollar, bizi Demir Kapı'nın öbür tarafına geçirmek için, yirmi muhafız tayin ettiler. Buna çok sevinmiştim, çünkü onları bir de-

facık olsun tam teçhizatlı görmeyi ümit ediyordum. Zira, çok gayret ettiğim halde şimdiye kadar onların silahlarından bir şeyler görme fırsatı bulamamıştım. Yirmi adamdan sadece ikisi zırh taşıyordu. Onlara zırhı nereden aldıklarını sordum. Bana, bu zırhları Alanlarla yaptıkları savaşta ganimet olarak aldıklarını söylediler. Demircilik sanatı açısından bu zırhlar çok iyi işlenmişti. Eminim ki, Moğollar gayet az, en fazla sadak, yay ve kürk elbise gibi teçhizata sahiptirler. Ayrıca, İran'dan demir kalkan ve demir miğfer aldıklarını tespit ettim. Möngke Han'ın yanında sert deri ve kamburca parçalardan hazırlanmış olan zırh giyen iki asker görmüştüm. Bu teçhizat oldukça elverişsiz ve hantal idi.

Demir Kapı'ya ulaşmadan önce, Alanların müstahkem bir yerleşim yerine rastladık. Burayı Möngke Han yeni ele geçirmiş. Orada ilk defa üzüm bağları bulduk ve şarap da içebildik.

Ertesi gün, Makedonya Kralı İskender'in inşa ettirdiği Demir Kapı'ya geldik. Burada doğu kenarı deniz kıyısında bulunan bir şehir vardır. Deniz ile dağ arasındaki küçük bir düzlükte bu şehir genişler. Yol ne üst ne de alt kısmından geçer. Yol daha ziyade Demir Kapı'nın bulunduğu şehrin orta kısmında uzanır. Şehir 1 milden fazla uzunlukta ve dağ tarafından müstahkemdir. Buna karşılık genişliği bir taş atımı mesafeden fazla değildir. Üzerlerinde mezar olmayan güçlü surlar tarafından korunur. Kuleler büyük ve parlak taşlardan bina edilmiştir. Moğollar, kulelerin uçlarını ve surların burçlarını yıkarak, kulelerle surların yüksekliklerini eşitlemişlerdir. Şehrin alt kısmında adeta cennet bahçesi gibi bir alan vardır.

Buradan hareketle iki gün sonra adı Samaron (Şabaran) olan ve içinde bir çok Yahudi'nin yaşadığı bir şehre geldik. Bu yeri geçtikten sonra, dağlardan denize kadar uzanan surlar gördük. Bizi, deniz kıyısı boyunca doğuya doğru uzanan yoldan gitmeğe mecbur tuttular. Böylece güneyde bulunan dağlık bölgeye doğru çıkmağa başladık.

Ertesi gün bir dağdan diğerine uzanan ama dağ tepelerinde yol bulunmayan surların temellerinin göründüğü bir vadiye geldik. Bunlar stepli vahşi kavimlerin, yerleşik bölgelere girmelerine engel olmak için yapılan İskender bentleri (Derbend) olmalıdırlar. Bunların yanında Yahudilerin oturdukları müstahkem yerler vardır. Açıkçası İran'ın hemen her şehrinde Yahudiler oturmaktadır.

Ertesi gün adı Samag olan bir şehre vardık ve yine bir gün sonra da Moan adındaki uzun bir ovaya geldik. Bunun içinden Kür nehri geçer ki, bu adını bizde Georgier denen Gürcülerin adından almıştır. Bu nehir Gürcülerin başkenti olan Tiflis'in ortasından akar. Batı yönünden gelir ve doğuya Hazar denizine doğru akar. İçinde bol miktarda som balığı bulunur. Bu bölgede yine Moğollara rastladık. Büyük Ermenistan tarafından gelen Aras nehri de burada akar. Daha çok Ermenistan anlamına gelen Ararat bölgesi de adını bu Aras'dan alır. Bu nedenle Kralların Kitabı'nda Sanherib'in oğullarının babalarının ölümünden sonra Ermenistan'a, o zamanlar İşaya adı verilen Ararat'a kaçtıkları yazılıdır. Bu harikulade ülkenin batısında Gürcistan bulunur ki, Ermenilerin bir ikamet yeri de burasıdır. Dağların girişinde büyük bir şehir olan Kandşa bulunur. Bu şehir onların merkezlerinden biridir ve Gürcüleri bölgeye yapılan baskınlardan uzak tutar.

Doğu Anadolu Dağlık Bölgesinde

Buradan nehir üzerinde zincirlerle gerilmiş olan bir köprüye geldik. Kür ve Aras nehirleri burada birlikte akarlar. Aras nehri burada adını kaybeder ve sadece Kür adı kalır. Fakat biz bu andan itibaren daima dağlara çıktık ve Aras boyunca ilerledik. Şiir:

...pontem dedignatur Araxes
Aras'a hiçbir köprü dayanmaz

Güneybatı istikametinde ilerledikçe solumuzda güneye doğru İran'ı, sağımızda kuzeyde denizi ve Gürcistan'ı geride bıraktık. Baycu'nun otlak alanını geçtik. O, Gürcüleri, Türkleri ve İranlıları boyunduruk altına alan ve Aras kıyılarında bulunan ordunun kumandanıdır. Başka bir kumandan İran'da Tebriz'dedir. Adı Argun olup, vergi gelirlerine bakmaktadır. Möngke Han şimdi bunları geri çağırarak, bu ülkeye gelecek olan kardeşi Hülagu'ya yer yapmaktadır.

Şimdi size tasvir ettiğim ülke İran'a ait olmayıp Hyrkania adını taşır. Ben ayrıca Baycu'nun otağında bulundum. O bize içmek için şarap verdi, fakat kendisi kısrak sütü içti. Eğer bize de bundan ikram etseydi, ben içmek için onu daha çok tercih ederdim. Şarap gayet güçlü ve mükemmel olmasına rağmen, aç olan bir insanlar için kısrak sütü daha tercihe şayandır.

Kutsal Clemens gününden (23 Kasım 1254) oruç zamanının ikinci Pazarına (15 Şubat 1255) kadar, Aras nehri boyunca, kaynağına ulaşana dek sürekli dağlara çıktık. Bu nehrin çıktığı dağların öbür tara-

fında Erzurum adlı güzel bir şehir bulunur. Şehir Türkiye Sultanı'na aittir. Buradan kuzeye doğru fazla uzak olmayan bir mesafede ve Gürcistan dağlarının eteklerinde Fırat nehri doğar. Ben onun kaynağını görmeyi çok isterdim, fakat kar ve kötü yollar hiç kimsenin geçmesine izin vermedi. Kafkas dağlarının diğer tarafında güneye doğru Tigris çıkar.

Baycu'dan ayrıldıktan sonra, kılavuzumuz Argun ile konuşmak üzere Tebriz'e gitti. Tercümanımı da birlikte götürdü. Bu arada Baycu beni uzun yıllar kuvvetli bir krallığın merkezi ve çok büyük ve güzel bir şehir olan, Nahcivan'da bıraktı. Fakat, Moğollar onu çöle çevirmişlerdir. Önceleri burada seksen Ermeni kilisesi vardı, şimdi ise sadece iki küçük kilise kalmıştır, çünkü Müslümanlar hepsini tahrip etmişlerdir. Bu kiliselerden birinde ben, diğer ruhânîlerle birlikte mütevazı bir şekilde yılbaşını kutladım. Ertesi gün bu kilisenin papazı öldü. Cenaze merasimi için dağlardan yanında oniki kişi ile beraber bir piskopos geldi. Ermenilerin piskoposları, Greklerde olduğu gibi genellikle rahiptir. Bu piskopos bana, orada yakınlarda Kutsal Bartholomeus ve Kutsal Judas Thaddeus'un şehit oldukları yerde bir kilisenin bulunduğunu anlattı. Fakat, kar yüzünden yol müsait değildi.

Devamla bana, iki kâhinleri olduğunu anlattı. Bunlardan Şehit Methodius kendi kavimlerinden biri olup, İsmâilîlerin ortaya çıkacağını doğru tahmin ederek Müslümanlık hakkında bir kehanette bulunmuştur. Diğer kâhinin adı Akakron'dur. Ölümü esnasında okçu bir kavimden bahsetmiş, bunların kuzeyden gelerek, doğunun bütün ülkelerini fethedeceklerini söylemiştir. Fakat, şimdiye kadar batı krallığını teslim ettiği bir doğu krallığına Tanrı izin vermedi. Kardeşlerimiz, daha ziyade meselâ Katolik Franklar okçuluğa pek güvenmezler. Bu okçu kavim kuzeyden batıya kadar bütün ülkeleri zaptedecek, İstanbul'a girecek ve bu şehrin limanını işgal edecektir. Beyaz bir adam olarak tasvir edilecek olan onlardan biri, şehre girecek, Frankların Tanrı'ya ibadetlerini görecek ve kendini takdis ettirecektir. Sonra onlara, Moğolları nasıl öldürebilecekleri ve bütün bu kavmi nasıl yok edebilecekleri hususunda tavsiyede bulunacak. Dünyanın ortasında yani Kudüs'de bulunan Franklar bunu duyar duymaz, sınırlarında oturan Moğollara saldıracak ve bizim kavmimiz olan Ermenilerin yardımıyla onları sürecekler. Böylece sonunda Frank kralı tahtını İran'da kuracak ve bütün şarklılar ve inançsızlar Hıristiyan olacaklar. Sonra barış ve huzur gelecek ve yaşayanlar ölülere acıyacak: *"Bu devri yaşayamadığınız için ızdırap duymalısınız"*.

İstanbul'da yaşayan Ermenilerin inandığı bu kehâneti ben, orada okumuş ama hiç önemsememiştim. Fakat, şimdi bu hususu piskoposla konuşunca, yeniden hatırladım ve soruşturdum. Çünkü Ermenistan'da buna İncil'e inandıkları kadar kuvvetle inanılıyor. Piskopos bize şunları da söyledi: *"Öteki dünyadaki ruhların kurtulmak için Hz. İsa'yı bekledikleri gibi, biz de uzun zamandır altında bulunduğumuz esaretten kurtulmak için sizin gelişinizi bekliyoruz"*.

Bu şehrin yakınında rivayete göre Nuh'un Gemisi'nin bulunduğu dağ[103] vardır. İki dağdan ibaret olup, biri diğerinden daha yüksektir. Aras nehri eteklerinden akar. Burada Semanin adında bir yerleşim yeri bulunur ki anlamı sekiz demektir. Bu adı muhtemelen gemiden inerek yüksek dağda bu yeri tesis eden sekiz kişiden almıştır. Birçokları bu dağa çıkmak istemişlerse de bunu başaramamışlardır. Piskopos bana ayrıca bunu başarmayı çok isteyen bir keşişten bahsetti. Fakat, bir melek gemiden bir parça tahta getirerek keşişe daha fazla bu işle uğraşmamasını söylemiş. Bana anlattıklarına göre bu tahta parçasını kiliselerinde muhafaza ediyorlarmış. Bu dağ aslında çıkılamayacak kadar da yüksek görünmüyor. Ancak yaşlı bir adam bana bu dağa neden çıkılamadığı konusunda açıklayıcı sebepler gösterdi. Dağın adı Massis olup bu kelime onlarda feminin cinstendir. "*Bu yüzden*" dedi, "*bu dağı kimse aşamaz, çünkü o yerin anasıdır*".

Bu şehirde Katalonya'dan Dominik tarikatından birader Bernhard'a rastladım. O, Kutsal Mezar manastırından bir baş rahiple birlikte Gürcistan'daydı ve orada büyük arazileri vardı. Biraz Moğolca öğrenmişti. Sonra, Macar bir biraderle Tebriz'e Argun'un huzuruna giderek, Sertak'ın yanına seyahat yapabilmek için izin almayı deneyecekti. Oraya geldiklerinde Sertak'a gitmeleri reddedildi. Bunun üzerine Macaristanlı birader bir hizmetçisiyle birlikte Tiflis üzerinden geriye döndü. Fakat, birader Bernhard dilini bile henüz tam anlayamadığı bir Alman acemi tarikat biraderiyle Tebriz'de kaldı.

Epifani yortusundan sekiz gün sonra (13 Şubat 1255)'de yeniden şehri terk ettik. Şiddetli kar yüzünden burada uzun süre kalmıştık. Dört gün sonra Gürcü prenslerinden biri olan, ama şimdi Moğollara vergi vermekle mükellef olan Şehin-Şâh'ın ülkesine ulaştık. Onlar, prensin bütün mevkilerini tahrip etmişlerdir. Babası Zacharias bu ülkeyi Ermenilerden kazanmış ve Müslümanlardan kurtarmıştır. Orada bulunan büyük küçük dost köylerin hepsi Hıristiyanlar tarafından meskun olup,

103 Ağrı Dağı kastedilmektedir.

Fransızlar gibi kiliseleri vardır. Her Ermeni evinin kutsanmış bir yerinde haç tutan ve tahtadan yapılmış olan bir el bulundurur. Bunun önüne yanan bir lamba yerleştirir. Tıpkı bizim kötü ruhları vaftiz suyu ile kovduğumuz gibi, onlar bunu kutsal tütsü ile yaparlar. Her akşam yaktıkları buhuru evin her köşesine taşıyarak, her cinsten düşman ruhları kovarlar.

Şehin-Şâh'ın yanında yemeğe davet edildim. O, karısı ve oğlu Zacharias bana büyük hürmet gösterdiler. Güzel ve akıllı bir delikanlı olan oğlu bana, [Fransa]'ya geldiği takdirde kendisini kabul edip etmeyeceğinizi sordu. Moğolların boyunduruğu onu öyle ağır baskı altında bırakmıştı ki, onların tahakkümüne katlanmaktansa, varlıklı bir kişi olduğu halde, yabancı bir ülkeye göç etmeyi tercih ediyordu. Ayrıca, bu aile bana Roma kilisesine bağlı olduğunu bildirdi.

Meryem Ana Temizliği gününden evvel (2 Şubat), Ani[104] adlı bir şehirde idim. Şehin-Şâh'a ait olup, savunmaya elverişli bir konumdadır. Burada bin Ermeni kilisesi ve iki Müslüman camii vardır. Moğollar buraya bir vali tayin etmişlerdir. Burada beş Dominik rahibine rastladım. Bunlardan dördü Fransa tarikatından olup, birisi onlara Suriye'de katılmış. Yanlarında biraz Türkçe biraz da Fransızca bilen zayıf bir hizmetçi vardı. Papa'dan, Sertak'a, Möngke Han'a ve Buri'ye, bana verdiğiniz mektubun benzerinden götürmekteydiler.

İçinde bu memleketlerde kalmaları ve Tanrı'nın kelâmını iletmeleri için izin istenmekteydi. Fakat, onlara yaşadığım tecrübeleri ve nasıl geri gönderildiğimi anlatınca, ne yapmaları gerektiği hususunda biraderlerinden tavsiyeler almak üzere yollarını bir şubelerinin bulunduğu Tiflis'e çevirdiler. Onlara, böyle bir referans mektubuyla elbette seyahat edebileceklerini, fakat bazı zorluklara nasıl dayanabilecekleri ve nasıl varabilecekleri konusunu önceden danışmalarını tavsiye ettim. Eğer söylediklerinden başka bir vazifeleri yoksa, onlarla çok az ilgilenirler, özellikle de bir tercümanları yoksa. Fakat, daha sonra ne yaptıklarını bilmiyorum.

Onbeş gün sonra ilk Pazar günü (14 Şubat), Türkiye Sultanı'nın memleketine girdik. Karşılaştığımız ilk yerleşim yerinin adı Marsengen idi. Bütün sâkinleri Hıristiyandı; Ermeni, Gürcü ve Rum. Fakat Müslümanlar onların efendileri idi. Bu müstahkem yerin valisi, Franklara, Ermenistan Kralı'nın, ya da Vatatzes'in elçilerine yiyecek vermemek

104 Önceleri Ermenistan'ın başkenti idi. 1319'da bir deprem sonucunda tahrip olmuştur.

için emir aldığını belirtti. Dolayısıyla buradan, Vaftizci Yahya yortusundan 8 gün önce (16 Haziran) vardığımız Kıbrıs'a kadar yiyeceklerimi satın almak zorunda kaldık. Kılavuzum bana atlar temin etti. Alışveriş için gereken parayı cebine soktu. Yolda herhangi bir yerde bir sürü görünce bir koyun çalarak, bunu arkadaşlarıyla paylaştı. Bununla birlikte çalınmış maldan yemediğime çok şaşırdı.

Son Yolculuk

İkici Perhiz Pazarı'nda (21 Şubat) Aras'ın membaına vardık. Dağların tepelerini aştıktan sonra Fırat'a ulaştık ve bu nehrin akış istikametinde sekiz gün yol aldık. Kemâh kalesine kadar daima batıya doğru ilerledik. Fırat oradan güneye Halep'e doğru döner. Şimdi biz nehri geçtik ve yolun yüksek dağlara ve şiddetli karlara tekabül ettiği batıya doğru hareket ettik. Burada bu yıl öyle şiddetli bir deprem olmuş ki, sadece Arsengen şehrinde 10.000 tanınmış kişi ölmüş ve fakir kimselerden ölenlerin sayısı da bilinmiyor. Bu havalideki üç günlük yolculuktan sonra, zelzelenin meydana getirdiği bir yarık, dağlardan gelerek dereleri dolduran setler gördük. Eğer bu deprem biraz daha uzun sürse idi, İşaya Peygamber'in sözleri yerine gelecekti:

"*Her dere yükseltilecek ve her dağ ve tepe alçaltılacaktır*[105]".

Rotamız bizi Türkiye Sultanı'nın Moğollar tarafından mağlup edildiği bir vadiye götürdü. Onun mağlubiyetini anlatmam çok uzun sürerdi. Fakat, kılavuzumun Moğollar safında savaşmış olan bir hizmetçisi, bu savaşa 1.000'den fazla Moğol'un katılmamış olduğunu anlattı. Buna mukabil Sultan'ın Gürcü bir kölesinin söylediği gibi, Türk ordusunun sayısı 200.000 süvâriye baliğ bulunmaktaydı.

Savaşın; daha çok firarın vuku bulduğu bu bölgede, deprem büyük bir gölün oluşmasına yol açmış. Bunun üzerine gayri ihtiyari şu sözü düşündüm: "*Dünya orada ağzını açtı*", Müslümanların kanını içmek için.

Matem Haftası'nda (21-27 Mart 1255) Küçük Ermenistan[106]'daki Sebaste'de idik. Orada Kırk Şehitler Mezarı'nı ziyaret ettik. Orada ay-

105 *Kitab-ı Mukaddes*, İşaya 40: 3,4.

106 Marko Polo [*Seyahatname*, I, s. 19], Küçük Ermenistan hakkında şunları söylüyor: "Küçük Ermenistan kralı sıkı bir düzen kurmuş, ülkesini gürültüsüz patırdısız idare ediyor, fakat kendisi de Moğol imparatorlarına bağlı. Deniz kıyısında Atas denen kasaba var. Küçük Ermenistan güneyde, Suriye topraklarına kadar, kuzeyde Karamanoğulları'nın ülkesine kadar uzanıyor. Türklerle kuzeydoğu sınırında da komşu. Kayseri, Sivas gibi büyük şehirler bulunuyor sınırda. Batıya açılan tek liman ise Ayas.".

rıca Kutsal Blasius Kilisesi de vardır. Yukarıda kalede olduğu için ben onu göremedim. Paskalya'dan sekiz gün sonra (4 Nisan) Kapadokya'daki Kayseri'ye ulaştık. Büyük Blasius Kilisesi buradadır.

Ondört günü iyi kullanarak Konya'ya geldik. Sadece küçük yolculuklar yaptık ve bir çok yerde dinlenme molası verdik, çünkü atları hemen alamadık. Kılavuzum bunu kasden yapmaktaydı, zira her yerde üç günlük yiyecek parası kazanıyordu. Ben, bu duruma kızmakla beraber, ağzımı açmağa cesaret edemiyordum, aksi halde kimse karşı çıkmadan bizi satabilir veya öldürebilirdi. Konya'da bir çok Frank buldum. Ayrıca, Akka'dan gelmiş olan Cenova'lı bir tâcirle tanıştım. Adı Nicolaus de Santo Siro idi. Yanında ortağı Venedikli Bonifatius de Molendino da bulunuyordu. Bu ikisi Türkiye'den şap madeni ticaretinin tekelini ellerinde bulunduruyorlardı. Bu şapları Sultan sadece bunlar vasıtasıyla satabiliyordu. Fiyatı o kadar yükseltmişlerdi ki, daha önce 15 bizantiner olan bir parça şimdi 50'ye satılıyordu.

Kılavuzum beni Sultan'a takdim etti. Bu, beni Ermeni ya da Kilikya denizine (Akdeniz) kadar memnuniyetle götüreceğini belirtti. Tâcir Nicolaus Ermeni Kralı'nın bir limanı olan Curco'ya götürdü, çünkü Müslümanların benimle ne kadar az ilgilendiğini ve kılavuzumun da ne kadar ölçüsüzce davranarak, her gün hediyeler almak için eziyet ettiğini biliyordu. Hz. İsa'nın göğe yükselişinden bir önceki akşam (5 Mayıs) Curco'da idim ve Küçük Paskalya Yortusu'a (17 Mayıs) kadar orada kaldım. Orada, Ermeni Kralı'nın ulaklarının babasına geldiklerini duydum. Böylece Akka'ya götürülmek üzere yüklerimizi bir gemiye yükledim. Fakat, kendim Kral'ın babasına giderek, oğlundan yeni haberler alıp almadığını öğrenmek istedim. Ona, bütün oğullarının da yanında bulunduğu Assis'de rastladım. Sadece bir kale yapmakla görevli olan Baron Oşin yanında değildi. Geriye dönmekte bulunan oğlundan bir haber almıştı. Möngke Han, onun vergilerini önemli miktarda kısmış, ayrıca, ülkesine herhangi bir elçinin girmesi yasağını da kaldırmıştı. Binaenaleyh yaşlı adam, oğulları ve bütün halkıyla birlikte büyük bir şenlik düzenledi.

O beni Kıbrıs'a geçmek için kıyıdaki Ayas[107] limanına götürdü. Nikosia[108] şehrinde bizim valiye rastladım. O, beni aynı gün Antakya'ya götürdü ama orada üzücü bir durum ile karşılaştım. Biz Aziz Petrus ve Paulus günü (29 Haziran 1255) oradaydık. Oradan, Meryem'in

107 Adana ile İskenderun arasında kıyıda bir yer.
108 Kıbrıs'ta bir şehir.

urucunda (15 Ağustos) tarikatının bir bölümünün toplantı yaptığı Tripoli'ye geldik.

Vali bana Akka'da kalarak ders vermemi emretti. Size gelmeme izin vermedi. Daha ziyade bu raporu birisi vasıtasıyla yazılı olarak göndermemi istedi. Fakat ben buna karşı itiraza cesaret edemedim. Ben her şeyi öylece yazarak tamamladım. Çok az zeki ve uzun raporlar yazma itiyadında olmayan bir adamdan beklenebileceği gibi, bu yazıyı yazarken meydana gelen eksiklikler ve yazamadığım ufak tefek şeyler veya aptalca sözler için sizin sonsuz iyiliğinize sığınırım.

Bütün idraklerden daha geniş olan Tanrı'nın huzuru kalbinizi ve ruhunuzu korusun. Sizi ve krallığınızda bulunan birkaç ruhanî arkadaşımı görmeyi arzu ederdim. Majesteleri eğer karşı değillerse, sizden valime yazarak, yanınıza bir seyahat yapmama izin vermesini yazmanızı rica ederim. Sonra yeniden Kutsal Ülke'ye geri dönmek istiyorum.

Doğunun Vaziyetine Dair Ek

Türkiye hakkında bilmeniz gerekir ki, bura halkının onda biri bile Müslüman değildir; daha ziyade Ermeniler ve Rumlardır. Hükümdarları henüz çocukturlar. Moğollar tarafından mağlup edilmiş olan Sultan, İberyalı bir kadınla evli idi ve ondan bir kötürüm oğlu vardı. Onu kendisine veliahd tayin etti. Bir Rum cariyeden de güçlü bir emre sahip olan oğlu vardı. Bir Türkden de üçüncü bir oğlu vardı ki, bir çok Türk ve Türkmen, Hıristiyan annelerden olan oğullarını ortadan kaldırmak için onunla birleşmişlerdi. Bana anlatıldığı kadarıyla bütün kiliseleri yıkmaya ve Müslüman olmayanları öldürmeye niyet etmektedirler. Fakat, bu üçüncü oğlu mağlûp olmuş ve adamlarından çoğu da hayatlarını kaybetmişlerdir. Buna rağmen ikinci defa bir ordu toplamış, yeniden mağlup edilmiş ve hapse düşmüştür ve halihazırda hapistedir. Rum annenin oğlu, diğer biraderi sakat olduğu için Sultan olması gerektiğini ileri sürmektedir. Fakat o, Moğollara gönderilmiştir. Şimdi bu hususta anne tarafından akrabaları, yani İberyalılar veya Gürcüler kızmaktadırlar. İşte Türkiye'yi mülkü olmayan, az askere sahip ama düşmanları çok bir çocuğun idare etmesi böyle olmuştur.

Vatatzes'in oğlu da iktidarsızdır ve ilaveten [Johannes]Assan (II., 1218-1241)'ın oğlu ile harbe bulaşmıştır. Aynı zamanda bir çocuk olup Moğolların tahakkümü altında ezilmektedir.

Şayet bir Haçlı ordusu Mukaddes Topraklar'a gelseydi, bu ülkeleri zaptetmek veya en azından buradan geçmek çok kolay olurdu. Macaristan Kralı azami 30.000 savaşçıya sahiptir. Köln'den İstanbul'a arabalarla 40 günlük mesafedir. Buradan Ermeni Krallığına ise fazla sürmez. Vaktiyle bu ülkelerden yürekli kişiler geçmişti. Çok güçlü mukavemetle karşılaştıkları halde başarılı olmuşlardı. Tanrı onları şimdi bu ülkeden uzaklaştırdı. Denizin tehlikelerine de Venediklilerin lütuflarına da ihtiyacımız yoktur. Ve daima deniz yolculuğu için sarf edeceğimiz para kara yolculuğunda yeterli olabilir. Cüretle iddia ediyorum ki, köylüleriniz –prensler ve şövalyelerden söz etmiyorum- Moğol prenslerinin yaptıkları gibi sefere gitmek isterlerse ve ayrıca aynı şekilde az miktarda yiyecekle yetinirlerse, bütün dünyayı zapt edebilirler.

Bana öyle geliyor ki, benim veya Dominik rahiplerinin icra ettikleri gibi bir kez daha Moğollara elçi gitmesi manasızdır. Fakat, eğer Hıristiyanların başkanı olan Papa, bir piskoposu bütün masrafları ve şerefiyle, onların üç defa Fransızlara yazdıkları saçmalıkları cevaplamak için, –bir kez vefat eden Papa Innosenz (IV.) zamanında ve iki defa size, yani bir kez dolandırıcı David ve şimdi benim vasıtamla- gönderirse, böyle birisi size onun [Moğol hükümdârının] ne istediğini söyleyebilir ve yazdırabilir. Zira daima bir elçinin söylemek istediklerini dinlerler ve hep daha başka bir şey söylemek isteyip istemediğini sorarlar. Fakat o, yanında iyi bir tercüman bulundurmalı, hatta çok miktarda paraya sahip olmalıdır.

Wilhelm von Rubruk'un Seyahatinin Kronolojisi

1253

7 Mayıs İstanbul'dan ayrılış
21 Mayıs Kırım'a varış
Haziran başı Sertak'a seyahatin başlangıcı
5 Haziran Çağatay'ın ordugâhına varış
8 Haziran Yola devam
12 Haziran Perekop'da Moğollara varış
20 Temmuz Don'u geçiş
31 Temmuz Sertak'ın ordugâhıyla karşılaşma
1 Ağustos Sertak'ın huzurunda
5 Ağustos Yola devam
8 Ağustos Batu'nun karargâhında
16 Eylül Yola devam
28 Eylül Urallardan geçiş
27 Aralık Möngke Han'ın karargâhında

1254

4 Ocak Möngke Han'ın huzurunda ilk defa
5 Nisan Karakurum'a varış
31 Mayıs Möngke Han'la geri dönüş hakkında görüşme
8 Temmuz Möngke Han'ın karargâhından ayrılış
9 Temmuz Karakurum'dan ayrılış
16 Eylül Batu'ya varış
16 Ekim Batu'dan ayrılış
10 Kasım Kafkas dağlarında
23 Kasım Aras nehrinde

1255

2 Şubat Ani şehrinde
14 Şubat Türkiye sınırından geçiş
21 Şubat Aras membaında
21 Mart Sebaste'de
4 Nisan Kayseri'de
5 Mayıs Curco'da
17 Haziran Kıbrıs'da
29 Haziran Antakya'da
15 Ağustos Tripoli'de

Bibliyografya

Arat, R. R., "Kıpçak", *IA*.
————————, "Kırgızistan", *İA*, VI.
El-Azimî, *Tarih (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, çev. ve neşr. A. Sevim, Ankara 1988.
Barthold, W., "Derbend", *İA*, III.
————————,"Kara-Hıtaylar", *İ.A*, VI
————————, "Mâverâünnehr", *İA*, VII.
————————, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. H. Dursun Yıldız, Ankara 1990.
Beazley , C. R., *The Text and Versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis*, London 1903.
Ebü'l-Gâzi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, haz. Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Eser.
Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ö. R. Doğrul, II, Ankara 1987.
Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, İng. terc. E. G. Browne, London 1913.
Historia Diplomatica Friderici Secundi,V, neşr. J.L.A. Huillard-Breholles, Paris 1852-1861.
Howorth, H. H., *History of the Mongols*, II, London 1880.
İbn-i Bibi, *el-Evâmirü'l-'alâiye fi'l-Umuri'l-'alâiye (Selçuk-Nâme)*, II, Ankara 1996
İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, haz. R. Şeşen, İstanbul 1995.
İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, XII, Türkçe terc. A. Ağırakça-A. Özaydın, İstanbul 1987.
İbnü'l-Kalânisî, *Zeyl-i Târîh-i Dimaşk*, neşr. H. F. Amedroz, Beyrut 1908.
İnan, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1986.
Kalkaşandî, *Subhu'l-'aşâ*, IV, Kahire 1334.
Kaşgarlı Mahmûd, *Divân-ı Lûgati't-Türk*, I, trc. Besim Atalay, Ankara 1986.
Kırzıoğlu, F., *Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara 1992.
Ligeti, L., *Bilinmeyen İç Asya*, çev. S. Karatay, Ankara 1986.
Manghol-un Niuça Tobça'an, *Moğolların Gizli Tarihi*, I, terc. A. Temir, Ankara 1995.
Marko Polo, *Seyahatname*, I, haz. Filiz Dokuman, İstanbul (tarihsiz), Tercüman 1001 Temel Eser.
Mayer, H.E., *Geschichte der Kreuzzüge*, Stutgart 1989.
Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, I, Farsça terc. Ebû'l Kâsım Pâyende, Tahran 1374 hş.
Mirhond, *Ravzatu's-safâ*, IV, neşr. Abbâs Zeryâb, Tahran 1358 hş.
Mukaddesî, *Ahsenü't-tekâsîm fî Ma'rîfetü'l-akâlîm*, İng. Trc. Basil Anthony Collins, Lübnan 1994.
Orkun, H.N. *Eski Türk Yazıtları*, Ankara 1986.
Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1991.
Öztuna, Y., *Devletler ve Hanedanlar*, III, Ankara 1996.
Radloff, *Sibirya'dan*, III, Ankara 1994.
Plano Karpini, *Geschichte der Mongolen und Reisebericht 1245-1247*, Alm trc. Friedrich Risch, Leipzig 1930.
Reşîdüddîn, *Câmi' ü't-tevârîh*, I, neşr. Muhammed Rûşen-Mustafa Mûsevî, Tahran 1373 hş.
Runciman, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, çev. F. Işıltan, Ankara 1992.
Togan, N., "Hüen-Çang'a Göre Peygamberin Çağında Ortaasya", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, IV, İstanbul 1964, sayı 1-2.
Togan, Z.V., "Başkırt", *İA*, II.
Vladimirstov, Y., *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, terc. A. İnan, Ankara 1987.
Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Ankara 1992.
Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, haz. Fikri Silahdaroğlu, 1996.

Büyük Moğol istilâsı Müslüman doğu dünyasını olduğu kadar, Hıristiyan batı dünyasını da korku içinde bırakmıştı. Moğol orduları Macaristan'ı geçip, Adriyatik kıyılarına dayandıkları vakit, başta Papa olmak üzere batı dünyası bu sel gibi ilerleyen müthiş istilâ karşısında tedbirler düşünmeye başladı. Moğol tehlikesi karşısında yapılacak ilk iş onlarla dostane münasebetler tesis etmek gibi görünüyordu.
Moğolistan'a kadar gidecek olan elçiler, aynı zamanda Moğolların bundan sonra ne yapmak istediklerine dair bilgiler de edineceklerdi. Papa, gönderilecek elçilik heyetlerinin misyonerlik sayesinde, Moğollara Hristiyan dinini kabul ettirebileceğini ve böylelikle maruz kalabilecekleri felâketleri de önleyebilceklerini ummaktaydı. Çeşitli tarikatlara mensup rahiplerin birçoğu, kimi Papa'nın kimisi kralların emriyle ya da kendi özel gayretleriyle misyonerlik yapmak üzere doğuya yollanıyorlardı. Bunlardan birisi de Fransa Kralı'nın emriyle yola çıkmış olan tanınmış seyyah Rubruk'dur. Moğolların ülkeleri, tarihleri ve sosyal hayatı hakkında Carpini'den sonra ilk köklü bilgileri veren Rubruk'un bu seyahatnamesini, Moğollar üzerine çalışmak isteyenler için önemli bir kaynak olacağı düşüncesiyle okuyucuların istifadesine sunuyoruz.

ISBN 975-7321-28-1
9 789757 321286